

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE’NİN
İHRACATÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ

Gürkan CUNDA
1340202508

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI

ISPARTA- 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Gürkan CUNDA
Anabilim Dalı	İKTİSAT
Tez Başlığı	DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği ve YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında jürimiz 18/09/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI/SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Bekir GÖVDERE/SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK/SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Kübra ÖNDER/MAKÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr.Üyesi Nihat ALTUNTEPE/ISUBÜ	☒ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 22-(6) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri dinleyicilere kapalı olarak, tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Tezi kabul edilen öğrenciler başarılı olarak değerlendirir. Bu karar, enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunmada da başarısız bulunan öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi **REDDEDİLEN** öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’de İhracat Ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Gürkan CUNDA

18.09.2019

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Gürkan Cunda', written over the printed name and date.

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte ortak pazar haline gelen dünyada, ülkelerin uluslararası ekonomik gelişmeler karşısında etkilenmemeleri mümkün değildir. Ancak her ülkenin ekonomik gücü aynı seviyede olmadığı için, gelişen beklenmedik ekonomik gelişmeler karşısında göstermiş oldukları reaksiyonlar ülkeden ülkeyefarklılık göstermektedir. Beklenmedik ekonomik gelişmeler karşındagelişmiş ülkeler fazla etkilenmezken, gelişmekte olan ülkeler daha fazla etkilenmektedir. Gelişmişülkelerin yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler karşısında fazla etkilenmemesinin en büyük nedenlerin birisi dışa açık bir politika izleyerek ihracat ürün sepetlerinin oldukça geniş tutmalarıdır. Dışa açık bir politika izlemesi neticesindeyeni pazarlara açılarak döviz gelirlerindeartış sağlamaktadır.Böylelikle makroekonomik dengenin korunmasına katkı sağlayarak istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler için bu durum biraz daha farklılık arz etmektedir. Bu ülkeler genel olarak sermaye yetersizliği nedeniyle üretim anlamında ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin ihracat ürün sepetlerinin dar olması ve ihracat gelirlerinin düşük olması sebebiyle makroekonomik dengelerini sağlamakta güçlük çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler yaşanan sermaye yetersizliği sorunun çözebilmek için en önemli çözüm yolu olarak görülen, doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekme yoluna gitmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar; gerekli sermaye birikimi, bilgi ve yönetsel beceri, teknolojik altyapı ve kullanım yetkinlikleri gibi üretim için gerekli faktörlerin ev sahibi ülkelere girmesini sağlamaktadır. Böylelikle gelişmekte olan ülkeler, üretim için uygun şartların oluşmasının ardından üretim yaparak dışa açık bir politika anlayışına geçiş yapmaktadır. Bu ülkeler dışa açık bir politika anlayışına geçilmesiyle birlikte ihracat gelirlerini arttırmak için ihracat ürün sepetlerini genişletme çabası içerisine girmektedir. Bunun sonucunda ülkelerin ihracat ürün sepetlerini çeşitlendirmesi beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların oldukça önemli olduğu görülmektedir. Fakat ihracat, ülke ekonomisi için tek başına yeterli bir çözüm değildir.

Ülkelerin ihracat ürün sepetlerinin çeşitlendirmesi sonucunda döviz gelirlerinde artış sağlanmaktadır. Bu durum ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasına katkı yapmaktadır. Ülke ekonomisi açısındanolumlu makroekonomik neticelerin alınması ile birlikte, ülkeler daha güçlü ve daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmaktadır. Ekonomik sorunlarının çözülmesinde, ülkelerin ihraç ettikleri ürün çeşitliliğinin artırılması, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunlarının çözülmesinde son derece önem arz etmektedir.

1980 yılından itibaren yıldızı parlayan doğrudan yabancı yatırımların özelliklegelişmekte olan ülkelere katkısı oldukça fazladır. Literatürde yapılan çalışmalarda ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine olan faydalarının yanında, ülkenin ihraç edilen ürün çeşitliliğini nasıl etkilediği sorusu sıkça tartışılmaktadır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası da bu tartışma konusu olmuştur. Yapılan literatür çalışma neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ihracat ürün çeşitliliğine etkisini inceleyen yeterli çalışma olmadığı görülmüştür. Ayrıca Türkiye örneklem verisikullanılarak yapılan herhangi bir

literatürçalışmasına rastlanılmamıştır.Bunedenle, bu çalışmada Türkiye örneklem verisi kullanılarak analiz yapılmasına karar verilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'deki ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerindeki etkisi, Vektör Otoregresif (VAR) Analizi metodu ile incelenmiştir. Ampirik analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye örneğinde ihracat ürün çeşitliliğini etkilemediği tespit edilmiştir.Varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre dışa açıklığın ihracat ürün çeşitlendirmesine önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bunun yanında yapılan nedensellik analizi sonucunda da doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini etkilemediği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat Ürün Çeşitlendirmesi, Dış Ticaret, Var Analizi

ABSTRACT

It is impossible for countries to stay unaffected from economical progresses at this global world which has become common market. However, countries' reactions against unexpected economical progresses vary from country to country as they do not have same economic power. Developed countries are not affected profoundly from those unexpected economical progresses but developing and undeveloped countries are affected profoundly. One of the biggest reasons for such situation is the fact that those developed countries keep their exportation product carts abundant by following free trade oriented economy policy. As a result of following free trade oriented economy policy, developed countries expand their foreign exchange revenue by getting into new markets. Thus they own stable economy by contributing to provide macroeconomic balance. This situation is different for developing and undeveloped countries. Those countries experience serious difficulties in production because of the capital inadequacy. Hence, those countries have difficulty in getting macroeconomic balance due to low quantity of exportation products and low income from external trade. Developing countries come up with attracting foreign direct investments to their countries as a one of the most important solution in order to solve capital inadequacy problem. Foreign direct investments provide essential elements for production like necessary capital accumulation, information and management skills, technological infrastructure and utilizing competence. By this way, developing countries switch to free trade oriented economy policy by making production after having suitable circumstances for manufacture. Together with switching to free trade oriented economy policy, those developing countries strive to diversify their export product basket so as to boost source of exportation revenue. As a result, those countries are supposed to diversify export product basket. It is clearly seen that foreign direct investments are highly important for developing countries. Yet export is not enough only solution for countries' economy.

Increasing source of exportation revenue is provided as a result of diversifying countries exportation product quantity, so that it contributes to provide macroeconomic balance. It is possible for countries to have more powerful and stable economy after getting positive macroeconomic consequences for those countries. Increasing exportation product quantity is extremely crucial for solving economic problems of developing countries, especially like Turkey.

By flourishing as from 1980s, foreign direct investments have too much positive contribution, especially to developing countries. It has been recently discussed about how foreign direct investments affect export product diversification along with its other benefits on countries' economy. The starting point of the study is that discussion topic. After doing the literature review, it was observed that there are not enough studies about this topic. Furthermore, no literature review which uses Turkey as a sample data has been found. For this reason, it was decided to analyze by using Turkey as a sample data. At this study, foreign direct investments' effects on export product diversification in a case study for Turkey were examined by Vector Autoregressive Approach. According to result of the empirical analysis, it has been

determined that foreign direct investments have no effect on export product diversification in Turkey. According to variance decomposition analysis, trade openness has a vital role in terms of export diversification. Moreover, the causality analysis demonstrates that foreign direct investment does not cause export diversification.

Key Words: Foreign Direct Investments, Export Product Diversification, Foreign Trade, Vector Autoregressive Method

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	xi
ŞEKİLLER.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
ÖNSÖZ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İLGİLİ TEMEL HUSUSLAR.....	6
1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı ve Önemi	6
1.1.2. Yatırımların Özellikleri	9
1.1.3. Yatırımların Çeşitleri.....	10
1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE TARİHSEL SÜRECİ.....	13
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	13
1.2.2. Küresel Anlamda Yaşanan İki Büyük Savaş Arası Dönem	14
1.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	16
1.2.4. 1970 Sonrası Dönem	17
1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN NEDENLERİ.....	19
1.3.1. Hammaddeye Yakınlık.....	21
1.3.2. Yeni Pazar Arama	21
1.3.3. Tarife ve Kotalardan Kaçınma.....	22
1.3.4. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı	23
1.3.5. Yurt İçi Kısıtlamalardan Kurtulma	23
1.3.6. Ölçek Ekonomilerden Faydalanma	24
1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE YATIRIMLARA OLAN ETKİLERİ	24
1.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	25
1.4.1.1. Piyasa Büyüklüğü	28
1.4.1.2. Emek Maliyeti	30
1.4.1.3. Döviz Kuru	31
1.4.1.4. Büyüme Oranı	33
1.4.1.5. Vergi	34
1.4.1.6. Dışa Açıklık Derecesi	36
1.4.1.7. Ticaret Engelleri	37
1.4.1.8. Ticaret Açığı.....	39
1.4.1.9. Politik İstikrar	39
1.4.1.10. Yolsuzluk	40
1.4.2. Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Unsurlar	42

1.4.2.1. Politik Belirleyiciler.....	42
1.4.2.2. Yatırım Ortamına İlişkin Belirleyiciler.....	44
1.4.2.3. Ekonomik Belirleyiciler.....	44
1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER	46
1.5.1. Tam Rekabet Piyasasında Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Teoriler	47
1.5.1.1. Farklılaşan Getiri Oranı Teorisi.....	47
1.5.1.2. Portföy Teorisi.....	48
1.5.1.3. Çıktı ve Piyasa Hacmi Teorileri	49
1.5.2. Eksik Rekabet Piyasasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	49
1.5.2.1. Endüstriyel Organizasyon Teorisi	50
1.5.2.2. İçselleştirme Teorisi.....	51
1.5.2.3. Konum Teorisi.....	52
1.5.2.4. Derleme (Eklektik) Teorisi.....	53
1.5.2.5. Oligopolistik Tepki Teorisi	57
1.5.2.6. Ürün Yaşam Devreleri Teorisi	57
1.6. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK ETKİLERİ .59	59
1.6.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	59
1.6.1.1. Yatırımların Yayılma Kanalları Vasıtası İle Ekonomik Büyüme Etkisi	60
1.6.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomisi Üzerine Diğer Etkileri	63
1.6.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Olumlu Etkileri	63
1.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Olumsuz Etkileri	73

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	75
2.1.1. 1960-1980 Arası Planlı Dönem	75
2.1.2. 1980-2000 Arası Dönem	77
2.1.2.1. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin 1980-2000 Dönemi Sektörel Dağılımı	80
2.1.2.2. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin 1980-2000 Dönemi Bölgesel Dağılımı	82
2.1.3. 2000 Sonrası Dönem	83
2.1.3.1. 2000 Sonrası Türkiye'ye Yapılan DYY'nin Sektörel Dağılımı	87
2.1.3.2. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin Ülke Bazında Dağılımı	91
2.1.3.3. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin Ülke İçerisinde İl Bazında Dağılımı ..	94
2.2. TÜRKİYE İÇİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÖNEMİ..95	95
2.3. TÜRKİYE AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	99
2.3.1. Ekonomik Faktörler	100
2.3.2. Siyasi Faktörler	102
2.3.3. Sosyal ve Kültürel Faktörler	104
2.4. TÜRKİYE'NİN COĞRAFI KONUM AVANTAJI.....	106
2.5. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL KURULUŞLAR'A GÖRE DYY'NİN ÇEKMEDEKİ BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ	107

2.6. TÜRKİYE'YE YAPILAN YATIRIMLARIN GSYİH'YA KATKISI ...	113
2.7. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ.....	114
2.7.1. Tasarruf Açığına Etkileri.....	114
2.7.2. İstihdam Etkisi.....	115
2.7.3. Rekabet Politikaları, Yasal Yapı ve Vergi Politikalarının Etkisi.....	118
2.7.4. Ödemeler Dengesine Etkisi.....	121
2.7.5. Milli Gelir Etkisi.....	123
2.7.6. Teknoloji, Yönetim ve Bilgi Faktörleri Yönünden.....	125
2.7.7. Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Etkisi.....	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ

3.1. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ TANIM VE ÇERÇEVESİ....	129
3.2. ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRME TÜRLERİ.....	130
3.3. DÜNYA'DA ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİNİN BAŞARILI ÖRNEKLERİ	131
3.4. ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİNİN YARARLARI	133
3.5. İHRACATTA ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ HESAPLAMASINDA YOĞUN KULLANILAN YÖNTEMLER	136
3.5.1. Mutlak Sapma Yöntemi.....	136
3.5.2. Hirschman Endeksi	137
3.5.3. Herfindahl Endeksi.....	137
3.5.4. Herfindahl-Hirschman Yoğunlaşma Endeksi	138
3.5.5. Theil Entropy Endeksi.....	138
3.6. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ ÜZERİNE YAPILAN LİTERATÜR TARAMASI	139
3.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırım-Büyüme İlişisini İnceleyen Çalışmalar.....	139
3.6.2. Çeşitlendirme ve İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	143
3.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırım-Çeşitlendirme İlişisini İnceleyen Çalışmalar.....	151

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'DE İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BİR UYGULAMA

4.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	155
4.1.1. Örneklem Seçimi.....	155
4.1.2. Data Seti	156
4.2. EKONOMETRİK YÖNTEM	157
4.2.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi.....	159
4.2.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	160
4.2.3. Granger Nedensellik Analizi	163
4.2.4. Varyans Ayrıştırma Analizi.....	165

4.2.5. Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi	166
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	174
ÖZGEÇMİŞ	199

TABLULAR

Tablo 1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Özel Sermaye Akımları (Milyon USD)	16
Tablo 1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyar USD).....	18
Tablo 1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Nedenleri	20
Tablo 1.4. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri	26
Tablo 1.5. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri	27
Tablo 1.6. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri	27
Tablo 1.7. Piyasa Büyüklüğünün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	29
Tablo 1.8. Emek Maliyetinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	31
Tablo 1.9. Döviz Kurunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	33
Tablo 1.10. Büyüme Oranının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri ...	34
Tablo 1.11. Vergi'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	36
Tablo 1.12. Dışa Açıklık Derecesinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri.....	37
Tablo 1.13. Ticaret Engelleri Derecesinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri.....	38
Tablo 1.14. Ticaret Açığı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri.....	39
Tablo 1.15. Politik İstikrar Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri.....	40
Tablo 1.16. Yolsuzluğun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	42
Tablo 1.17. Yatırım Yapılan Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	46
Tablo 1.18. Derleme Teorinin Üç Unsuru	54
Tablo 1.19. Ülke Özellikleri ve Oli Avantajları	56
Tablo 1.20. Çeşitli Ülkelerde 2008-2015 yılları arası yapılan Ar-Ge Harcamaları ...	62
Tablo 2.1. 1960-1979 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar).....	76
Tablo 2.2. Türkiye'de 1980-2000 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Yatırımlar	78
Tablo 2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar).....	81
Tablo 2.4. Türkiye'de Toplam Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (1980-2001)	83
Tablo 2.5. 1996-2016 Yılları Arasında Uluslararası Doğrudan Yatırım Bileşenleri (Milyon Dolar)	85
Tablo 2.6. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon USD).....	89
Tablo 2.7. 2013-2017 Yılları Arası Türkiye'ye Yapılan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı	91
Tablo 2.8. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Şirketlerin Ülke Dağılımı.....	92
Tablo 2.9. Türkiye'ye 2017 Yılında Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke ve Bölgeler İtibariyle Dağılımı	93
Tablo 2.10. 2013-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye En Çok Yatırım Yapan 10 Ülke	94
Tablo 2.11. 2017 Yılı Türkiye'ye Yatırım Yapan Önemli Yatırım Şirketleri	94

Tablo 2.12. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)	95
Tablo 2.13. Uluslararası Kuruluşlar Tarafından Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekebilme Açısından Konumu	111
Tablo 2.14. Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmede Türkiye'nin Zayıf ve Güçlü Yönleri	112
Tablo 2.15. Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Olan Katkısı	116
Tablo 2.16. Türkiye'nin Cari Açık Durumu	121
Tablo 2.17. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi (Bin Dolar)	123
Tablo 2.18. Türkiye'nin Yıllara Göre Milli Gelir Durumu	125
Tablo 4.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları	160
Tablo 4.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	161
Tablo 4.3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Değerleri	162
Tablo 4.4. Otokolerasyon-LM Testi Sonuçları	162
Tablo 4.5. White Değişen Varyans Testi Sonucu	162
Tablo 4.6. Normallik Testi Sonuçları	163
Tablo 4.7. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları	164
Tablo 4.8. Granger Nedensellik Analizi Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Olan Değişkenler	165
Tablo 4.9. Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları	166

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye ve Yabancı Portföy Yatırımları	17
Şekil 2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH'ya Oranı	113
Şekil 4.1. Etki Tepki Fonksiyonu Analiz Sonuçları	167
Şekil 4.2. Diğer Değişkenlerin Etki Tepki Fonksiyon Analiz Sonuçları	168

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teskilatı
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
Bkn	: Bakanız
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	: En Küçük Kareler
GAP	: Güney Anadolu Projesi
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMD	: Küresel Rekabetçilik Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUR	: Görünürde İlişkisiz Regresyon
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: United Nations

UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VAR	: Vektör Otoregresif
Vd	: Ve Diğerleri
WB	: Dünya Bankası (World Bank)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

ÖNSÖZ

Doktora tez çalışmamda danışmanlığımı yapan, ufkumun genişlemesine vesile olan, her aşamada yakından ilgilenen ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI'ya sonsuz teşekkür ediyorum. Tez izleme komitesinde bulunan, tez çalışmam için önemli katkı ve yönlendirmeler de bulunan Doç.Dr. Kübra ÖNDER ve Prof. Dr. Bekir GÖVDERE'ye sonsuz teşekkür ediyorum. Diğer taraftan, tez çalışmam için çalıştığım kurumumdan izin konusunda hiçbir sıkıntı çıkarmayan ve her zaman her konuda destek olan, daha önceki amirlerim Adana/Seyhan Kaymakamı Vedat YILMAZ'a, Mersin Mut Kaymakamı Muammer KÖKEN'e ve şuan ki amirim Muğla Seydikemer Kaymakamı Haktan GÖKÇEKUYU'ya sonsuz teşekkür ediyorum. Yine uzun tez çalışma döneminde desteklerini esirgemeyen eşim ve aileme de göstermiş oldukları sabırdan dolayı teşekkür ediyorum.

Gürkan CUNDA

18 Eylül 2019, Isparta

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik olarak temel hedefi makroekonomik dengelerini koruyarak, ani ekonomik gelişmeler karşısında hadirençli bir ekonomik yapıya sahip olmaktır. Gelişen küresel ekonomik gelişmeler karşısında ülkeler zamanla farklı ekonomik politikalar geliştirmektedir. Üretilen ekonomik politikalar ülkelerin için bulunduğu mevcut şartlara göre farklılık gösterebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yeterli sermaye birikimlerinin olmaması nedeniyle hedeflenen başarıya ulaşamamaktadır. Bu tip sermaye sorunu olan ülkelerin ekonomik sorunun giderilebilmesi için iki farklı seçenekler mevcuttur. Birinci seçenek; ara ürün ithal ederek kendi üretimlerini gerçekleştirmeleridir. Ancak bu seçenek ülkelerin üretim için gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıdan yoksun olması halinde istenilen sonuçları vermemektedir. İkinci seçenek ise; ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekme yoluna gitmeleridir. Doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye yetersizliğinden kaynaklanan kısır döngünün giderilmesinde ve üretim için gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapının ev sahibi ülkelere aktarılmasında son derece önemli bir misyona sahiptir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler genel olarak ikinci seçeneği tercih etmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımların ülkeye giriş yapmasıyla birlikte kendi üretimlerini şekillendirmeye başlamaktadır. Bu aşamada ile birlikte, ülkelerin belli ürünler üzerinde mi uzmanlaşmaları gerektiği yoksa ilksel ürünler üzerine yoğunlaşarak çeşitlendirme yoluna mı gitmesi gerektiği tartışma konusu olmaktadır. Bu mesele iktisat biliminin oldukça eski tartışma konularından birisidir. Literatürde hâkim olan düşünce, gelişmekte olan ülkelerin emek yoğun gerektiren ilksel ürünlere yoğunlaşmaları gerektiği, gelişmiş ülkelerin ise özellikle sanayi ağırlıklı sermaye yoğun ürünlere yoğunlaşması gerektiği şeklindedir (Can, 2016: 21-25). Ancak, zamanla konu hakkında farklı düşünce ve görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin sermaye açıklarını gidermeleri halinde öncelikle iç piyasada ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirilerek korumacı bir politika izlemeleri gerektiği, gelişmiş ülkelerin ise sermaye açığı bulunmaması ve üretim anlamında yeterli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıya sahip olmaları nedeniyle dışa açık bir ekonomik politika izlemeleri gerektiği görüşleri hakimdir. Gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelerin gelişmiş ülkeler gibi dışa açık bir

politika izlemesi zaman almaktadır. Çünkü yatırımların girmeleriyle birlikte ülkeler sermaye açıklarını kapatmakta ve yatırımların yayılma etkisi ile birlikte gerekli bilgi, tecrübe ve teknolojik altyapıya zamanla sahip olarak dışa yönelebilmektedir. Bu şekilde ev sahibi gelişmekte olan ülkeler, zamanla kendi üretimlerini şekillendirmekte ve dışa açık bir politikaya geçiş yapmaktadır. Gelişen bu süreç sonundagelişmekte olan ev sahibi ülkelerin ihraç ettiği ürün sepetindeki çeşitliliğin artması beklenmektedir.

İhracatın, ekonomik büyümeye olan katkısı düşünüldüğünde, ihracatta ürün çeşitliliğinin ne kadar önem arz ettiği aşıkardır. Ülkelerin gelirleri içerisinde ihracatın önemli yer tuttuğu ülkeler için ihracatta meydana gelen istikrarsızlıklar, ekonomik yapılarını hissedilir derecede etkilemektedir. Tek başına ihracat, ülke ekonomisi için yeterli bir kaynak değildir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkeler ihracat gelirlerini artırarak ek döviz girdisi elde etmekte ve makroekonomik dengenin sağlanmasında önemli katkı yapmaktadır. Ülkeler ihraç ettiği ürün çeşit sayısını artırarak ekonomik olarak ciddi gelirler elde edebilmektedir. Dolayısıyla ihracatın ekonomik olarak ülkenin kalkınmasına ve ekonomik büyümesine önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye'nin yetersiz sermaye birikimi olması ve teknolojik altyapı ihtiyacının olması nedeniyle, doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için politika yapıcılar dönem dönem değişik politikalar geliştirmiş ve uygulamıştır. Çalışmaya konu olan 1960 sonrası "planlı dönem" olarak adlandırılan 1960-1980 zaman diliminde uygulanan planlı üç dönemde de doğrudan yabancı yatırımlar bağlamında istenilen başarı yakalanamamıştır. 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya genelinde başlayan ekonomik kriz Türkiye'yi oldukça derinden etkilemiş ve artan dış borçların etkisi ile yeniden etkin bir politika anlayışı için radikal kararlar almaya gidilmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde öne çıkan ekonomik anlayış dışa açık bir politika anlayışıdır. Özellikle, Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açık bir ekonomik politika izlemeye başlamıştır. 24 Ocak kararlarının alınmasındaki temel amaç, ülkeye katkı sağlaması beklenen doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Alınan 24 Ocak kararları neticesinde sermaye hareketliliği oldukça ivme kazanmıştır. Bu dönemde liberalleşmenin etkisiyle sermaye girişleri geçmiş dönemde yaşanan ekonomik sorunları kısmen

çözse uzun vadede istenilen seviyede yatırımgerçekleşmemiş ve istenilen büyüme seviyesine ulaşamamıştır. Zaman zaman yaşanan kontrolsüz yatırımlar büyük ekonomik sorunlara sebep olmuş ve 1990'lı yıllarda iki büyük ekonomik kriz yaşanmıştır (Alper ve Önis, 2001: 205). Bu dönemde 1990 ve 1994 yıllarında yaşanan iki büyük kriz sonrası doğrudan yabancı yatırımlar açısından olumsuz bir durum oluştuysa da, genel olarak yatırımlar yavaşta olsa artış göstermiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'de dengeler düzgün gitmeye başlamışsa da, 1995 yılından sonra dünya genelinde başlayan ekonomik daralma 2001 yılında en üst seviyeye çıkmıştır. Türkiye'de bu dönemde borsa kanalı ile gerçekleşen nakit para girişi azalma eğilimine girmiştir. Bu dönemde yaşanan tehlike; hem devleti hem de büyük holdingleri finanse etmek amacıyla kurulan bankaların, sağlıksız ve denetimsiz gelişen bankacılık sektörün ciddi tehdit teşkil etmesiydi. Yaşanan bir diğer sıkıntı artan döviz tevdiler hesaplarına sürekli yüksek faizler uygulanması nedeniyle uygulanan döviz çıpası sitemini başarısız olmasıdır. Bu nedenle portföy yatırımlar yoluyla ülkeye giriş yapmış olan yatırımların geri çekilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, Türkiye'de 2001 yılında oldukça ağır bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Türk ekonomisinde yaşanan bu problemler, orta vadede doğrudan yabancı yatırımların önemini birkez daha göstermiştir.

2000'li yılların başında Türkiye doğrudan yabancı sermaye bağlamında istenilen hedeflere ulaşamamıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası, 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için özelleştirme ağırlıklı radikal ekonomik kararlar alınmasına neden olmuştur. Alınan kararlar neticesinde güvensiz bir yatırım ülkesi görüntüsü veren Türkiye, yeniden yatırımları çeker duruma gelmiştir. Bu durum 2004 sonrası artan bir ivmeyle devam etmiştir. Türkiye mevcut jeopolitik konumuyula doğrudan yabancı yatırımları çekme noktasında son derece avantajlara sahip olmasına karşın, 2004 yılında Dünya Yatırım Raporlarındaki analizde dünya genelinde 111. sırada yer almıştır (UNCTAD, 2005: 23). Doğrudan yabancı yatırımlar açısından 2004-2009 döneminde oldukça iyi performans sergileyen Türkiye, 2009 yılından küresel yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu dönemde yatırımlar ciddi oranda gerileyerek 8.585 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Dünya genelinde bu dönemde yapılan yatırımlar sıralamasında 30. sırada yer almıştır (Koçtürk, vd., 2012 : 40).

Dünya'nın en önemli ekonomileri göz önüne alındığında, gelişmiş olan ülkelerin az gelişmiş ülkelere göre daha geniş ihracat ürün çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir. İhracat gelirleri ülke ekonomisi için tek başına yeterli olmamasına karşın, ürün çeşitliliği ile birlikte artan gelirler ülkenin ekonomik olarak büyümesine ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olmasına önemli katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan ülkeye yeni teknolojinin ve yeni üretim yöntemlerinin girmesiyle ev sahibi ülkelerin üretim alanında yeni ürünler üretmesine ve yeni pazarlara ulaşmasını imkan vermektedir. Böylece ülkelerin ihracat ürün sepetlerini artırması öngörülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkeler için bir diğer faydası, kişi başına düşen gelirlerinin belli aralıklarda seyretmesine katkıda bulunmasıdır. Belirtilen husus ülke ekonomiler açısından oldukça önemlidir. Çünkü yatırımlar, ev sahibi ülkelerin tasarruf ve döviz açıklarını sübvansetmesine ve makroekonomik dengenin korunmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu etkenler göz önüne alındığında, Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar son derece önem arz etmektedir.

Ulusal ve uluslararası yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere olan katkıları açıkça ortaya konmuştur. Ancak son dönemlerde doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisi tartışma konusu olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini ne derece etkilediği sorusunun cevabı için özellikle uluslararası birçok çalışma yapılmış ve büyük bir çoğunluğunda doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. Ancak yapılan literatür çalışmasında, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, bu çalışmada örneklem verisi olarak Türkiye'nin seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmanın temel amacı; doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerindeki etkisini analiz etmektir.

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisini araştırılan çalışma, 4 bölüm şeklinde planlanmıştır. Birinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların tanımı, tarihsel süreci, nedenleri, açıklayan teoriler ve ekonomiye olan etkileri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların tarihçesi, önemi, etkileyen faktörler, başarısızlığın

nedenleri, ekonomik etkileri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ihracat ürün çeşitlendirmesinin tanımlaması, çeşitleri, hesaplama yöntemleri, yararları, uygulanan başarılı örnekler ve çeşitlendirme ile ilgili literatür hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini ortaya koyan ekonometrik analiz yapılarak sonuçları irdelenmiştir.

Çalışmada, tek örneklemlilerde yaygın olarak kullanılan Mubeen ve Ahmad (2016)’in çalışmasından yararlanılmıştır. Çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak tek örneklem üzerinde temellendirilmiş ve VAR yöntemi kullanılmıştır. Ampirik analiz sonucunda doğrudan yabancı yatırımların, Türkiye örnekleminde ihracat ürün çeşitliliğini etkilemediği tespit edilmiştir. Bunun sonucunda literatürde bu alanda yer alan çalışmalar ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doğrudan yabancı yatırımların, ev sahibi ülkeler ve yatırımı gerçekleştiren ülkeler açısından farklı etkileri görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ekonomik tablolarının önemli bir kısmında yatırımlar yer almaktadır. Yatırım hareketleri kamu ve özel sektör sermaye hareketleri olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Kamu boyutunda gerçekleşen sermaye hareketleri faiz, vade, hibe ve kredi olarak gerçekleşirken, özel sermaye hareketleri ise portfolyo yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çalışmada özellikle dünya da oldukça önem yere sahip olan doğrudan yabancı yatırımların üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, birinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların tanımı, ülkelere olan doğrudan ve dolaylı etkileri, açıklayan teoriler, tarihsel süreci, nedenleri bu bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

1.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR İLE İLGİLİ TEMEL HUSUSLAR

1.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tanımı ve Önemi

Doğrudan yabancı yatırımlar iktisat yazınında oldukça popüler bir araştırma konusudur. Literatürdedoğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili farklı tanımlar ile karşılaşmak mümkündür. Doğrudan yabancı yatırımların en temel tanımı, herhangi bir ülkede faaliyet gösteren firma/kişilerin kendi ülke piyasalarından çıkarak, diğer ülke piyasalarından gelir elde etmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırım denir. Doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen gelirler maddi olabileceği gibi fiziki olarakta gerçekleşebilir. Uluslararası portfolye yatırımlar olarak belirtilen tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin elde edilmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir.Yatırımların bir diğer gerçekleşme şekli ise uluslararası yatırım yapan firmaların yatırım yapacakları diğer ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi gayri menkulları satın alınması şeklinde gerçekleşebilmesidir (Seyidoğlu, 1994: 577).

Gelişen teknolojik gelişmeler ile birlikte küreselleşme giderek artmaktadır. Küreselleşmenin artması,beraberinde dünyada yatırımların seyrini etkileyen

faktörlerin daha önemli hale gelmişini sağlamıştır. Dünya genelinde yaşanan herhangi bir şok ekonomik gelişme, yatırımları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle, yatırımcılar ile yatırıma ev sahipliği yapan ülkeler menfaatleri doğrultusunda gelişmeleri yakından takip etmekte ve politikalarını bu yönde şekillendirmektedir. Böylelikle, küresel anlamda tasarrufların ve yatırımların etkin dağılımı gerçekleşmektedir. Diğer taraftan birçok ürün, yatırımcı firmaların maliyetleri düşürebilmek için daha uygun piyasalar yönelmesiyle ürün diğer piyasalara dağılmakta veya taklitleri üretilerek yaygınlaşmaktadır. Bu şekilde üretimin küreselleşmesine katkı sağlanmış olmaktadır. Bu şekilde üretimde ülke sınırları kalkmış ve dünya bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Üretimin küreselleşmesiyle birlikte, ülkeler üretim maliyetleri açısından kendileri açısından en uygun bölgelere yayılmakta ve ekonomik olarak fayda sağlamaktadır (Alpar, 1977: 13). Alpar'ın (1977) çalışmasında, her zaman ülkelerin mevcut imkânlarının yatırım yapmak için yeterli olamayabileceği, dolayısıyla bu durum da ülkelerin yatırımlarını sınırlandırabilecekleri ifade etmiştir. Yerli kaynakların yetersiz kaldığı bu durumda ülkeler, üretim için duydukları kaynak ihtiyaçlarını doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla karşılayacağı vurgulanmıştır (Alpar, 1977: 13).

Doğrudan yabancı yatırımların bir diğer gerçekleşme şekli, uluslararası firmaların üretim yapmak amacıyla diğer kaynak ülkelere yönelerek o ülkelerin mevcut sermaye stoğuna hedeflemesi şeklinde gerçekleşen yatırımlardır. Bu yatırımlar, genellikle birçok ülkede faaliyet gösteren, alınan kararları belirli bir merkezden yöneten, bağlı şirketleri yönlendiren çok uluslu şirketler vasıtasıyla tamamen sıfırdan bir üretim alanı oluşturulabileceği gibi, hali hazırda bir başka ülkede faaliyette bulunan bir firmanın tamamen veya belirli bir oranda satın alınması şeklinde gerçekleştirilebilmektedir (Alpar, 1977: 13). Uluslararası yatırım yapan firmalar yatırım kararı aşamasında, tek yönlü yatırım kararı almamaktadır. Bu firmalar duruma göre ilgili ülkedeki üretim yaparak veya yatırım amacıyla farklı ülkede faaliyet gösteren yerel firmalar ile stratejik ortaklıklar kurarak yatırım yapabilmektedir.

Yatırımcı firmalar şartlara göre diğer ülkelerden hisse senedi, tahvil v.b. menkul değerler satın alarak ülkenin sermaye piyasasına bu şekilde yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Portföy yatırımlar olarak adlandırılan bu tür yatırımlarda, uluslararası faaliyet gösteren firmaların kendi sınırları dışına çıkarak, yatırım yapılan

ülkedeki tahvil ve hisse senetleri satın alınarak elde edilen kardan pay almak amaçlanmaktadır. Böylelikle, mal ve hizmet üretmeden ev sahibi ülkede hisse senedi ve tahviller vasıtasıyla gelir amaçlanmaktadır. Literatürde bu tarz yatırımlara, dolaylı yatırımlar da denilmektedir. Dolaylı yatırımlar güncel gelişmelere karşı oldukça hassastır. Bu yatırımlar ülkede gerçekleşen herhangi şok ekonomik gelişmedendoğrudan etkilenecek, yatırım miktarının azalmasına veya artmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla portföy yatırımların muhafaza edilebilmesi için ilgili ülkelerdeki mevcut finans piyasalarının sağlam temeller üzerine kurulması ve ekonomik şartların güven duyulacak şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Çünkü ülkedeki ekonomik ve politik gelişmeler neticesinde anlık sermaye çıkışları olabilmekte ve bu durum para piyasalarında istikrarsızlığa sebep olabilmektedir. Portföy yatırımları gerçekleştiren şahıs veya firmalar, belirli bir seviyede maksimum gelir beklentisi ile hareket ederler. Dolayısıyla finans piyasalarının sağlam temeller üzerine kurulmaması ve ekonomik şartların güven vermemesi durumunda, yatırımlar çok değişken ve kırılğan yapıya sahip olduklarından hemen ortam değiştirmesi olağandır. Bu yatırımlar, finansal faktörlerdeki değişimlere oldukça duyarlı olması sebebiyle yatırımcılar, genellikle çeşitlendirme yoluna giderek riskidengelemeyi amaçlarlar. Dolayısıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde portföy yatırımlar kısıtlanarak, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi daha uygun görülmektedir (Alpar, 1977: 13).

Literatürde doğrudan yabancı yatırımların, bazı uluslararası kurumlar nezdinde tanımları mevcuttur. UNCTAD'ın yapmış olduğu bazı basın bildirimlerinde doğrudan yabancı yatırımlar, herhangi bir ülkede faaliyet gösteren firmanın, ev sahibi piyasada faaliyet gösteren yerel firmaların yönetimini tamamen kontrol altına alması şeklinde ifade edilmiştir. IMF tarafından istatistiksel amaçlı yapılan çalışmada, uluslararası faaliyet gösteren yatırımcılar tarafından ev sahibi ülkede faaliyet gösteren yerel firmanın sermayesinin %10'undan fazlasını ele geçirmesi olarak ifade edilmiştir. Yine bir diğer ekonomik kuruluş OECD tarafından yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar uluslararası yatırım yapan şahıs veya şirketlerin bir diğer ülkede faaliyet gösteren şirketleşmiş veya dengi bir işletmede şirket bünyesinin %10'unu temsil etmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler açısından önemli bir yeri mevcuttur. Ancak her ülkenin yatırımlardan beklentileri aynı seviyede olmayabilir. Ülkeler ihtiyaç

duydıkları hammadde, maliyetli emek gücü, mal ve hizmet üretimini artırmak, ülkede yaşanan işsizliğı gidermek, üretim ve taşıma maliyetlerini düşürmek, yeni pazarlara açılarak gelirlerini artırmak gibi amaçları doğrultusunda yatırımlardan farklı beklentileri mevcuttur. Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle, yatırım gerçekleştiren ve ev sahibi ülkelerine ekonomik anlamda ortak bir paydada birleştiğı görülmektedir. Amaç dünya ihracatından mümkün olan en fazla payı alarak makroekonomik dengelerini korumak ve istikrarlı büyümeyi sağlamaktır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin, gerekli sermaye ihtiyaçlarını tedarik ederek, üretim için ihtiyaç duyulan gerekli teknolojik, bilgi ve tecrübenin edinilmesi ile zamanla dışa açık bir politika anlayışını benimsemeleleri beklenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar tek taraflı bir fayda sağlamamaktadır. Yatırımların hem yatırımcı firma hemde ev sahibi ülke firmalar için karşılıklı olumlu katkılarının olduğu görülmektedir. Şöyle ki, ülkeye gelen yabancı yatırımların artması, beraberinde iç piyasada rekabet artışını sağlar. Bu durum üretim kalitesinin artması, yenilikler ve teknolojik gelişmelerin sağlanması, üretim alanlarını ilgilendiren teknik bilgi gelişimi, ekonomik ve politik destek yollarının açılması, dış pazarlara çıkılması, kalifiye eleman yetiştirilmesine, çevre bilincinin oluşması ve korunması gibi birçok önemli olumlu katkılar sunmaktadır (Oksay, 1998: 18).

Görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomileri için oldukça önemlidir. Küreselleşme ile birlikte gelişen dünya şartlarında yatırımcıların ve ev sahibi ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara olan bakış açıları gelişmekte ve özellikle gelişen ülkeler için farklı anlamlar barındırsada, ülkelerin temel amaçları aynı noktada birleşmektedir. Ülkerin hedefi, mevcut ekonomik güçlerini ve makroekonomik dengelerini korumak ve istikrarlı bir büyüme sağlamaktır.

1.1.2. Yatırımların Özellikleri

Doğrudan yabancı yatırımların birçok gerçekleşme şekli vardır. Genel olarak, yatırımın akla gelen şekli, bir devletin başka bir devlete yatırım yapması olarak bilinmektedir. Aslında yatırımlar, uluslararası yatırım yapan şirketler arasında gerçekleşen yatırımlardır. Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin, sahip olduğu yatırım imkanlarını, firmanın menfaatleri doğrultusunda yatırım yapan ülkelere aktarılması şeklinde gerçekleştirilmesi yatırımların bir diğer şeklidir.

Doğrudan yabancı yatırımların bilinen en önemli özelliklerinin başında, genellikle gelişmiş ülkeler tarafından yapılmasıdır. Çünkü gelişmiş olan ülkeler alt yapı eksikliği bulunmayan, teknolojik yeniliklere sahip, sağlam ekonomik temel üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı bu ülkeler üretime yoğunlaşmış durumdadır. Bu sebeple, doğrudan yabancı yatırımlar, genellikle gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların bir diğer özelliği, genellikle ülkelerin hammadde kaynaklarına yönelik yapılan yatırımlar olmasıdır. Yatırımların bu özelliği, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürülmesi şeklinde algılanmasına neden olabileceğinden dolayı yabancı yatırımların tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur. Kaynakları sömürülmekte olan ülkeler ile daha önce sömürgecilığe maruz kalmış ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara karşı tepki göstermeleri, doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimini etkilemiştir. (Tiryakioğlu, 2006).

1.1.3. Yatırımların Çeşitleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapan ülke/firma ve ev sahibi ülke olmak üzere çift yönlü etkileşim içinde gerçekleşir. Çift yönlü etkileşimin olması doğrudan yabancı yatırımların her iki taraf için farklı anlamlar ve özellikler taşımaktadır. Yatırım yapan ülkeler açısından çeşitli yatırım türleri mevcuttur. Şirketler başka bir ülkede yatay, dikey ve holding şeklinde üç farklı doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapabilir (Caves, 1971: 3). Bu yatırımlardan yatay olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, şirketlerin ürettikleri ürünün aynısını başka bir ülkede üretmesi amacıyla o ülkelere yatırımları taşınması olarak ifade edilmektedir. Ancak yatay yatırım şekli zamanla sıkıntı oluşturmaktadır. Çünkü zaman içerisinde diğer ülkeler ürünü üretebilmekte veya taklit edebilmektedir. Bu sebeple yatırımcıların tek bir ürüne yoğunlaşması yerine ürün çeşitlendirmesine yönelmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu durum ortaya çıkabilecek olumsuz ekonomik dalgalanmalardan yatırımların etkilenmemesi için bu son derece önemlidir. Yatırımların ikinci türü olan dikey yatırımlar ise hammaddeye ve piyasaya hakim olabilmek için yapılan yatırım türleridir. Bu yatırımlar, ev sahibi ülkelerdeki kaynağa yakın olmak ve piyasaya daha kolay ulaşmak için müşterilere ulaşılabilecek dağıtım kaynaklarının elde edilemesi yoluyla yapılan doğrudan yabancı yatırım türleridir. Yatırımların üçüncü türü ise yatay ve dikey yatırım türlerini kapsayan her iki

yatırım türünü de gerçekleştiren holdingler vasıtasıyla gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlardır(Caves,1971: 3).

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım kararı aldıkları ülkelere farklı hedefler giderler. Bu hedef doğrultusunda yapılan yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlarının ev sahibi ülke açısından ayrışmasına neden olur. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımların, yatırımlara ev sahipliği yapacak ülke açısından üç farklı yatırım çeşidi vardır(Moosa, 2002: 5). Bu yatırımların ilki; ürün ithal eden ev sahibi ülkelerin, belli bir süre sonra maliyetleri azaltmak için aynı ürünü üretmesi ile ithalatını azalması şeklinde gerçekleşmektedir. Yatırım yapan ülke yatırım kararını alırken her türlü riskten kaçınmaktadır.Çünkü karşılaşılabilecekleri riskler maliyetleri arttırma, gelirleri azaltma ve pazar paylarının düşmesi gibi önemli sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, yatırımcı firmalar için yatırım yapılacak ülkelerin politik durumu, ticaret bakış açıları,pazar durumu, ulaşım ve üretim maliyetleri, politik istikrar gibi birçok faktör olumsuz şartlarda risk algısı oluşturarak yatırımları doğrudan etkilemektedir. İkinci tip yatırımlarda; yatırımcı firmaların üretim için gerekli ara ürün vb. kaynaklardan ortaya çıkan,ihracatı artıran doğrudan yabancı yatırım türleridir.Bu yatırım türünde, yatırımcı ülke/firmaüretim için gerekli hammadde ve ara ürün gibi faktörleri maliyetlerin yüksekliğinden dolayı üretim yapmak yerine daha uygun maliyetlerde başka ülkelere ithal edebilmektedir.Böyleliklehammadde ve ara ürüne sahip ülkelerin, yatırımların gerçekleştiği ülkelere ürünlerinin ihracatınıartırmasına sağlamaktadır. Üçüncü yatırım şekli ise;ev sahibi ülkelerin makroekonomik dengelerin korunabilmesi için,devletler tarafından doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilmekadınadesteklenen yatırım türüdür. Bu yatırım türünde ülkelerin temel amacı ekonomik istikrarı yakalamaktır (Moosa, 2002: 5).

Gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan beklentileri farklılık gösterebilmektedir. Narula vd.(2000)yaptıkları çalışmada ilgili farklılıkları üç grupta incelemiştir. Birinci yatırım türü; yatırım yapacak olan ülkelerin, daha uygun üretim yapabilmek için üretimde kullanılacak hammaddeye sahip ülkelere yaptığı yatırım türüdür. Yatırım yapan firmanın amacı, kendi faaliyet gösterdiği piyasadan daha uygun maliyetli ve daha etkin üretim yapabilmek için kaynak ülkelere üretimlerini taşımaktır(Narula vd., 2000: 20-85). Böylelikle şirketler dezavantajlarını avantaja çevirerek ekonomik kazançlarını maksimize etmeyi hedeflemektedir. İkinci yatırım

türü; gelişmiş ülkelerin uygun maliyetlerde maksimum kar elde edebilmek için, en uygun pazar araması şeklinde gerçekleşen yatırımlardır. Bu yatırım türünde temel hedef, firmaların yeni pazarlara açılması veya mevcut buldukları pazarı korumaktır. Bu yatırımlar özellikle 1980'li yıllarda şirketlerin birleşmesi ve satışlarında oldukça yaygın bir şekilde görülmüştür. Bu yatırım türü genellikle belirli bir potansiyele ulaşmış nüfus ve belirli seviyeye ulaşmış talep olması durumunda gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için üçüncü yatırım türü, etkinlik-stratejik değer arayan yatırımlardır. Bu tip yatırımlar, yatırım yapılan ülkede sahip olunan mülkiyet avantajlarını kullanmak suretiyle gerçekleşmektedir. Bu yatırımların amacı, ana hedef pazarlara girdikten sonra minimum maliyetle maksimum kar elde etmektir (Narula vd., 2000:20-85)

Yatırımcı firmaların bir diğer temel amacı, faaliyet gösterdikleri ülkede talep gören ürün endeksli üretim yapmak ve maliyeti düşürebilmek için düşük maliyetli ara ürünlerden faydalanmaktır (Shatz vd.,2000: 8-12). Bu şekilde yatırım yapılan ülkede talep gören uygun maliyetli ürünlerin üretilmesi şeklinde gerçekleşen yatırımlara yatay doğrudan yabancı yatırımlar denilmektedir. Bu tip yatırımların temel amacı tarife, ulaşım gibi maliyetleri ortadan kaldırmaktır. Maliyetlerin ortadan kaldırılması ve en az düzeye indirilmesiyle birlikte firmanın piyasadaki rekabetçi gücünü koruyarak kendisini geliştirerek daha güçlü hale gelmesini sağlar. Düşük maliyetli girdi arayışında olan yatırımlarda dikey doğrudan yabancı yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Bu yatırım türünde üretim aşamaları bölünmekte ve üretimin belli bir bölümü düşük maliyetli kaynaklara sahip bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu yatırım türünde görülen bölünerek farklı alanlarda üretimi gerçekleştirilmesi ticarete yenilikçi bir anlayışın ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Shatz vd., 2000: 8-12).

Pazara giriş açısından değerlendirildiğinde doğrudan yabancı yatırımlar iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bir bütün olarak yeni yatırımlar ve sınır ötesi birleşme satın alma olarak gerçekleşen yatırımlar şeklindedir. Bir bütün olarak yeni yatırımlar; yatırım yapılacak olan ülkeye yeni tesislerin kurulması veya var olan tesislere ek olarak yeni tesisler yapılması şeklinde gerçekleşir. Bu yatırım türü ev sahibi ülkelerin en çok tercih ettiği yatırım türlerinden biridir. Çünkü bu yatırımlarla birlikte üretim kapasitesinin ve istihdamın artırılması, teknolojik yeniliklerin ülkeye girmesi gibi yararlarından dolayı tercih edilmektedir. İkinci yatırım türü olan sınır ötesi birleşme ve satın alma ise; yatırım gerçekleştiren ülke/firmanın yatırımını gerçekleştirdiği bölgelerdeki faaliyet gösteren yerel

firmaların tesislerini alması şeklinde gerçekleşen yatırım türüdür.Bu şekilde yerelde faaliyet gösteren ev sahibi firmanın yatırımcı firmalar tarafından alınması ile yeni bir yönetim anlayışına geçilmektedir. Belirtilen şekilde gerçekleşen yatırımlar, yerelde faaliyet gösteren firmaların kontrolünün yabancı firmalara geçmesine neden olmaktadır(Wang, 2009: 239). Günümüzde özelleştirme adı altında gerçekleştirilen bu yatırımlar oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Özellikle ülkemizde 2003 yılından sonra oldukça yoğun bir şekilde gerçekleşen yatırım türlerinin başında gelmektedir.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

Doğrudan yabancı yatırımlar oldukça eski bir geçmişe sahiptir. 1700 yıllara dayanan doğrudan yabancı yatırımlar, özellikle Avrupa ülkeleri tarafından doğal kaynakları fazla olan Amerika, Avusturya, Yeni Zelanda ve Arjantin gibi bölgelere doğru gerçekleşmiştir. Belirtilen ülkelerin ortak özellikleri yeni keşfedilmiş ve doğal kaynakları oldukça fazla olan ülke olmalarıdır. Bu ülkelere uygulanan sömürgecilik faaliyetler ile yabancı sermaye akışı başlamıştır. Sermaye akışı 19.yy'da sanayi devriminin etkisiyle oldukça ivme kazanmıştır.Çünkü sanayinin gelişmesiyle,birlikte hammadde ihtiyacı artmış ve buna paralel olarak sermaye akışı da hızlanmıştır.

Gelişmiş olarak bilinen ilk sermaye yatırımı,İngiltere tarafından 19. yüzyılın ilk yıllarında gerçekleştirilmiştir. İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi ile birliktebu ülkenin hammadde ihtiyacı artmış ve doğrudan yabancı yatırımlara yoğunlaşma başlamıştır. İngiltere bu bağlamda sahip olduğu sömürge ülkelere yatırım yapmış ve yabancı sermaye yatırımlarını başlamıştır. 1800'lü yılların ikinci yarısında Avrupa ülkeleri yatırım faaliyetlerini genişletme çabasına girmiştir. Çünküsanayi devrimi ile birlikteözellikle batılı ülkeler sermaye birikimini artırmak ve sermayeden maksimum gelir elde etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda batılı ülkeler,sömürgeciliğe ağırlık vermiş ve yeni yatırım alanları aramıştır. Doğal olarak herhangi bir ülkede maliyet yüksek bir ürün, bir başka ülkede çok daha ucuza üretilerek yüksek gelirler elde edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, özel sermaye yatırımları şeklinde gerçekleşen bu yatırımlar Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür.Yatırımlar kamu sermaye yatırımlarından ziyade portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir(Dunning,1988: 73-78).

Birinci Dünya Savaşı döneminde, Batı Avrupa ülkeleri ile İngiltere sömürgecilikte özel sermaye yatırımlarının hakim durumundaydı. 1913 yılında, doğrudan yabancı yatırımlar, İngiltere'nin dış ülkelere yaptığı yatırımların sadece %20'sine denk gelmekteydi. Geriye kalan % 80'lik kısım ise portföy yatırımlar şeklindeydi. Portföy yatırımlar çoğunlukla devletlerin demiryolları ve bazı kamu hizmetlerinde yaptığı yatırımlar için ihraç etmiş oldukları tahvillerin satın alınması şeklinde gerçekleşmiştir (Dunning,1988: 73-78).

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus ise yapılan yatırımların milli gelire oranının oldukça yüksek olmasıdır (Twomey, 2000: 42-46).Yapılan araştırmada, Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'den gerçekleşen sermaye akımlarının milli gelire oranı % 4 seviyesinde seyrettiği görülmüştür. Bu oran özellikle şavaştan önceki yıllarda % 7'lere kadar yükselmiştir (Dunning 1988: 73-78).

1.2.2. Küresel Anlamda Yaşanan İki Büyük Savaş Arası Dönem

Birinci Dünya Savaşı her sektörü oldukça etkileyerek birçok sektörde köklü değişikliklere neden olmuştur. Sanayinin hasar görmesi ekonomiyi derinden etkilemiş, dünya genelinde ekonomik olarak dengelerin değişmesine neden olmuştur. 1914 yılına kadar olan dönemde Avrupa ülkeleri sanayi ve ekonomik anlamda lider durumdaydı.Ancak, savaştan sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ön plana çıkmaya başlamıştır. Savaşın Avrupa sınırları içerisinde olması ve Avruapa ülkelerinin birçoğunun savaşa taraf olması nedeniyle yabancı sermaye yatırımları durgunluk içine girmiştir. Bu dönemde, devlet eliyle kamu tarafından yapılan yatırımlar önem kazanmaya başlamıştır. Yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde özel sektöre ait yatırımların paylarının fazla olduğu görülmüştür.

Savaş sonrası küresel olarak gerçekleşen yatırım hareketliliğiyle birlikte ekonomilerin savaş öncesi dönemdeki seviyesine çıkması beklenmiştir. Ancak beklenen ekonomik performanslar yakalanamış ve eskine kıyasla daha da kötüye doğru gitmiştir. Bu dönemde İngiltere'de işsizlik %10'un üzerine çıkmıştır. Yine bu dönemde İngiltere'de sendika üyelerinin sayısı 1932'li yıllarda 1920'li yıllardaki üye sayısının yarısına kadar düşmüştür. Yaşanan olumsuz gelişmeler ülkelerin işsizlik oranının artmasına ve refah düzeyinde gerilemeye sebep olmuştur. Ancak bu olumsuz tablo bütün ülkeler için geçerli olmamıştır. Savaşa girmeyen ABD, Hollanda, İsviçre, Japonya

ve Latin Amerika ülkeri ülkeler zenginliklerini artırarak ekonomik olarak güç kazanmaya başlamıştır. Özellikle bu süreçte ABD dış ticaret fazlalığını artırarak altın stoklarını maksimum seviyeye çıkartmıştır (Bakırtaş v.d. 2004: 83-100). SavaşABD'nin ekonomik açıdan dünyanın en önemli güçlerinden birisi konumuna gelmesini sağlamıştır. Savaşa giren ülkelerin zarar gören şehir, sanayi ve alt yapılarının onarılması için harcanan maddiyat ile ödemek zorunda kaldıkları tazminatlar ülkelerin ekonomik olarak çöküşe geçmesine neden olmuştur. Örneğin, savaşın kaybeden ülkelerden birisi olanAlmanya'nın ekonomisi tamamen çökmüş ve ödemelerini dış borçlarla döndürmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Almanya da görülen yüksek enflasyonda ülkenin hızla fakirleşmesine neden olmuştur. Öyleki 1923 yılında Alman parasının değeri, 1913 yılındaki değerinin milyarda birine düşmüştür (Foreman vd.,1983: 220-229). Almanya bu dönemde üretim için ihtiyaç duyulan sermaye ihtiyacı nedeniyle uluslararası yatırımları ülkesine çekmeye çaba göstermiştir. Zamanla yatırım ivmesinin artmasıyla Almanya 1928 yılında dünya sermaye ithalatının yaklaşık %50'sini tek başına gerçekleştirmiştir. Bu durum, Alman ekonomisini oldukça hassas kırılğan bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan ekonomik problemler, 1929 yılında Amerika'da başlayan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz ile ekonomik problemleri daha da artırmıştır. 'Büyük Buhran' olarak adlandırılan bu kriz New York Borsası'nın çökmesiyle başlamış ve 1929-1932 döneminde oldukça etkili olmuştur. Yaşanan kriz ile birlikte yatırımlarda büyük bir düşüş yaşanmış ve özellikle portföy yatırımların ilerleyen yıllarda kaybolmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu dönemde gerçekleşen yatırımların hemen hemen hepsi doğrudan yatırımlar şeklindedir. Gerçekleşen bu yatırımların ağırlık kısmı gelişmekte olan ülkelere doğru yapılan yatırımlardır.

"Büyük Buhran" süresince ülkeler yatırım yapmaktan ziyade yaşanan krizden korunmak için korumacı politikalar izlemişlerdir. Ülkelerin bu tavrı dünya ticaretinin gerilemesine neden olmuştur. Bu dönemdeticaret seviyesi kriz öncesi dönemin %60'larinakadar düşmüştür (Flora vd., 1983: 461). Bu süreçte ülkeler kapalı ekonomi düzenine geçmiş ve serbest ticaret uygulamalarından vazgeçmiştir.Yine bu dönemde birçok ülke o tarihe kadar uygulanmaya çalışılan altın standartından vazgeçmiştir. Ülkeler korumacı politikalarını gümrük tarifeleri ile sürdürmüşlerdir.

1.2.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Çok geniş bir coğrafyayı etkileyen İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkeleri ile gelişmekte olan ülkelerin yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Savaş sonrası sermaye ihtiyacı artan ülkelerin yeniden üretim faaliyetine yönelmesi ile doğrudan yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ise bu dönemde ithalatlarını ihracatlarından çok daha fazla arttırmış olması nedeniyle dış ticaret açığı oluşmasına neden olmuştur. Tuncer(1968) tarafından yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin 1957 yılı itibariyle dış açıklarının toplam boyutu 4.5 milyar dolar seviyelerine ulaştığı vurgulanmıştır. Bu dönemde dikkat çeken noktalardan birisi de kamu aracılığı ile yapılan transferlerdir. Bu transferler Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemde hemen hemen hiç gerçekleşmeyen kamu aracılığıyla yapılan transferler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi şekilde artış göstermiştir. Kamu transferleri iki çeşit gerçekleşmektedir. Birincisi; iki yönlü transferler, ikincisi ise; çok taraflı uluslararası kuruluşlar(OECD gibi) tarafından yapılan transferlerdir. Bu transferler genel olarak hibe, kredi veya yerel para cinsinden satışlar şeklinde gerçekleşmiştir (Tuncer 1968: 18-47).

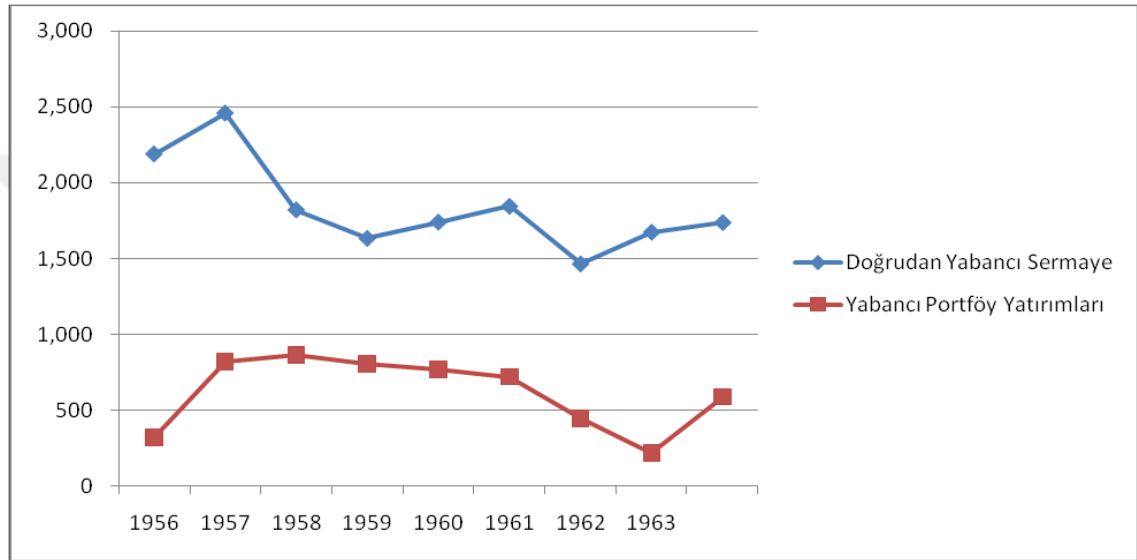
İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğrudan yabancı yatırımlar ilk on yıllık dönemde artış göstermiş fakat takip eden on yıllık dönemde yükseliş devam etmemiştir. Bu duruma gerekçe olarak 1960 yıllarda küresel anlamda siyasi istikrarsız bir dönem yaşanması gösterilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların özeti Tablo 1.1'de sunulmuştur.

Tablo 1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Özel Sermaye Akımları (Milyon USD)

(Milyon USD) Yıllar	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırımlar
1956	2.192	324
1957	2.461	820
1958	1.824	864
1959	1.636	804
1960	1.743	768
1961	1.847	720
1962	1.468	445
1963	1.677	220
1964	1.740	589

Kaynak: (Tuncer, 1968: 47)

Tablo 1.1’de 1960’lı yıllarda küresel yaşanan siyasi istikrarsızlık ve ülkelerin dış ticareti kısıtlayan ikameci politika anlayışlarının etkisi net olarak görülmektedir. Özellikle, 1960’lı yıllarda yabancı yatırımlarda çok fazla bir artış olmadığı görülmektedir. 1957 yılına kadar 2.461 milyon dolara yükselen yatırım miktarı yaşanan istikrarsız dönemin etkisi ile 1964 yılında 1.740 milyon dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu istikrarsız durum 1970’li yıllara kadar devam etmiştir.

Not: Tablo 1.1.’den üretilmiştir.

Şekil 1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye ve Yabancı Portföy Yatırımları (1956-1964)

1.2.4. 1970 Sonrası Dönem

Bu dönemde altyapısını tamamlamış, siyasi ve ekonomik istikrarı yakalamış, kalifiye teknik personel işgücüne sahip, bürokrasinin az ve kısıtlayıcı dış ticaret politikalarını izlemeyen ülkeler doğrudan yabancı yatırımlara yönelmiştir. Bu dönemde genel olarak, belitilen özelliklere sahip gelişmiş ülkeler yatırıma yoğunlaşırken, henüz gelişmişlik düzeyine ulaşamayan ülkeler ise yatırımlara ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin geçmiş sömürge tecrübeleri, korumacı politikaları ile ulusal yatırımlara kuşkucu yaklaşımları dönemin en önemli belirleyicileri olmuştur. 1960-1970 döneminde dünyada yatırım hareketlerinin üçte birisi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşirken, üçte ikisinde gelişmişliğini tamamlamış ülkeler arasında karşılıklı yapılan yatırımlardan oluşmuştur (Karluk, 1983: 213).

1980’li yıllarda küresel anlamda yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır. Özellikle liberalleşme ve sanayileşmeye yoğunlaşmış ülkelerdeki özelleştirme akımları yatırımların artmasında çok ciddi etkisi olmuştur. Bu dönemde Doğu Bloğu ülkelerinin yabancı sermayeye sıcak bakmaları ve yatırımları çekmek içinteşvik politikaları hayata geçirmeleri yatırımların artmasında etkili olan birdiğer önemlifaktördür. Bu dönemde devletlerin daha bağımsız hale gelmesiyabancı yatırım akışını ve gelişimini etkilemiştir. Örneğin, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında bünyesindeki ülkelerin bağımsızlıklarını ilan ederek kendi ekonomilerini iyileştirmek için hızlı girişimlere başlamış ve sermaye açıklarını yatırımlar vasıtasıyla çözmüşlerdir.

1980’li yıllarda Doğu Bloğu’nun dağılması ve ülkelerin borç batağında olması nedeniyle, yatırımlar 1990’lı yıllarda özellikle hammadde kaynaklarına sahip, ekonomik büyüme arayışı içerisinde olan gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemde devletler, aldıkları borçların faizini dahi ödemede zorlanır hale gelmişlerdir. Yaşanan bu sıkıntı gelişmeler neticesinde ülkeler ekonomik tedbirler almak durumunda kalmışlardır. Bu tedbirlerin başında gelişmekte olan ülkeler makroekonomik dengelerini sağlamak için yatırımları teşvik edici birçok yapıcı radikal ekonomik tedbirler gelmektedir. Bu gelişmeler DPT’nin 2000 yılında yapmış olduğu rapora yansımıştır. Raporda; 1990’lı yılların başında dünya toplam yatırım hacmi içinde gelişmekte olan ülkelerin payı %20’den az iken, bu oran 1995 yıllarda %40’lara çıktığı belirtilmiştir (DPT, 2000: 2). Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Özellikle küresel yaşanan ekonomik krizler bu yatırımları yeniden azatmış ve 2000 yılların başında %19 seviyelerine düşmüştür.

Tablo 1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyar USD)

Yıl	Küresel	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler
1995	331	203	113
1996	385	220	152
1997	478	271	187
1998	693	483	188
1999	1.075	830	222
2000	1.271	1.005	240

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2007.

1990 yıllarda yaşanan sıkıntılı dönemlerde alınan radikal kararların önemli bir bölümü doğrudan yabancı yatırımları teşvik için çıkartılmıştır. Örneğin 1996 yılında

dünya genelinde alınan bu kararların; %34'ü daha fazla teşvik çekebilmek için, %25'i daha liberal giriş ve çalışma şartları için, %7'si yabancıların mülk edinmesi ve sektörel ayarlamaları için ve son olarak %4'de daha az yasal düzenlemeler içeren düzenlemeler kararlardır. Bu durum 2000 yılında tekrar incelendiğinden; dünya genelinde ülkelerin yatırımlar için %16'sı daha çok teşvik çekebilmek için, %24'ü daha liberal giriş ve çalışma şartları için, %19'u yabancıların mülk edinimi ve sektörel düzenlemeler için yapılmış ve %2'side daha fazla kontrol için yasal düzenlemeler için kararlar alındığı görülmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile doğrudan yabancı yatırımlar 2000 yılından sonra verilen teşvikler ve garantiler için yapılan yasal düzenlemelerin %40'lara kadar yükseldiği görülmüştür.

Bu dönemde en çok dikkat çeken noktalardan bir diğeri ülkelerin ikili anlaşmalarıdır. Sadece 2000 yılında 78 ülke toplam 84 ikili anlaşma yaptığı ve bu anlaşmaların %46'sı gelişmekte olan ülkeler arasında olduğu görülmüştür. Bu ikili anlaşmaların en temel amacı çifte vergilendirmenin ortadan kaldırılmasıdır(Demircan 2003: 20).

2000'li yıllarda sermaye hareketliliğinin artmasıyla birlikte ülkelerin siyasi ve ekonomik politikaları, sermaye birikimleri, iç pazarın yeterliliği, hukuksal garantiler, liberalleşme, kalifiye teknik eleman gibi kıstaslar oldukça önem kazanmıştır. Emek maliyetlerinin düşük olduğu nüfus bakımından fazla olan ülkeleravantajlı duruma gelmişler ve yatırımlar çekme noktasında ön plana çıkmışlardır.

1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN NEDENLERİ

Doğrudan yabancı yatırımlarının ülkeler için birçok açıdan faydası mevcuttur. Sermaye artışı, üretim kapasitesinin geliştirilmesi, yeni üretim alanlarının oluşturulması, ihtiyaç duyulan işgücünün istihdam edilmesi, ülkeye döviz girdisi sağlanması, vergi vb. şekilde ekonomik katkı sağlaması, ev sahibi ülkelerdeki iç rekabeti arttırması, ihtiyaç doğrultusunda oluşan kalifiye elemanın yetiştirilmesi, teknolojik imkanların transferi gibi birçok açıdan olumlu etkileri olmaktadır. Yatırımların belirtilen faydaları doğrultusunda özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları teşvik için politikalar geliştirmektedir. Geliştirilen politikalar gelişmekte olan ülkelerin aksine yatırımcı ülke/firmalar açısından farklı beklentileri barındırmaktadır. Yatırımcı ülke/firmalar minimum maliyet maksimum gelir beklentisi doğrultusunda politika

geliştirmektedir. Örneğin, dışa açık politika izleyen ülkeler yatırım için güven vermeyen kredisi düşük olan ülkeleri tercih etmekten kaçınmaktadır. Yatırım için güven veren ülkelere uluslararası yatırımların giderek artması kredi notunun yükselmesini sağlamaktadır. Yatırımcılar kredisi yüksek, güven veren ülkelere yatırımlarını yönlendirmektedir (Narin, 2007: 33-34).

Yatırım için karar aşamasında birçok faktörde değerlendirilerek karar alınmaktadır. Birçok etken yatırım kararını etkilemektedir. Bu faktörlerden hangisinin yatırımcılar açısından daha önemli olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Gelişen teknoloji, hammadde ihtiyacı, ekonomik maliyelerin düşürülmek istenmesi, verimliliğin artırılması gibi birçok faktörden dolayı yabancı sermaye akışı değişkenlik göstermektedir.

2000 yılında Dünya Bankası'nın 191 çok uluslu şirket üzerinde yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlarının nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1.3'de sunulmuştur.

Tablo 1.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Nedenleri

Nedenler	Yüzde(%)
Yeni Piyasaya Girmek	% 55
İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	% 17
Hammaddeye Yakınlık	% 6
İşlem Süresinin Kısaltılması	% 4
Yeni Ürün Hattı Geliştirilmesi	% 4
Yeni Teknoloji Geliştirme	% 2
Verimliliğin İyileştirilmesi	% 2
İşgücüne Yakınlık	% 1
Riskin Azaltılması	% 1
Diğer Faktörler	% 1

Kaynak: World Bank, Foreign Direct Investment Survey 2002.

Dünya Bankası tarafından yapılan çalışmada; ilk sırada yatırımcı ülke/firmaların yatırım yapmak istemelerinin nedeni olarak %55'lik oran ile "yeni piyasalara girmek" yer almıştır. Şirketlerin maliyetleri azaltmak amacıyla yaptığı doğrudan yabancı yatırımların oranı ise %17'lik bir orana sahiptir. Çalışmada dikkat çekilen bir diğer husus, yatırımların ekonomik nedenlere göre ve davranışsal etkenlere bağlı olarak sınıflandırılabilirliği.

Yatırımcı ülke/firmaların yatırım yapmaktaki davranışları "saldırgan" ve "savunmacı" olarak adlandırılabilir. Rakiplerine karşı üstünlük elde etmek için saldırgan

davranışlar sergilemekte veya rakipleri karşısında sahip oldukları avantajları korumak için ise savunmacı davranışta bulunabilmektedir(Abraham vd.,1983: 7).

Bu bölümde ana hatları ile doğrudan yabancı yatırımları etkileyen nedenleri başlıklar halinde incelenecektir.

1.3.1. Hammaddeye Yakınlık

Gelişmiş ülkeler sahip oldukları avantajları, yeni pazarlara girmek ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yatırımları gerçekleştirmektedir. Bu yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. Gelişmekte olan ev sahibi ülkeler teknolojik yenilikler, teknik iş gücü ve finansman kaynaklarına sahip olabilmek için yatırımları çekme gayreti içerisinde. Gelişmekte olan ülkeler her ne kadar doğal kaynak bakımından zengin olsalarda, kaynaklardan etkin bir şekilde faydalanabilecekleri finansman ve teknolojiye sahip değildirler.

Yatırımcı firma/ülkelerin üretimleri hammaddeye sahip ev sahibi ülkelerde gerçekleştirerek ihracatını yatırım yaptığı ülkeden gerçekleştirmesi oldukça önem arz etmektedir (Roberts, 1994: 459). Böylelikle yatırımcı firma/ülkeler minimum maliyet ile kaynaklardan maksimum gelir elde etmektedirler. Yatırım yapılan ev sahibi ülke açısından ise sermaye açığı giderilmekte, üretim için gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olunmakta ve yeni teknolojik alt yapıya sahip olunarak yatırımlardan maksimum verim elde etmektedir. Dolayısıyla belirtilen şekilde gerçekleşen yatırımlar her iki tarafın menfaatleri doğrultusunda karlı çıkmaktadır.

1.3.2. Yeni Pazar Arama

Uluslararası firmalar üretmiş oldukları ürünleri pazarlamak ve gelirlerini artırmak için yatırıma yönelmektedir. Yapılan yatırımlar ile yeni pazarlara açılarak gelirlerini artırma fırsatı yakalamış olmaktadır. Uluslararası firmalar, sahip oldukları mal ve hizmetleri sunmak için yeni pazarlara açılarak doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla pazar payını korumak ve pazar payını dahada artırmayı hedeflemektedir (Frederick,1973: 20–35).

Yatırımcı firma/ülkeler pazar paylarını korumak ve geliştirmek için üretim ve pazarlama stratejileri sürekli aktif tutmak ve küresel ekonomik gelişmeleri takip etmek durumundadır. Ekonomik anlamda makroekonomik dengenin korunması ve daha güçlü

bir ekonomik yapıya sahip olabilmek için mevcut pazarlarını geliştirmek içinde stratetik hamleler gelişimelidir. Küresel ölçekte yatırımlar için diğer ülkeler ile rekabette halinde olduklarından dolayı, yatırımların farklı ülkelere kaymasını engellemek durumundadır. Dolayısıyla etkin rekabet içerisinde olmak için yatırımcı ülke/firmaların mevcut paylarını korumanın yanında yeni pazarlardan pay alması gerekmektedir. Bu nedenle birçok uluslararası firma/ülkeler müşterilerinin farklı pazarlara kaymasını önlemek için o pazarlara yatırım yaparak önemli alıcı ve müşterilerini kaybetmek istemezler. Bu durumu “Müşteriyi İzleme” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin banka, muhasebe, hukuk ve reklam gibi hizmet dallarında faaliyet gösteren yatırımcı firma/ülkeler, büyük müşterilerini kaybetmemek için önemli müşterilerinin açıldığı yeni pazarlara yatırımlar yaparak kendi pazarlarını korumaya çalışmaktadır(Shapiro, 1989: 529).

1.3.3. Tarife ve Kotalardan Kaçınma

Uluslararası yatırım yapan her firmanın önceliği mevcut ekonomik durumlarını korumak ve yatırımlarla gelirlerini maksimum seviyeye çıkarmaktadır. Yatırımcı firmaların yatırım için karar aşamasında iki seçeneği mevcuttur. Birinci seçenek, yeni pazarlara giriş yapmaktır. İkinci seçenek ise savunmacı bir politika izleyerek mevcut ekonomik durumunu muhafaza etmek için çaba göstermektir. Küresel gelişmelerden dolayı ülkeler gelişen ekonomik şartlar gereği savunmacı davranışlar gösterebilmektedir. Örneğin, yatırım için karar verilen ülkelerin uygulamış olduğu tarife ve kotalardan kaçınması gösterilebilir. Diğer taraftan yatırım yapılan ülkelerin ithal edilen mallara kota ve tarife koymasının ihracat yapan ülkeler için olmaktadır. Bu tip durumlarda yatırım yapacak olan firma/ülkeler için en iyi seçenek yatırım yapılacak olan ülkede üretimde bulunmaktır (Roberts, 1990: 485). Japonya gibi gelişmiş bir ülkenin kısıtlamalardan kurtulmak için ABD’ye üretim amaçlı fabrika kurması ve 1960’lı yıllarda ABD’nin Avrupa’ya yatırım yapması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımlar kota ve tarifeleri etkisiz kılmanın en etkili yolu olduğu görülmektedir.

1.3.4. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı

Ülkelerin sahip oldukları üretim girdilerinin maliyetleri farklılıklar göstermektedir. Bu duruma ülkelerin sahip olduğu sermaye birikimi neden olmaktadır. Benzer şekilde, yatırım için karar aşamasında emek faktörünün durumuda oldukça etkilidir. Maksimum kar beklentisi ile hareket eden yatırımcı firmalar, yatırıma ev sahipliği yapacak olan ülkelerin sahip olduğu emek ve doğal kaynak durumuna göre hareket etmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkeler emeğin ucuz olduğu Çin, Hindistan, Doğu Avrupa ve Afrika ülkelerine yatırım yapmaları bu duruma örnek olarak verilebilir (Ignatius vd., 1996 : 8).

Gelişmiş ülkelerin temel amacı, doğrudan yabancı yatırımların maliyetlerin daha uygun olduğu geniş piyasalara girerek gelirlerini maksimum seviyeye çıkartmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin amacı ise sermaye açığını gidermek, teknolojik yenilikleri ülkeye girmesi ve üretim için gerekli bilgi ve tecrübe sahip olarak kendi üretimlerini yapar duruma gelmektir. Çünkü bu ülkeler yaşanabilecek şok ekonomik gelişmeler karşısında makroekonomik dengelerin koruyarak daha güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmak istemektedir. Bu nedenle, kendi üretimlerini gerçekleştirir duruma gelerek gelişmişlik düzeyine ulaşmak en temel hedeftir.

Gelişmekte olan ülkelere açısından ekonomik hedefleri tutturabilmenin en uygun metodu doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi görülmektedir. Dolayısıyla daha fazla yatırım çekebilmek için serbest ticaret anlaşmaları yapmaları ve serbest ticaret bölgeleri kurarak yatırımlarda etkinliğini artırılması oldukça önem arz etmektedir. Böylelikle yatırımların artması ile hedeflenen ekonomik gelir ve refah düzeyine ulaşılması mümkün olabileceği gibi işsizlik oranının düşmesine sağlaması mümkündür.

1.3.5. Yurt İçi Kısıtlamalardan Kurtulma

Bazı ülkeler mevcut ülke şartlarından dolayı yatırımlara kısıtlamalar getirebilmektedir. Kısıtlamalar olumsuz şekilde algılanmasına rağmen bazı sektörlerde uluslararası piyasalara açılma fırsatı sunması mümkün olmaktadır. Bazı bankalar ile bazı endüstrilerde faaliyet gösteren firmalar, yurt içinde maruz kalınan kısıtlamaların etkisi ile uluslararası piyasalara yayılma yoluna gidebilmektedir. Bu duruma örnek olarak yapılan düzenlemeler neticesinde bankaların yurt dışına şube açması gösterilebilir.

Ülkeler genel olarak küresel ekonomik gelişmeler karşısında zaman zaman tedbirler aldığı gibi bazende çevre koruma standartarı için kısıtlamalara gidebilmektedir. Ülkenin doğal yapısının korunması için alınan bu kısıtlama kararları yatırımları olumsuz etkileyemektedir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımı yapan ülkeler daha düşük çevre standardı mevcut ülkelere yönelebilmektedir. Bu duruma örnek olarak Türkiye'deki çevre standartları gereğince Fransız menşeli bir firmanın Çitosan'a bağlı çimento fabrikalarını satın alması gösterilebilir (Seyidoğlu, 1994:667).

1.3.6. Ölçek Ekonomilerden Faydalanma

Uluslararası faaliyet gösteren firmalar üretimdeki artıştan kaynaklanan birim başına düşen ortalama maliyetten dolayı ölçek ekonomilerden faydalanıp gelirlerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Bazı durumlarda sabit maliyetler değişken maliyetlere göre yüksek olabilmektedir. Bu durumda uluslararası firmalar dengeyi sağlayabilmek için yabancı yatırımlara yönelmektedir. Böylelikle büyük miktarda üretim ve satış yaparak, büyük hacimli satışlar ile ciddi gelirler elde edebilmektedir.

Yoğun miktarda üretim yapan ulusal firmalar, ölçek ekonomilere ulaşmak için farklı pazarlara girmek durumundadır. Ölçek ekonomisinden faydalanmak istenmesinin bir diğer nedeni; ülke içinde üretim yapan ve pazarlayan firmaların yabancı ülkelerdeki gelirlerden yoksun kalmalarıdır. Bu şekilde firmalar ölçek ekonomilerden faydalanamayacağı için ülke içindeki rekabetçi fiyatlar zayıflar ve ekonomik olarak geriler (Shapiro, 1989:526).

1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE YATIRIMLARA OLAN ETKİLERİ

Yabancı yatırımların hareketlenmesinde küreselleşmenin çok ciddi etkisi vardır. Yatırımların artmasıyla birlikte birçok sektörde hareketlilik yaşanmakta ve böylelikle ülke ekonomileri ivme kazandırmaktadır (Çevik, 2004: 154).

Yatırımcı firma/ülkeler yatırım karar aşamasında, yatırım belirleyicilerini arz yönünden dikkate alarak değerlendirme yapması gerekmektedir. Çünkü firmaların doğrudan yabancı yatırım yapmalarındaki amaçları; gelir maksimizasyonu, maliyet minimizasyonu, tarife ve kotalardan kaçınma, mevcut piyasaların korunması, yeni

piyasa arayışı, monopolcü güç yaratılması, yatırımları uluslararası çeşitlendirmesi, rekabetçi gücün korunması veya arttırılması, ulaşım ve üretim esnekliği, ünvan ve sırların korunması gibi olarak sıralanabilir(Candemir, 2006: 60-65). Uluslararası yatırım yapan şirketler yatırım karar aşamasında belirleyicilere öncelikli dikkate alınması ve riskleri göz önünde bulundurmamak durumundadır. Aksi takdirde yapmış oldukları yatırımlar amacına ulaşması mümkün görünmemektedir.

UNCTAD tarafından 2006 yılında yayınlanan “Dünya Yatırım Raporu 2006” adlı raporunda, yatırım yapan şirketlerin yatırım kararlarında piyasa ve ticaret şartları, üretim maliyetleri, yerel işletme şartları ve yatırım yapılacak ülkedeki politik ortamın oldukça etkili olduğu vurgulanmıştır (UNCTAD, 2006: 155). Uluslararası yatırım yapan şirketlerin amaçlarına ulaşabilmeleri için hem kendi ülkesindeki yatırımı belirleyicilerini hem de yatırıma ev sahibi yapacak olan ülkedeki yatırımı belirleyicilerini göz önünde bulundurması gerekmektedir. Yatırımcı firma/ülke tarafından hem kendi menfaatleri hem de yatırıma ev sahibi yapan ülkeler için çıkarları gözetilerek yatırımlar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ciddi pazar kayıpları yaşanmakta ve ekonomik gelirlerde ciddi düşüşler görülebilmektedir.

1.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Doğrudan yabancı yatırımları olumlu veya olumsuz etkileyen birçok faktör vardır. UNCTAD’ın yayınladığı “Dünya Yatırım Raporu 2003” raporunda, yatırım yapılacak olan ülkede doğrudan yabancı yatırımı belirleyicileri olarak; ülkenin politik durumu, ekonomik durum ve işletme faaliyetlerini kolaylaştırılması şeklinde üç ana belirleyiciden bahsedilmiştir. Belirtilen ana belirleyicilerinin herbirini ilgilendiren önemli alt başlıkları mevcuttur. Bu ana belirleyiciler ve etkileyen faktörler Tablo 1.4’de sunulmuştur.

Tablo 1.4. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Belirleyicileri	
Politik Etkenler	<ul style="list-style-type: none">-Vergi Politikası-Piyasaların giriş ve çalışma şartları-Ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal istikrarı-Yabancı şirketlerin anlaşma şartları-Ticaret Politikası-Ticaret Politikasının Yabancı Yatırımlara uygunluğu-Uluslararası Ticaret ve Yatırım Anlaşmaları-Özelleştirme politikası
Ekonomik Etkenler	<ul style="list-style-type: none">- Piyasa genişliği ve kişi başına düşen gelir- piyasa yapısı ve büyümesi- Hammaddeler-Düşük ücretli niteliksiz emek-Kalifiye işgücü-Üretim girdi maliyetleri- Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik-Teknolojik, yenilikçi ve diğer icat edilmiş varlıklar- Fiziki altyapı- Piyasalara giriş- Ürünlere olan talep durumu
İşletme Faaliyetlerini kolaylaştırma	<ul style="list-style-type: none">-Yatırımları kolaylaştırma- Yatırım teşvikleri- Bürokratik maliyetler-Sosyal Olanaklar- Yatırım Hizmetler

Kaynak: (UNCTAD, 1998: 91).

Charles-Albert Michalet (1997)doğrudan yabancı yatırımların (DYY) belirleyicilerini dört grupta toplanmıştır.Çalışmada belirtilen belirleyiciler sırasıyla; politik ve kurumsal ortam, makroekonomik ortam, sektörel ortam ve yabancı yatırımların için konum avantajları olmak üzere olarak sıralanmıştır (Charles, 1997: 24). Gruplara ayrılmış olan belirleyicilerin herbirini kendi içlerinde daha ayrıntılı incelemek mümkündür. Gruplarda yer alan belirleyicileri ilgilendiren detaylarTablo 1.5’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1.5. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Belirleyicileri	
1.Grup(Politik ve kurumsal ortam)	-Politik sistem, -Sosyoekonomik gruplar arasındaki gerilim - Hükümetin yabancı yatırımlara karşı tutumu, -Kamu yönetimi ve yasal altyapının uygunluğu
2.Grup(Makroekonomik ortam)	-Uzun dönem stratejileri, -Ekonomik serbestlik ve ekonomik performans
3.Grup(Sektörel ortam)	-Sektörel yapı, -İletişim ve rekabet
4.Grup(Yabancı yatırımlar için yer avantajları)	-Pazar büyüklüğü, -Emek piyasası, -Yatırım yeri, tasımacılık - Finansman ve vergileme

Kaynak:(Charles-Albert Michalet, 1997: 24).

DYY'nin belirleyicileri üzerine yapılan bir diğer çalışmada; geleneksel belirleyiciler ve geleneksel olmayan belirleyiciler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır(Gijon-Spalla, 2005: 69-92). Gruplara ayrılmış olan belirleyicilerinin herbirini kendi içlerinde daha ayrıntılı incelemek mümkündür. Gruplarda yer alan belirleyicileri ve detaylarıTablo 1.6'da ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Tablo 1.6. Yatırım Yapılan Ülkede Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Belirleyicileri

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Belirleyicileri	
Geleneksel Belirleyiciler	-Ekonomik yapısal özelliklerden (piyasa büyüklüğü ve doğal kaynaklar), - Makroekonomik istikrar -Ekonomik büyüme (ticari açık/ticaret engeller ve vergiler) -Faktör maliyetlerinden (emek maliyeti), -Finansal belirleyicilerden (DYY'nin geri dönüşü) - Politik ve kurumsal istikrar
Geleneksel Olmayan Belirleyiciler	-Toplanma - Beşeri sermayeden

Kaynak: (Gijon-Spalla, 2005: 69-92).

Belirtilen DYY'nin belirleyicilerin birçok olumlu veya olumsuz etkileri mevcuttur.Ancak açıklanan belirleyiciler kıyaslandığında, hangisinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde daha etkili veya etkisiz olduğu olduğunu belirlemek oldukça güç olduğu vurgulanmıştır (Habib ve Zurawicki, 2002: 291).

Doğrudan yabancı yatırımlar içinpiyasa büyüklüğü, emek maliyetleri, döviz kuru, büyüme oranı, vergi, açıklık, ticari engeller,ticari açıklık, politik istikrar ve yolsuzlukön

plana çıkan önemli belirleyicilerdir. Bu bölümde belirleyiciler daha ayrıntılı şekilde verilecektir.

1.4.1.1. Piyasa Büyüklüğü

Uluslararası şirketler ihracat yerine doğrudan yabancı yatırım yapmayı iki nedenden dolayı tercih etmektedir. Birinci neden, ürün ihracatı gerçekleştirdiği piyasaların yeterince büyük ve geniş olmasıdır. İkinci neden ise giriş maliyetlerinin ihracat yapılacak olan ülkedeki üretim maliyetinden fazla olması durumunda ihracat yerine doğrudan yabancı yatırımları yapmayı tercih etmektedir (Candemir, 2006: 69).

Uluslararası yatırım yapan firmalar üretim için kendi ülkelerinde üretim yaparak ihracat yapmanın mı yoksa doğrudan yabancı yatırım ev sahipliği yapılacak olan ülkede üretim yapmanın mı daha uygun olacağını hesaplayarak hareket etmektedir. Yatırım karar aşamasında, yatırım yapılacak ülkedeki satın alma gücü ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) yüksekliği de yatırımcı ülke/firmalar için oldukça önemlidir. Yatırımcı firmalar için yatırım yapılacak piyasanın büyüklüğü, ilgili ülkenin GSYİH ve kişi başına düşen gelir en önemli göstergelerdir. Çünkü bir ülkedeki GSYİH ne kadar yüksekse ürünlere olan potansiyel talebin yansımada okadar fazla olması beklenir (Artige vd., 2007: 7).

Doğrudan yabancı yatırım yapılan ülkedeki piyasanın genişlemesiyle birlikte artan talep doğrudan yatırımları da arttırmaktadır. Piyasanın genişlemesi ülkedeki diğer dinamiklere fazla etki etmemektedir. Örneğin ihracatta bir değişiklik görülmemektedir. (Chakrabarti, 2003: 160-161). Moosa (2002) tarafından yapılan çalışmada yatırım yapılan ülkedeki doğrudan yabancı yatırımların mevcut durumu, o ülkedeki piyasa büyüklüğüne bağlı olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmada, piyasa büyüklüğü o ülkedeki çok uluslu şirketlerin satışlarıyla veya ülkenin GSYİH ile ölçüldüğü belirtilmiştir.

Yatırım yapılan ülkelerde piyasanın genişlemesinin birçok artışı vardır. Yatırımlar ile birlikte ev sahibi ülkedeki piyasanın genişlemesiyle birlikte çokuluslu şirketlerin dikkatini çekmektedir. Bu durum daha fazla yatırımın ülkeye girmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü genişleyen ülke piyasalarına yapılan yatırım, ticaretin artmasını sağlamaktadır. Batmaz ve Tunca (2005) tarafından yapılan çalışmada,

DYY'nin diğer ülkelerde özellikle sınır bölgelerde piyasaların genişlemesini katkı sağladığı vebölgede gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımları olumlu etkilediği vurgulanmıştır (Batmaz ve Tunca, 2005).

Balasubramanyam (2002) tarafından yapılan çalışmada yatırımaev sahipliği yapacak olan ülkelerin piyasa büyüklüğü ve piyasanın istikrarlı büyümesi oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır(Balasubramanyam,2002: 188). Özellikle gelişmekte olan ülkeler için piyasa büyüklüğü oldukça önemlidir. Bu ülkelere yatırımların gelmesindepiyasa büyüklüğü oldukça etkilidir. Bu nedenlegelişmekte olan ülkelerinözellikle bölgesel ticaret anlaşması içerisinde olmaları, piyasa büyüklüğünü sahip olmaları son derece önem arz etmektedir. Sağlanan piyasa büyüklüğü ile doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişleri artmakta veülke ekonomisi üzerinde oldukça olumlu etkietmektedir (Jaumotte, 2004: 5).

Piyasa büyüklüğü ile ilgili yapılan çalışmaların etkileri aşağıdaki Tablo 1.7'desunulmuştur.

Tablo 1.7. Piyasa Büyüklüğünün Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Piyasa Büyüklüğü	Bandera ve White (1968), Piyasa Schmitz ve Bieri (1975), Büyüklüğü Swedenborg (1979), Root ve Ahmed (1979), Lunn (1980) Dunning (1980), Kravis ve Lipsey (1982), Nigh (1985) Schneider ve Frey (1985), Culem (1988), Papanastassiou ve Pearce (1990), Wheeler ve Mody (1992), Sader (1993) Tsai (1994), Shamsuddin (1994) Billington (1999) Pistoresi (2000) Lane ve Milesi (2000) Cheng ve Kwan (2000), Lim (2001) Hara ve Razafimahefa (2005), Karaköy (2006)	Tespit Yok	Tespit Yok

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.2. Emek Maliyeti

Emek maliyeti üretim yapacak olan uluslararası firmalar için oldukça önem arz etmektedir. Çünkü emek maliyeti üretim maliyetini etkileyen önemli belirleyicilerden olup ülkelerin yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Ülkeler emek olarak niteliksiz veya yoğun emek gerektirmeyen ürünlerin üretimi için emek maliyetinin düşük olduğu ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedir. OECD (2002) tarafından yapılan çalışmada, uluslararası firmalar rekabet edebilmek için yatırımlarını çok daha uygun emek maliyetinin olduğu ülkelere kaydırıldığı vurgulanmıştır (OECD, 2002). Bir diğer uluslararası kuruluş UNCTAD(2003) tarafından yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların orta gelirli ülkeler için fırsata çevrilebileceği ve yeni bir yapılanma ile özellikle gelişmiş bölgelerdeki emek yoğun gerektiren doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekebilecekleri belirtilmiştir(UNCTAD, 2003: 65).

Yatırımcı firmalar, yatırım için karar aşamasında emek maliyetinin yanında emek gücünün eğitim seviyesinde dikkat etmektedir. Çünkü eğitim kalitesinin artması üretim süresini azaltmakta ve verimliliği artırmaktadır. Yatırımcı firmalar için emek üzerine dikkat ettiği bir diğer önemli husus emeğin devamlılığın olmasıdır. Çünkü şirketlerin rekabet edebilmesi için verimliliğin sürekli olması önem arz etmektedir (Arıkan, 2006: 23). Aşağıdaki doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden emek maliyetinin etkilerini inceleyen çalışmaların özeti Tablo 1.8’de sunulmuştur.

Tablo 1.8. Emek Maliyetinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Emek Maliyeti	Caves (1974), Swedenborg (1979), Saunders (1982), Nankani (1979), Wheeler ve Mody (1992), Schneider ve Frey (1985), Wang ve Swain (1995), Hatzius (2000), Walkenhorst (2004), Bouider Bensebaa (2005), Benassy-Quere, Lahreche-Revil (2005) Pistorresi (2000), Caves (1974)	Owen (1982), Gupta (1983), Lucas (1990), Rolfe ve White (1991), Sader (1993), Tsai (1994), Cleeve (2000)	Goldsbrough (1979), Saunders (1982), Flamm (1984), Lucas (1990), Schneider ve Frey (1985), Lansbury vd. (1996), Holland ve Pain (1998), Altomonte (1998), Benassy-Quere ve Lahreche-Revil (2005), Pistorresi (2000) Woodward vd. (2000), Resmini (2000), Cheng ve Kwan (2000), Busse (2002), Janicki ve Wunnava (2004), Galegovd. Bevan, vd. (2004), Bevan ve Estrin (2004), Carstensen ve Toubal (2004), Kral (2004), Merlevede ve Schoors (2004), Disdier ve Mayer (2004), Clausing ve Dorobantu (2005), Demekas vd. (2005), Murgasova (2005) Cieslik (2005), Pusterla ve Resmini (2005), Bekes (2005), Johnson (2006), Kinoshita ve Campos (2006), Defever (2006)

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.3. Döviz Kuru

Doğrudan yabancı yatırım yapan şirketler karar aşamasında ev sahibi ülkelerin para birimi değerine dikkat etmektedir. Çünkü bu durum şirketlerin gelirlerini doğrudan etkileyen bir durumdur. Döviz kuru şok ekonomik gelişmeler karşısında ani artış veya azalış durumlarında şirketlerin kazançlarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin yatırım yapılan ülkenin para biriminin değeri arttığında emek maliyetleride artmakta ve şirketin karı olumsuz etkilenmektedir. Para biriminin değeri azaldığında ise ülkenin emek maliyeti düşmekte ve bu durum şirket için bir avantaj oluşturmaktadır.

Para biriminin değeri yatırımcı ülke/firmalar kadar, ev sahibi ülkeler açısından son derece önem arz etmektedir. Özellikle bu durum gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Ev sahibi ülkelerin hükümetleri tarafından ekonomik istikrar ve ülkeye yatırım yapan firma/ülkelere güven verilmesi adına para biriminin istikrarlı ve dengeli bir kur politikasıyla yönetilmesi gerekmektedir. Sullivan(2004) tarafından yapılan çalışmada, özellikle yatırım yapan uluslararası firmaların ev sahibi ülkenin para biriminin değerli olması halinde, üretilen ürünlerin üçüncü ülkelere ihracatında sorun yaşamasına neden olacağı ve özellikle rekabette dezavantajlı duruma geleceği vurgulanmıştır (Sullivan,2004: 12-13). Uluslararası yatırım yapan firmalar için rekabet güçlerini kaybetmemeleri oldukça önemlidir.

Para birimi değeri şirketleri gelir ve maliyet etkisi yönünden etkilemektedir. Gelir etkisi, yatırım yapılacak olan ülkenin para birimi değerinin artmasıyla birlikte yatırımcı şirketin ev sahibi ülkedeki ürün satışına olumlu etki etmesidir. Maliyet etkisi, para değerinin artmasıyla birlikte ev sahibi ülkedeki hareketsiz faktörlerin maliyetlerinde artmasıdır. Maliyetleri artan şirketler ürün fiyatının artmasına neden olmaktadır. Artan fiyatlar ise firmanın rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Rakip firmaların daha az maliyetle ürün üretmesi ve ürün fiyatlarını daha aşağıda tutması yatırımcı firma/ülkeleri zor durumda bırakmaktadır. Batmaz ve Tunca'nın (2005) çalışmalarında; eğer yatırımcı firmaların üretim çıktıları uluslararası ticarete konu olduğu durumlarda, DYY ile uluslararası ticaret arasında birbirlerinin tamamlayıcısı bir ilişkinin olduğunu ve para biriminin değerlenmiş olmasının yerel piyasanın rekabet gücünü olumsuz etkilediğine vurgu yapılmıştır (Batmaz ve Tunca, 2005: 31-32).

Para biriminin değerinin artması ev sahibi ülkenin satın alma gücünü artıracak için piyasanın genişlemesine ve dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların artışını sağlayacaktır. Tam tersi bir durumda, para biriminin değerinin azalmasıyla doğrudan yabancı yatırımı yapan şirketlerin ürünlerine olan talebini artırmakta ve beraberinde şirketin gelir düzeyini de artırmaktadır. Bu durumun emek maliyetini de azaltacağı için doğrudan yabancı yatırıma olan talebi artırması kaçınılmaz olacaktır (Candemir, 2006: 22). Görüldüğü üzere, para biriminin değerinin değişmesi uluslararası yatırımcı firmaları ve yatırıma ev sahipliği yapan ülkeleri doğrudan etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden döviz kurunun etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.9'da sunulmuştur.

Tablo 1.9. Döviz Kurunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Döviz Kuru	Edwards (1990) Sung ve Lapan (2000)	Calderon-Rossell (1985) Tuman ve Emmert (1999) Blonigen (1997) Hara ve Razafimahefa(2005) Sader (1991)	Caves (1988) Contractor (1990) Froot ve Steein (1991) Blonigen (1995) Blonigen ve Feenstra (1996)

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.4. Büyüme Oranı

Ülkelerin ekonomik olarak büyümesi refah düzeyine olumlu katkı yapmaktadır. Refah düzeyinin artması ile alım gücü artmaktadır. Dolayısıyla piyasanın genişlemesine ve yatırımların hareketlenmesine sağlamaktadır. Aslen büyüme beşeri sermaye, kamu altyapısı, yenilik teşvikleri, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getirisi ve teknolojik yayılma gibi faktörlerden oluşmaktadır. Büyüme ile birlikte makroekonomik istikrar ve ekonomik özgürlükler son derece önem arz etmektedir. Belirtilen faktörler birbirlerini pozitif etkilemektedir. Özellikle, ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında ilişki birbirlerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yönden etkilemektedir. Ekonomik anlamda güçlü olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımlar çekme anlamında diğer ülkelere göre daha avantajlıdır. Dolayısıyla diğer ülkelere göre daha fazla yatırımı ülkelerine çekmektedir (Candemir, 2006: 70). Şöyle ki, ekonomik özgürlüğün yüksek olduğu ülkeler DYY için cazip gelmekte ve yatırımların artmasıyla birlikte büyümeyi desteklemektedir.

Candemir (2006) tarafından yapılan çalışmada, yatırımın gerçekleştiği ev sahibi ülkenin büyüme hızı doğrudan yabancı yatırımı çekmede oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada büyümenin hızlı olduğu ev sahibi ülkelerde piyasanın genişlemesi, ülkedeki kişi başına düşen GSYİH artması ve alım gücünün artması gibi nedenlerden dolayı uluslararası yatırımcı şirketlerinin oldukça önemli fırsatlar ortaya çıkaracağı belirtilmiştir (Candemir, 2006: 70)

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden büyüme oranının etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.10’da sunulmuştur.

Tablo 1.10. Büyüme Oranının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Büyüme Oranı	Bandera ve White (1968), Lunn (1980) Schneider ve Frey (1985), Culem (1988) Billington (1999) Chowdhury ve Mavrotas (2003), Li ve Liu (2005)	Nigh (1988) Tsai (1994)	

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.5. Vergi

Ülkeler ekonomik olarak makroekonomik dengelerini korumak için vergilendirmeye gitmektedir. Bazı ülkeler vergilendirmeyi yüksek tutarken, bazı ülkeler ise vergilendirmeyi ölçülü tutmaktadır. Vergilendirme politikası ülke ekonomilerine olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de olmaktadır. Vergi yükü fazla olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir. Ülkelerin politika yapıcıları yatırımlar için vergi politika dengesiniyi kurmaları gerekmektedir. Hem ülkenin vergiden gelen gelirini dengelemesi hemde ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımı yapan şirketlerinde mağdur edilmemesi için uygun bir vergi politikası uygulanması zorunludur. Eğer iyi planlanmamış bir vergileme sistemi uygulanırsa doğrudan yabancı yatırımlara engel olmaktadır. Tam tersi iyi yönetilen modern, rekabetçi, istikrarlı bir vergi sistemi uygulanacak olursa yatırımcılar için olumlu etkilemektedir. Örneğin, uluslararası yatırım yapan firmalar için çifte vergilendirmeyi önleyecek bir vergi anlaşma ağının olması doğrudan yabancı yatırımları artırmaya yönelik bir girişimdir. Çünkü yatırım yapan firmalar, elde etmiş oldukları gelirlere düşük vergi uygulanmasını tercih etmektedir. Dolayısıyla, yatırımcı firmalar için belirli zamanlarda uygulanan özel vergi teşviklerin önemli bir yeri vardır (OECD, 2005: 115). OECD(2005) tarafından yapılan çalışmada vergi sisteminin, doğrudan yabancı yatırım

yapan şirketler üzerinde teşvik ediciveya caydırıcı bir etki yapabildiği belirtilmiştir(OECD, 2005: 115).Çünkü yüksek vergi oranları yatırımı yapan uluslararası firmalar için maliyetin yükselmesi anlamına gelmektedir.

King ve Fullerton (1984)tarafından yapılan çalışmada, yatırım yapacak olan şirketlerin yatırım kararı almak için en uygun marjinal efektif oranını ölçülmüştür. Bu hesaplama yöntemindevergi sistemi göz önünde bulundurulmuştur (Sendlhofer vd., 2000: 44). Uluslararası yatırım yapan firmalar için hem etkin marjinal vergi oranı ve hemde ortalama vergi oranı yatırım yapmaları için uygun olması gerekmektedir. Şöyle ki; yatırıma ev sahipliği yapan ülkedeki düşük marjinal vergi oranında daha yüksek çıktı düzeyine ulaşmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde ortalama vergi oranında yatırım yapan şirketlerin kar miktarlarını etkilemektedir (Morisset vd., 2000: 7).

Yapılan bir diğer literatür çalışmasında Sun vd. (2002) uluslararası yatırım yapan firmalar için vergi maliyet anlamına geldiğinden, şirketlerin yatırım kararını doğrudan etkilediği vurgulanmıştır.Aynı çalışmada benzer şekildevergi politikası yatırıma ev sahipliği yapan ülkeleride son derece etkilediği belirtilmiştir (Sun, 2002: 79-113).Çünkü yatırımcı firmalar olumsuz vergi politikaları nedeniyle maliyetlerin yükselmesi nedeniyle yatırımlarını kaydırma kararı alabilmektedir.Bu sebeple özellikle gelişmekte olan ülkeler ekonomik çıkarları doğrultusunda, doğrudan yabancı yatırımları çekmek için vergi anlamında teşvikler vermektedir. Yatırımcı firmalarda ülkelerindeki vergi yükünden kurtulmak için vergi oranlarının düşük olduğu ülkelere doğrudan yabancı yatırımlarını kaydırabilmektedir.OECD(2003) tarafından yapılan çalışmada,özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden vergiyi iyi bir yatırım teşvikine dönüştürmek için gerekli tedbirlerialmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aynı çalışmada, ülkelerin yatırımları çekebilmek için; azaltılmış kurumlar vergisi oranı, vergi tatili, yatırım indirimi, amortisman indirimi, hızlandırılmış amortisman, uygun mahsup dökümleri, yeniden yatırım teşvikleri, azaltılmış stopaj vergileri, gelir vergisi, sosyal güvenlik prim ve emlak vergisi indirimleri, satış vergisi muafiyetleri, azaltılmış ithalat vergisi ve gümrük vergileri gibi teşvik tedbirleri uygulanarak yatırımları ülkelerine çekebilecekleri vurgulanmıştır (OECD, 2003).

Görüldüğü üzere yapılan literatür çalışmalarında; doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden verginin yatırım kararlarında son derece etkili olduğu görülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden verginin etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.11’de sunulmuştur.

Tablo 1.11. Vergi’nin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Vergi	Swenson (1984) Abreu ve Melendez (2006)	Wheeler ve Mody (1992), Jackson ve Markowski (1995), Guisinger (1995), Cassou (1997), Kemsley (1998), Barrel ve Pain (1998), Billington (1999), Görg (2003), Desai vd. (2004), Karaköy (2006),	Hartman (1984), Grubert ve Mutti (1991), Hines ve Rice (1994), Loree ve Guisinger (1995), Porcano ve Price (1996), Yulin ve Reed (1995),

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.6. Dışa Açıklık Derecesi

Özellikle 1980 sonrasında liberalleşmenin etkisiyle birçok ülke ekonomi politikalarında değişikliğe giderek dış açık bir politika izlemeye başlamıştır. Ülkeler ürettikleri ürünleri pazarlamak ve yurt dışına açılmak amacıyla dışa açık bir politika izlemeyi tercih etmeye başlamıştır. Çünkü makroekonomik dengeler açısından dış ticaret son derece önemlidir. Dışa açıklık, ekonomilerde ihracat ve ithalatın ağırlıklı olarak gerçekleştiği ekonomik faaliyetlerdir. Dışa açıklık boyutu ise ihracat ile ithalata yönelik sınırlamaların derecesidir (Candemir, 2006: 22).

Bir ülkenin ihracat ve ithalat toplamının GSYİH’ye oranlanmasıyla o ülkenin dışa açıklık derecesi ölçülmektedir. Bir ülkenin dışa açıklık oranı büyüdükçe doğrudan yabancı yatırım miktarıda artmaktadır. Çünkü dışa açıklık oranı yatırımcı firmalar açısından güven veren bir göstergedir (Chakrabarti, 2001: 99-100)

DYY’nin belirleyicilerinden emek maliyetinin belli açıklık oranında yatırımlar üzerindeki etkisi, yatırımların türüne bağlı olarak değişmektedir. Yatay bütünleşme şeklinde gerçekleşen yatırımlar da, uluslararası ticaret kısıtlamaları düşük bir açıklık oranına sahipse ve yatırım yapılan ülkenin ithalat kısıtlaması varsa bu oran yatırımlar üzerinde olumlu bir etki etmektedir. Diğer bir taraftan uluslararası şirketlerin dikey

bütünleşme yatırımlarına yoğunlaşması durumunda, kısıtlamalar işlem maliyetlerini arttırmakta ve problemlili rekabetşartları nedeniyle daha çok açıklık oranına sahip ülkelere yatırım yapmak olumlu etkileyecektir (Asiedu, 2002: 107-119).Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden dışa açıklık dercesinin etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.12’de sunulmuştur.

Tablo 1.12. Dışa Açıklık Derecesinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Dışa Açıklık Derecesi	Kravis ve Lipsey (1982), Culem (1988), Edwards (1990), Pistorresi (2000), Asiedu (2002), Karaköy (2006),	Schmitz ve Bieri (1972), Wheeler ve Mody (1992),	

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.7. Ticaret Engelleri

Dünya genelinde ticaret engelleri eskiden beri süregelen bir ekonomik anlayıştır. Ülkeler kendi ekonomik şartlarına göre gerektiğinde kısıtlamalara başvurarak korumacı bir ekonomik politika anlayışını izlemektedir. Ancak günümüzde küreselleşmenin etkisiyle birçok ülke serbest piyasa ekonomikanlayışına geçmiştir. Özellikle 1980 öncesi dönemde ülkelere giriş izni, üretim tesisi için izin, mülkiyet kontrol ve diğer işlemsel şekilde kısıtlamalar oldukça yaygın olarak görülmüştür. Tüm belirtilen kısıtlamalara rağmen yatırımcı firmalar yatırım kararı alarak üretime geçse bile, nitelikli yabancı personel kısıtlamaları gibi sorunlarla yatırımcı firmalar için sorun teşkil etmiştir(Banga, 2003: 116).

Ticaret yasakları uluslararası yatırım yapacak olan firmalarıdağrudan etkilemektedir. Benzer şekilde ev sahibi ülkelerde ihracatı olumsuz etkilemektedir. Çünküyatırımcı firmalar,küresel üretim ve dağıtım stratejilerinin bir parçası olan ihracat gerçekleştirmek için verimliliklerini en üst düzeye çıkarabilecekleri ve maliyetlerini en düşük seviyeye indirebilecekleri ülkelerde faaliyet yapmayı tercih etmektedir (Sullivan,2004: 11). Ticaret yasakları olan ülkelerde üretim maliyetleri artacağı için yatırım kararlarını olumsuz etkilemekte ve yatırımların kaymasına neden olmaktadır.

Ülkelerin ithal etmiş oldukları ürünlerin maliyetindedöviz kuru kadarürünlere uygulanan tarife oranlarıda etkili olmaktadır. İthalat maliyetleri nihai ürünlerdeithal girdi kullanan üreticiler için oldukça önemlidir. Çünkü ev sahibi ülkelerdeki tarife oranlarının diğer ülkelere kıyasla yüksek olması durumunda yatırımcıuluslararası şirketlerin maliyetlerini artırmaktadır. Dolayısıyla yüksek tarife oranlarının piyasaları olumsuz etkilemektedir. İhracatta rekabet edebilmek için uygun tarife oranlarının olması oldukça önem arz etmektedir. Sullivan(2004) tarafından yapılan çalışmadauluslararası piyasalarda, ihracatta rekabet edilebilmesi için uygun maliyet şartlarının oluşması gerektiği ve bu nedenle maliyetlerin yükselmesine neden olan tarifelerinuygun tutulması önem arz ettiği vurgulanmıştır (Sullivan 2004: 12-13). Aksi halde yatırım kararından vazgeçilmesi veya yatırımların başka ülkelere kaydırılması kaçınılmazdır.

Özellikle 1990'lı yıllarda ülkelerin küreselleşmenin etkisiyle ülkeler ticaret engellerini kaldırmaya başlamışlardır. Serbest piyasa ekonomi anlayışının yayılmasıyla birlikte, ülkeler doğrudan yabancı yatırımları teşvik amaçlı serbest ticaret bölgeleri antlaşmaları imzalamışlardır. Yaşanan bu gelişmeler özellikle gelişmekte olan ülkeleri oldukça olumlu etkilemiştir. Günümüz geldiğinde birçok ülke stratejik ortaklık kurdukları ülkelerle ticaret antlaşmaları yapmaktadır. Bu bağlamda antlaşmalara imza atan gelişmiş ülkelerinde bulunduğu hemen hemen birçok ülkeDünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyedir. DTÖ'ye üye olan gelişmekte olan ülkelerin temel amacıdaaha çok yabancı yatırımmülkelerine çekmektir. Gelişmiş olan ülkelerin amacı ise daha uygun maliyetlerde yatırımlarını gerçekleştirerek maksimum gelir elde etmektir(OECD, 2002: 38).Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden ticaret engellerinin etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.13'de sunulmuştur.

Tablo 1.13.Ticaret Engelleri Derecesinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Ticaret Engelleri	Schmitz ve Bieri (1972) Lunn (1980)	Blonigen ve Feenstra(1996) Beurdeau (1986)	Culem (1988)

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.8. Ticaret Açığı

Küreselleşmenin artması ile ticaret açığının önemi dahada artmıştır. Özellikle yabancı yatırım yapan birçok uluslararası şirket için ticaret açığı olan piyasalar oldukça önemlidir. Bir ülkedeki ticaret fazlası yatırımcı ülke/firma için ihracat potansiyelinigöstermekte ve yatırımlar içingüvenilir bir piyasa anlamına gelmektedir. Bu sebeple ticaret açısı doğrudan yabancı yatırımları teşvik edici bir misyona sahip olmaktadır (Chakrabarti, 2001: 100). Dolayısıyla uluslararası firmaların doğrudan yabancı yatırımı yapmaktaki amacı gelirlerini maksimize etmek olduğu için yatırımları ticaret açığı olan piyasalara kaydirmaları olağandır.

Diğer taraftan bir ülkede ticaret açığı, ülkeye yapılacak olan yatırımlara karşı uygulanan kısıtlamaları veya gümrük vergilerinin artmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple doğrudan yabancı yatırımlar olumsuz etkilenmektedir. Görüleceği üzere ticaret engellerinin olduğu ülkelerde, yatırım yapan firmaların maliyetleri yükseleceğinden yatırım yapmaktan çekinmektedir. Yatırımı yapan firmalar için ekstra maliyet yükü getirdiğinden gelirlerinin düşmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden ticaret açığı, yatırımcılar için oldukça hassas bir belirleyici konumundadır. Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden ticaret açığı etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.14'de sunulmuştur.

Tablo 1.14. Ticaret Açığı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Ticaret Açığı	Culem (1988), Tsai (1994), Shamsuddin (1994),	Tespit edilememiştir.	Schneider ve Frey (1985), Torissi (1985), Hein (1992), Dollar (1992), Lucas (1993), Pistoresi (2000),

Kaynak: (Chakrabarti,2001:91-92),(Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.9. Politik İstikrar

Uluslararası firmaların yatırım yapmak için karar aşamasında en çok dikkat ettikleri belirleyicilerin başında politik istikrar gelmektedir. Çünkü yatırım yapan firma/ülkeler kar yapmak amacıyla oldukları için, yatırım yaptıkları ülkelerde politik

nedenlerle oluşabilecek risklerden kaçınmak ve güvende olmak istemektedirler. Yatırımcı firmalar, yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerin uzun dönemde riskli bir politika izlememesini tercih ederler. Çünkü politik belirsizlik yatırımcı ülke/firmalar açısından gelir kaybı ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Hiçbir yatırımcı firma, uzun vadede bu riski almak istemediği için yatırımlarını politik istikrarın mevcut olduğu, güven veren ülkelere yönlendirmektedir. Politik istikrar yatırımları doğrudan etkilediği içinev sahibi ülkelerin yatırımlar için uzun dönemde risk algısından uzak güven veren bir politika izlemesi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü çok uluslu şirketler gerçekleştirdikleri yatırımlardan elde ettikleri karları uzun vadede gerçekleştirmektedir.

Ülkede izlenen politika anlayışının anayasaya uygun olması, anayasal düzenin değiştirme söylemlerinin az olması politik istikrarı vurgulamaktadır. Uluslararası yatırım yapan firmaların aradığı yatırım ortamı belirtilen şekildedir. Aksi halde; seçimlerin zamanından önce yapılması, hükümet karşıtı protestolar, grevler, koalisyon hükümetleri sonucu oluşan krizler, kutuplaşma gibi politik istikrarsızlığın yoğun yaşandığı ülkelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Dolayısıyla yatırımların olumsuz etkilenmesiyle birlikte ülkelerin makroekonomik dengesinde olumsuz etkilenmektedir (Batmaz ve Tunca, 2005: 31-32). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden politik istikrarın etkilerini araştıran çalışmalar Tablo 1.15’de sunulmuştur.

Tablo 1.15. Politik İstikrar Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Politik İstikrar	Tespit edilememiştir.	Tespit edilememiştir.	Singh ve Jun (1995), Ramcharram (1999), Karaköy (2006)

Kaynak: (Chakrabarti, 2001:91-92), (Bellak vd., 2007: 3-5), (Moosa, 2002:63-65).

1.4.1.10. Yolsuzluk

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen önemli belirleyicilerden birisi de yolsuzluktur. Yolsuzluktan dolayı piyasalarda meydana gelebilecek güvensiz bir piyasa algısına neden olmaktadır. Oluşan güvensiz piyasa algısı yatırımların farklı piyasalara kaymasına neden olmaktadır. Bu nedenle uluslararası yatırımcı firmalar, yatırım için karar aşamasında birçok açıdan yatırımların sürdürülebilir ve gelirlerinin maksimum olması amacıyla hareket ettikleri için yolsuzluğu çok yönlü araştırarak yatırım kararı

almaktadır. Yatırım aşamasında yolsuzluğa neden olan rüşvet, karmaşık ve yasal düzenleyici riskler ve zorlayıcı olmayan sözleşmeler gibi küçük ölçekli büyük olasılıklı risklere oldukça dikkat edilmektedir. Bu tip yolsuzluklar maliyetleri artırmakta, ticarete engel olmakta, büyümeyi yavaşlatmakta ve güvensiz bir ortam algısının yerleşmesine neden olmaktadır (Kurtzman vd., 2004: 1-2). Yolsuzluklar doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemesi neticesinde, özellikle gelişmiş ülkeler bu tip durumlar için tedbirler alınması için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Yolsuzlukla mücadele edebilmek için yasalar çıkartmış ve yatırımları teşvik için birçok tedbirler geliştirmişlerdir.

Ülkeler ne kadar gelişmiş olursa olsun yaşanan yolsuzluklar yatırımları olumsuz etkilemektedir. Örneğin, Çin dünyanın en büyük ekonomilerinden birisidir. Ülkeye yatırımları çekebilmek için çok ciddi vergi teşvikleri uygulamaktadır. Verilen teşviklere rağmen Çin'de yaşanan yolsuzluk olayları yatırımları çekmekte istenilen seviyeye ulaşamamasına neden olmuştur. Çin'de yaşanan yolsuzluk olayları kontrol altına alınması halinde vergi teşvikleri yapılmadan bile çok daha fazla yatırım çekilebilecek bir potansiyele sahiptir. Diğer taraftan, yolsuzluk yaşanan ülkelerin yatırımların farklı piyasalara kayması ile birlikte teknoloji ve bilgi transferleri gibi önemli faktörlerinde farklı ülkelere kaptırılmasına neden olmaktadır (Wei, 2001: 104-107).

Yolsuzluk ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilemektedir. Fisman ve Svensson (2007) tarafından yapılan çalışmada, rüşvet ile büyümenin negatif ilişkisi ortaya konmuştur. Çalışmada rüşvet oranındaki %1'lik bir artışın şirketin büyümesinde %3'lük bir kayba neden olduğu vurgulanmıştır (Fisman ve Svensson, 2007: 63-75). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden yolsuzluk, yatırım yapacak ülkeler ve yatırıma ev sahipliği yapan ülkeler açısından olumsuz ekonomik etkiler bıraktığı görülmektedir. Her iki taraftan ekonomiler zarar görmekte ve doğrudan yabancı yatırımların gelişimi engellemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden yolsuzluk etkilerini inceleyen çalışmalar Tablo 1.16'da sunulmuştur.

Tablo 1.16. Yolsuzluğun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri

Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicisi	Yapılan Çalışmalar ve Tespit Edilen Etkileri		
	Pozitif Etki	Nötr Etki	Negatif Etki
Politik İstikrar	Tespit edilememiştir.	Tespit edilememiştir.	Wei (1997), Smarzynska ve Wei (2000), Wei (2000), Habib ve Zurawicki (2002)

Kaynak:(Chakrabarti, 2001:91-92), (Bellak vd.,2007: 3-5), (Moosa, 2002: 63-65).

1.4.2. Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Unsurlar

Bu bölüme kadar olan kısımda genel olarak doğrudan yabancı yatırım yapan uluslararası firma/ülkeler açısından yatırımları etkileyen faktörlerden ve sahip oldukları avantaj ve dezavantajlarını bahsedilmiştir. Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri ev sahibi ülkeler açısından değerlendirilecektir.

Ev sahibi ülkelerin küresel anlamda yaşanan ekonomik ve politik şokekonomik gelişmeler karşısında etkilenmemesi düşünülemez. 1998 yılında UNCTAD'ın yayınlamış olduğu raporda, ev sahibi açısından doğrudan yabancı yatırımlarının belirleyicilerini üç ana başlıkta sunulmuştur. Bu belirleyiciler politik, ekonomik ve yatırımcılar açısından iş kolaylaştırma olarak sınıflandırmıştır (UNCTAD, 1998). Bu bölümde belirtilen belirleyicilerden üç ana unsur alt başlıklar halinde sunulacaktır.

1.4.2.1. Politik Belirleyiciler

Uluslararası yatırım yapma isteğinde olan ülkelerin yatırım ortamında dikkat ettiği önemli risklerin başında politik ortam gelmektedir. Yatırımcı firma, yatırım kararını alma aşamasında risk düzeyi yüksek olan bölgelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bu riskleri ortaya çıkaran en temel sorunların başında yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerdeki politik ortam gelmektedir. Ev sahibi ülkenin istikrarlı tutumu ve yatırımı teşvik edici tutumu oldukça önem arz etmektedir. DYY teşvik edilmesi için gerekli politik teşvik ve tedbirlerin alınarak yatırımcı firmalara güven verilmesi önemlidir. Yatırım ev sahipliği yapan ülkenin vergi teşvikleri, finansal teşvikleri (sübvansiyonlu krediler ve hibeler) ve temel altyapının tedarik edilmesi gibi teşvikler yatırımcıyı cezbedebilmektedir. Bu tip teşvikler özellikle gelişmekte olan

ülkelerde görülmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülke için teknoloji transferleri ve özkaynak gereksinimlerinin giderilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Politik unsurlar dört alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar, ülkeye yatırım yapma şartlarını belirleyen, yabancı yatırımın ülkede faaliyet gösterme koşullarını belirleyen, yabancı sermayenin ülkeden çıkış koşullarını belirleyen ve maliyet etkin yöntemleri belirleyen olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Dunning ve Lundan, 2008: 681). Politik unsurlardan birincisi olan ülkede yatırım yapma şartları; ev sahibi ülkelerinin yatırımını gerçekleştiren uluslararası şirkete, yapılan yatırımın ne kadarlık bir bölümüne sahip olması gerektiği belirten bir husustur. Dunning ve Lundan (2008) tarafından yapılan çalışmada, ev sahibi ülkeler, döviz girdisi sağlamak için yurt içindeki yatırımları finanse etmek amacıyla yatırım yapılmasına izin verebileceği gibi yatırımlara izin vermeme durumunda olabileceği belirtilmiştir (Dunning ve Lundan, 2008: 683–684). Yine aynı çalışmada; yatırıma ev sahipliği yapan ülkeler zaman zaman iç piyasada faaliyet gösteren firmaların rekabet edebilmeleri için kolaylık sağlayan politikalar izledikleri vurgulanmıştır. Çalışmada bu politikaların makro-örgütsel politikaların oluşturulması, ödemeler dengesi açıklarının kapatılması, daha az verimli üretim yöntemleri kullanma pahasına istihdamı canlandırılması, ihracat piyasalarının yabancı sermayenin kontrolü altına geçmesini engellenmesi gibi oldukça önemli hedeflere ulaşılması amacıyla izlendiği belirtilmiştir (Dunning ve Lundan, 2008: 682, 685).

Politik unsurlardan ikincisi ev sahibi ülkenin izlediği yabancı sermayenin ülkeden çıkış koşullarını belirlenmesidir. Özellikle 1960'lı yıllarda uygulanan bu tip politikalar 1980'li yılların başında ekonomik serbestleşmesiyle birlikte etkisini kaybettiği görülmüştür. Küreselleşmeyle birlikte sermayenin dolaşım hızı artmasıyla beraber sermaye girişlerinin birçok piyasaya kolaylıkla girip çıktığı ve herhangi bir sorun yaşanmadığı görülmüştür.

Politik unsurlardan üçüncü unsur olan yabancı sermayenin ülkeden çıkış koşullarını belirleyen ev sahibi ülkeler, bazı zaman dilimlerinde kısıtlamaları ve teşvikleri aynı dönemde uygulayabilmektedir. Ülkenin mevcut ekonomik şartları dikkate alınarak herhangi bir sektörde var olan yabancı yatırımların miktarına kısıtlamaya giderken diğer bir sektörün gelişmesini sağlamak için deteşviklere yer verebilmektedir. Bu teşvikler, Dunning ve Lundan (2008) tarafından yapılan çalışmada,

lkeler yatırımlar çekilebilmek için vergi tatilleri, yatırım tahsisleri, hızlandırılmış amortisman tenzilatları, istihdam primleri, sübvansiyonlu kredi ve kiralari ve bölgesel teşvikler olarak belirtilmiştir. Belirtilen teşvikler aynı zamanda politik unsurlardan dördüncüsü olan maliyet etkin yöntemlerini geliştirmektedir. Böylelikle teşvikler ile birlikte maliyetler düşmekte ve ev sahibi ülkeler için yatırımların artmasıyla birlikte ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Belirtilen çalışmada ayrıca teşviklerin bir kısmında ise firmaların hasılat maliyetleri veya kazanılan karlar üzerinde yoğunlaşıldığına vurgu yapılmıştır. Görüldüğü üzere politik unsurların ev sahibi ülke için çok çeşitli etkileri olmaktadır (Dunning ve Lundan, 2008: 686).

1.4.2.2. Yatırım Ortamına İlişkin Belirleyiciler

Uluslararası yatırım yapan firmalar açısından yatırım yapılacak piyasalarda etkin yönetim anlayışının sahip olması oldukça önemlidir. Çünkü etkin yönetim anlayışı büyümeyi etkilemektedir. Dolayısıyla yatırım yapan firmalar açısından etkin yönetime sahip olan ülkeler daha avantajlı bir konuma gelmektedir.

Etkin yönetim anlayışı özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir. Örneğin rüşvet problemi olan piyasalarda, kurumların etkin yönetim anlayışının olmaması nedeniyle yatırım yapan şirketlerin maliyetlerini artırmaktadır. Dolayısıyla yatırımcı firmaların maliyetlerin artması doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir. Böylelikle batık maliyetlerinin yüksekliği ve etkin olmayan kurum yönetim anlayışıyla birlikte politik belirsizlik yatırımcıları karamsarlığa iterek, yatırım kararlarının değişmesine neden olmaktadır. Şirketlerin karamsar olmalarının nedeni maliyetlerin artmasıdır. Yapılan bazı çalışmalarda ev sahibi ülkeler açısından, uygun yatırım ortamının oluşturulması, bürokratik engeller, yargısal düzenlilik ve rüşvet gibi unsurların çözülmesi yatırımlar için oldukça önem arz etmektedir (Walsh ve Yu, 2010: 6). Ev sahibi ülkelerin belirtilen sorunların çözülmesi halinde yatırımlar için uygun piyasa koşullarının oluşması kaçınılmazdır. Böylelikle politik istikrarın, ülkenin makroekonomik dengesinin korunmasında etkili olacağı aşıkardır.

1.4.2.3. Ekonomik Belirleyiciler

Ev sahibi ülkeler adına ekonomik belirleyicileri ülkenin gereksinimleri ile doğru orantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak doğal kaynaklar, ulusal pazarlar ve ucuz

emek gibi diğer belirleyiciler ÷lkelerinekonomik belirleyicilerdendir. Belirleyicilerin arasında en önemlisi doğal kaynaklardır. Çünkü doğal kaynakların, ÷lkelerin ekonomik politikalarını şekillenmesine katkısı oldukça fazladır.Hammadde anlamında zengin olan ÷lkeler doğrudan yabancı yatırımları çekmede geçmişten beri daha avantajlı olmuştur. Örneğin, sanayi devrimi ile birlikte 19.yüzyıl da güçlü devletler hammadde bakımından zengin ÷lkelere yönelmişlerdir. Özellikle Avrupa'nın güçlü ÷lkeleri, ABD ve Japonya ucuz ve sağlam hammaddeye ulaşmak için yatırımları hammde bakımından zengin ÷lkelere yoğunlaştırmıştır. İkinci dünya savaşına kadar olan dönemde toplam yatırımlar içerisinde hammadde için yapılan yatırımların oranı %60 civarındadır. Ancak bu durum 1960'lıyıllardan sonra değişmeye başlamıştır. Hammadde bulmak için yapılyatırımların miktarında azalmalar başlamıştır. Bu oran 1970'li yıllarda %25'e, 1990 yılında ise %11'e kadar gerilemiştir (UNCTAD, 1998: 106).

Doğrudan yabancı yatırımlar için yatırım yapan firmaların en büyük amaçlarından birisi ulusal pazarlara ulaşmaktır. Ev sahibi ÷lkelerin ekonomik anlamda gelişmiş bir ekonomiye sahip olması oldukça önemlidir. Gelişmiş piyasalar yatırımcı firmaları için daha dikkat çekicidir. Çünkü yatırımcı firmalar üretimlerini artırabilecekleri kapasiteye sahip piyasada faaliyet göstermek istemektedirler. Piyasaların genişlemesi üretimin genişlemesine dolayısıyla gelirlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle yatırımcı firmalar zaman zaman ticaret anlaşmalarına dahil olarak piyasalarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Benzer durum ev sahibi firmalar içinde geçerlidir. Ev sahibi ÷lkeler,dahil oldukları antlaşmalar ile birlikte geniş bir piyasa içerisinde bulunarak yatırımcıların ilgisini çekmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği gibi bölgesel antlaşmalar bir araya gelerek büyük piyasalar oluşturmaktadır. Büyüyen piyasalar ile birlikte yatırımların bu piyasalara gelmesi kolaylaşmaktadır.

Yine ev sahibi ÷lkelerin yatırımları çekmek için, avantaj olarak kullandığı bir diğer faktör ucuz emek gücüne sahip olmalarıdır. Yatırımcıları karar aşamasında dikkat ettikleri faktörlerin başında işgücü maliyetleri gelmektedir.Bu durum1960'lı yıllardan sonra gör÷lmeye başlanmıştır. Özellikle emek yoğun üretim içerenve üretimi aşamalarının bazı kısımları farklı piyasalarda gerçekleşen ürünlerde benzer uygulamalar gör÷lmektedir (UNCTAD, 1998: 108). Belirtilen husus ucuz emek gücüne sahip ev

sahibi ülkeler için avantaj sağlamakta olup yatırımların ülkeye çekilmesinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Bu bölümde yatırım yapılan ev sahibi ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerden bahsedilmiştir. Bu belirleyicileri daha detaylandırmak mümkündür. Ev sahibi açısından yatırımların belirleyicileri detaylı olarak Tablo 1.17’de sunulmuştur.

Tablo 1.17. Yatırım Yapılan Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Belirleyiciler		
Politik Unsurlar	<ul style="list-style-type: none"> • Vergi politikası ve teşvikleri • Yabancı yatırımları ilgilendiren anlaşmalar, ve anlaşma standartları • Ticaret politikası, • Doğrudan yabancı yatırımlarının tutarlılığı, • Ülkenin özelleştirme politikası, • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politik durum • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, 	
Ekonomik Unsurlar	Stratejiler	Unsurlar
	Pazar	Pazar büyüklüğü ve GSYİH, Piyasa genişliği, Piyasalara giriş zorlukları, Tüketici tercihleri, Piyasaların mevcut durumu
	Kaynak ve Stratejik varlık	Hammadde İhtiyacı, Kalitesiz iş gücü ve ücretleri, Kaliteli iş gücü, Üretim için gerekli altyapı, AR-GE çalışmaları, Teknolojik, yenilikçi v.b gelişmeler
	Etkinlik	Kaynakların/varlıkların maliyeti ve iş gücünün verimliliği, Diğer girdilerin maliyeti (iletisim, ara mallar), Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.
Yatırım ortamına ilişkin(iş kolaylaştırma) Unsurları	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımpromosyonları • Ülkenin yatırım teşvikleri, • Üretim maliyetler • Faaliyet sonrası hizmetler, • Sosyal imkanlar 	

Kaynak: UNCTAD, 1998: 91.

1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

DYY tarihçesiklasik iktisatın en önemli yazarları Adam Smith ve David Ricardo’nun yazılarına kadar uzanmaktadır. Görüşlerin temelinde, üretimde uluslararası uzmanlaşmanın ölçek ekonomiler yarattığı ve verimliliği arttırarak ekonomik büyümeyi sağladığı vurgulanmıştır. Uluslararası ticarete, üretim ve tüketim seçeneklerini arttırarak ulusların çift taraflı fayda elde etmesini sağladını ortaya koyan Mutlak Üstünlükler Teorisi ve ulusların en iyi üretim yapabildikleri mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmaları gerektiğini ortaya koyan Ricardo’nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi geliştirilen ilk teorileridir. Bu teorilerde üretim faktörleri sabit kabul edilmiş ve sadece ürün akımları ele alınmıştır (Dreyhaupt, 2005: 20–21).

Doğrudan yabancı yatırımlar, kavram olarak incelendiğinde neoklasik sermaye hareketleri ile birlikte başladığı görülmektedir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren küresel anlamda doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla birlikte sermaye akımlarına neden olan belirleyiciler oldukça ilgi çekmeye başlamıştır. Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımların tam rekabet, eksik rekabet ve diğer varsayımlar altındaki teorileri açıklanacaktır. Ayrıca yine bu teoriler vasıtasıyla uluslararası yatırım yapan şirketlerin; neden doğrudan yabancı yatırımı yaptıkları, faaliyetlerini devam ettirmek için ülkeleri neye göre seçtikleri ve bazı ülkelerin yüksek miktarlarda yabancı yatırımları çekerken diğer ülkelerin neden çekemedikleri hususları açıklanacaktır.

1.5.1. Tam Rekabet Piyasasında Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Teoriler

Doğrudan yabancı yatırımların tam rekabet piyasasındaki davranışlarına geçmeden önce tam rekabet piyasasını tanımak gerekmektedir. Tam rekabet piyasası aynı anda çok sayıda alıcı ve satıcının bulunan bir piyasadır. Bu piyasada ürün piyasasındaki fiyat ve arz edilen miktar belirlenmektedir. Fiyat arz ve talep dengesinde oluşmaktadır. Piyasada hem üreticiler hem de firmalar oluşan fiyatı kabul etmektedir. Bu piyasada tek tip ürün üretilmektedir. Piyasaya giriş ve çıkışlar serbest olup herhangi bir engelleme söz konusu değildir. Üretim kolları arasında ürün geçişleri mevcuttur ve üretim faktörlerinin akışkanlığı tamdır. Bu piyada tüm karar birimleri tam bilgiye sahiptir. Böylelikle eşit koşullarda üretim kararları alınmaktadır (Ünsal, 2007:315-316).

Bu bölümde tam rekabet piyasası baz alınarak açıklanan teoriler verilecektir.

1.5.1.1. Farklılaşan Getiri Oranı Teorisi

Teorinin temelinde, sermaye yatırımlarının getiri oranlarındaki farklılıklara dayanmaktadır. Yatırımlar, getiri oranının düşük olduğu ülkelere sermayenin getiri oranının yüksek olması beklenen ülkelere doğru ağırlıklı olarak gerçekleşmektedir. Bu teorinin özünde yatırımın geleneksel teorisi vardır. Teoriye göre sermaye akımları faize bağlı değişmektedir. Bu değişim çift katlı bir etkiye sebep olmaktadır. Birincisi; portföy stoğundan yabancı varlıklara doğru kayma söz konusu olmaktadır. İkincisi; portföylerin yabancı varlıklara doğru yeniden dağılımı meydana gelmektedir. Dunning (1993) tarafından yapılan çalışmada, faiz oranlarının ülkeler arasında sermaye hareketliliğinin gerçekleşmesi için değişkenlik göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde, bu teori üzerine birçok amprik çalışma yapılmasına karşın teoriyi destekleyen bir sonuca ulaşılammıştır. Bunun sebebi olarak,yatırımların ülkelere giriş-çıkışlarının eşzamanlı olarak gözlemlenemesi gösterilmiştir. Teori ile ilgili bir yaşanan bir diğer olumsuz durum; doğrudan yabancı yatırımlar ile sermayenin beklenen getiri oranı arasında bağlantı kurmasıdır. Ancak bu bağlantının sağlıklı bir sonuç vermediği görülmüştür.Moosa(2002) tarafından yapılan çalışmada,firmaların ön gördükleri gelirin, beklenen getiri oranları çoğunlukla farklı gerçekleşmesi nedeniyle gerçekleşen kar oranı tutarsızlık gösterdiği vurgulanmıştır (Moosa, 2002:24–25).Dunning ve Rugman (1985) tarafından,1950’li yılların verileri verileri kullanılarak yapılan çalışmada, ABD’nin özellikle Avrupa’ya yaptığı yatırımları incelemek içinbu teori test edilmiştir. Çalışmalarda ABD’nin Avrupa’ya 1950-1970 yılları arasında yapmış olduğu yatırımlar incelendiğinde özellikle imalat sanayisinde getiri oranları nispeten diğer sektörlerle göre daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmüştür. Ancak, aradaki tespit edilen fark zamanla azalmıştır. Yapılan yatırımların büyük bir kısmı gelişmiş ülkeler olan ABD,Avrupa ülkeleri ve Japonya arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Yapılan yatırımların genellikle otomatik,kimya, imalat vb. endüstri kollarındaki giriş ve çıkışlardan meydana geldiği görülmüştür. Teori, birbirine benzer veya aynı sektörlerde doğrudan yabancı yatırım yapılmasının nedenlerini açıklayamamaktadır(Dreyhaupt, 2005: 22–23). Görüldüğü üzere teori doğrudan yabancı yatırımları açıklamakta oldukça zayıf kalmıştır.

1.5.1.2.Portföy Teorisi

Bu teori; sadece getiri oranlarında değil, aynı zamanda portföy seçimlerinde karar aşamasında karşılaştıkları risk oranlarında göz önünde bulundurmaktadır. Teoriye göre yatırım yapma davranışı, uluslararası yatırım yapan firmaların toplam riski azaltmasına fayda sağlamaktadır (Agarwall, 1980: 744). Uluslararası yatırım yapan firmaların amacı, gelirlerini en üst düzeye çıkartmak ve maliyetlerini en asgari düzeye indirmektir. Bu sebeple yatırımcı firma/kişiler portföy yatırımlar için karar aşamasında, uluslararası yatırımlarda karşılaştıkları riskleri asgari düzeye indirme çabasıdadır.

Yapılan çalışmalarda teoriyi destekleyen herhangi bir sonuç ortaya konulamamıştır.Teori,portföy risklerini dağıtmak portföy yatırımları yerinehem coğrafi hem de sektörel olarak daha iyi bir yöntem sayılan doğrudan yabancı yatırımları

neden yaptıkları sorusuna yanıt verilemediği belirtilmiştir (Agarwall, 1980: 745). Tüm olumsuzluklara rağmen teori, daha kolay şekilde genellenebilmesi ve ülkeler ve endüstriler arası karşılıklı olarak yatırım yapılma nedenlerini açıklaması bakımından önemlidir. Ayrıca yatırımın en çok göz önünde bulundurması gereken risk faktöründe içermesi teoriye olumlu katkı sağlamaktadır (Moosa, 2002: 27).

1.5.1.3. Çıktı ve Piyasa Hacmi Teorileri

Her iki teorinin yaklaşım biçiminde farklılıklar mevcuttur. Çıktı Teorisi mikro açıdan olayları incelerken, Piyasa Hacmi Teorisi olaylara makro açıdan yaklaşmaktadır. Dolayısıyla teoriler çıktının ve satışların bir fonksiyonu şeklinde değerlendirilmektedir. Genel olarak bir ülkenin piyasa hacminin büyüklüğü çıktı ve satış miktarı ölçülebilmektedir. Agarwall(1980) tarafından yapılan çalışmada, uluslararası firmaların amacının yatırım yaptıkları ülkelerde satışlarını artırarak karlarını maksimize etmek olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla satışların artması ile yatırımlar ve GSYİH artar. Ülkelerin GSYİH artması ile kişilerin refah düzeyleri artması beklenmektedir (Agarwall, 1980: 746). Gelir düzeylerinin artmasıyla alım gücü artacağı ve ürüne olan talepte olacağı aşikârdır. Böylelikle yatırım yapan ülkelerin karlarının artması ve doğrudan yabancı yatırımların yaygınlaşması kaçınılmazdır.

1.5.2. Eksik Rekabet Piyasasında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Eksik rekabet piyasası uluslararası yatırım yapan firmaların rekabet edebilirliği açısından tam rekabet piyasasına göre farklılıklar göstermektedir. Şöyleki; tam rekabet piyasası şartlarının geçerli olduğu piyasalarda, uluslararası yatırım yapan firmalar karşılıklarına çıkan ülkenin yabancı olması, işlem maliyetleri, vergi tarifeleri gibi farklılıkları nedeniyle ilave maliyetler ile karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla yatırımcı firmalar için ek maliyetlerin oluşması, o ülkelerde faaliyet gösteren yerel firmalar karşısında yatırımcı firmaları dezavantajlı konuma getirmektedir. Bu durum haksız rekabet ortamının oluşmasına ve yatırımcı firmaların rekabet edemez duruma gelmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde, uluslararası şirketlerin tüm üretim faktörlerinin hareketli kabul edildiğinden yönetsel becerileri nedeniyle oluşan yeni ek maliyetleri telafietme şansı olmamaktadır. Dolayısıyla yatırımcı firma için yatırım kararlarının değişmesinden dolayı olmaktadır. Çünkü getiri oranları portföy yatırımı

yapanyatırımcılardan daha fazla olamayacağından yatırımcı firmalar doğrudan yabancı yatırım kararalmaktan vazgeçmektedir(Dreyhaupt, 2005: 26).Bu durumda hem yatırım yapan firma hemde yatırıma ev sahipliği yapan ülkeler adına kayıplar söz konusu olmaktadır.

1.5.2.1.Endüstriyel Organizasyon Teorisi

Uluslararası yatırım yapan firmalar, yatırım yaptıkları ülkelerde ek maliyetler ile karşı karşıya kalabilmektedir. Yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerin doğrudan yabancı yatırım belirleyicilerine göre ek maliyetin boyutu farklılık göstermektedir. Oluşan ek maliyete rağmen, uluslararası yatırım yapan firmaların, yatırıma ev sahipliği yapan ülkelerde faaliyet gösteren yerel firmalara karşı rekabete girebilmesi için bir takım avantajlara sahip olması gerekmektedir. Yatırımcı firmanın, yatırım için sahip olduğu avantajlarla yüksek bir gelir elde etmesi ve aynı zamanda ev sahibi ülkede faaliyet gösteren yerel firmalara üstünlük sağlayarak daha yüksek bir getiri oranına sahip olması beklenmektedir (Agarwall, 1980: 749). Böylelikle doğrudan yabancı yatırım yapacak olan firmalar yatırım kararı almakta kararlı bir tutum içerisinde olacaktır. Çünkü yatırımcı şirketler, yerli firmalardan daha az getiri oranına sahip olması durumunda ek maliyetler ile birlikte yatırım kararından vazgeçebilmektedir.

Uluslararası yatırım yapan firmaların dezavantajlı olduğu bir diğer husus; kültürel konular ve yasaldüzenlemelerdir. Ancak bu hususlara rağmenyatırımcı firmalar kendilerine has özellikleri ile bu dezavantajlarını avantajlaraçevirmesi mümkün olmaktadır. Örneğin marka, patent, teknoloji, yönetsel etkinlik gibi kendisine has avantajlarla faaliyet gösterdiği piyasalardaüstünlük sağlayabilmekte ve yatırımları teşvik edebilmektedir (Moosa, 2002: 30). Ancak belirtilen özel avantajlar bazen yatırımcı firmaya orantısız bir güç vermekte ve yatırımcı firmanın tekeli güç haline gelmesine sebep olmaktadır. Bu durum yerelde faaliyet gösteren firmaları olumsuz etkilemektedir.

Bu teörinin doğrudan yabancı yatırımlara önemli katkıları olmuştur. Şöyle ki; doğrudan yabancı yatırımların açısından piyasalarda eksik rekabet şartlarınınaçıklanması anlamında yenilikler getirmiştir. Bir diğer katkısı ise piyasa ve endüstri yapısına ortaya çıkarmasına yardımcı olarak kendisinden sonra ortaya atılacak teorilere yön vermede katkıda bulunmuştur.

1.5.2.2.İçselleştirme Teorisi

Bu teoride, uluslararası yatırım yapan firmaların neden doğrudan yabancı yatırım yaptığından ziyade yatırım yapılacak olan ev sahibi ülke seçimleri üzerinde durulmuştur. Oldukça eski bir teoridir. Teoriye göre uluslararası yatırım yapan firmaların yeni firmalar kurarak maliyetlerini düşürebilecekleri belirtilmiştir. Tam rekabet piyasasında, arz talep dengesinde oluşan ve herkes tarafından kabul gören piyasa fiyatında bir maliyeti söz konusudur. Firmaların amacı kar oranlarını korumaktır. Yine teoriye göre; yatırımcı firma tarafından üretilen ürünlerin marjinal maliyetinin dışarıdan temin ettiği ürün maliyetini geçmediği sürece kendi içsel pazarına yönelmeye devam edeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, şirketlerin dış pazarlara yönelmesi için içsel pazarının marjinal maliyetinin dış pazarları geçmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Şirketin bu davranışı tamamen işlem maliyetlerini azaltmak olduğu için bu şekilde yatırımlara karar vermesi olağandır (Coase, 1960: 395).

Coase tarafından 1960'lı yıllarda ortaya atılan teori, 1976 yılında Buckley ve Casson tarafından geliştirilmiştir. Buckley ve Casson teorisinin geliştirilmesi aşamasında, uluslararası üretim yapan firmaların üretimlerinin sadece mal hizmetinden oluşmadığı belirtilmiştir. Pazarlama, eğitim, ar-ge, yönetim teknikleri ve finansal piyasalara katılma gibi unsurlarında dahil olduğu vurgulanmıştır. Belirtilen faktörlerin birbirleriyle bağlantılı olması ve tam piyasa şartlarının oluşmaması durumunda uluslararası yatırım yapan firmalar ihtiyaç duydukları ara ürünleride de içselleştirmeye gitmesi beklenmektedir. Çünkü şirketler marjinal maliyeti düşürmek amacıyla olduklarından, maliyet eşitliği sürünceye kadar bu davranışına devam edeceği vurgulanmıştır (Jones, 2006: 33).

Teorinin, piyasa aksaklıklarını, aksaklıkların firmalar üzerindeki negatif etkilerini nasıl ortadan kaldırılacağını ve firmaların mevcut koşullar altında nasıl avantajlı hale geleceğini açıklaması önemli görülmektedir. Teoriyi geliştiren Buckley ve Casson çalışmalarında, uluslararası yatırım yapan firmaların Ar-Ge, pazarlama gibi ara faaliyetlerini ve bunların etkin olmayan piyasa çıktılarını ilk kez ele alarak firma içi ürünlerdeki eksik rekabet durumuna vurgu yapmışlardır. Böylelikle firmaların bu süreçleri ne şekilde içselleştirdiği ve yapılan yatırımların işlem maliyetlerini ne şekilde azalttığını ortaya koymuştur (Dreyhaupt, 2005: 34).

Bu teorinin doğrudan yabancı yatırımların hareketlerini büyük ölçüde açıklamasının yanında bazı hususları da dikate almadığıda söylenebilir. Mesela uluslararası yatırım yapan firmaların dış yatırım yapma davranışının sebebi olarak bazı olağan dışı durumlarda kullanılan girdi alımının kesilmesi, diğer piyasalara ulaşımın engellenmesi veya rakip firmaların rekabet üstünlüğünden kaçınma amacıyla gerçekleşebilmektedir (Froot, 2008: 76). Teorinin eleştirilen bir diğer tarafı, yatırımcı firmaların, iç ve dış piyasa da yaptığı işlemlerin ölçülmesi için gerekli olan verilerin bulunması ve tespitinde yaşanan zorluklardır.

Görüldüğü üzere 1960 yılında Coase'nin ortaya atılan ve 1976 yılında Buckley ve Casson tarafından geliştirilen teori eleştirilen yönleri olmasına rağmen doğrudan yabancı yatırımların davranışlarını büyük oranda açıklamaktadır.

1.5.2.3. Konum Teorisi

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen birçok belirleyici faktör söz konusudur. Yatırımları etkileyen belirleyici faktörlerin yanında ara ürünlerin temini ve konum gibi faktörlerde yatırımları etkilemektedir. Konum teorisi bazı üretim faktörlerinin hareket edememesi ve konumunu değiştirememesi üzerine kurulmuştur. Teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar için gerekli bazı girdilerin buldukları piyasadan veya bölgeden farklı piyasa veya gölgeye gidememesi yatırımlara engel olmaktadır. Üretim kararı alan uluslararası firmalar, ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşmak için meydana gelen ilave maliyet farklılıkları nedeniyle rekabete dirençli yönünden olumsuz etkilenmektedir. Mesela, ülkelerin işçi ücretleri farklılıkları oluşacaktır. Dolayısıyla uluslararası faaliyet gösteren firmaların, emek yoğun üretim gerektiren yatırımlarını ucuz emek gücüne sahip ülkelere kaydırarak üretimlerine devam etmelerine sebep olmaktadır (Moosa, 2002: 33).

Teorinin temelinde, konumsal avantajların yatırımların uluslararası statü kazanmasını sağladığı vurgulanmaktadır. Ayrıca teorinin, doğrudan yabancı yatırımların gerekli taşıma maliyetleri, ürün ve piyasaların konumu, yatırımcı ve ev sahibi ülkelerin kültürel ortak özellikleri, üretim merkezlerindeki atıl ölçek ekonomileri, gerekli üretim donanımları, vergisel durum ve teşvikleri, yatırım teşvikleri ve kamulaştırma riski gibi durumların yatırımın niteliğini belirlediğine vurgu yapılmıştır (Winters, 1991).

Görüldüğü üzere teorinin temel unsuru olan konum doğrudan yabancı yatırımları doğrudan etkilemektedir. Özellikle yer değiştiremeyen üretim için gerekli hammaddelerinyer değiştirememesi nedeniyle bu piyasalara yöneldiklerinden maliyetler yükselmesi olağandır. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir.

1.5.2.4.Derleme (Eklektik) Teorisi

Derleme teorisi diğer tüm teorileri kapsayan bir teoridir. 1977 yılında Dunning tarafından geliştirilmiştir. Dunning tarafından geliştirilen teoride özellikle endüstriyel organizasyon teorisi, içselleştirme teorisi ve konumteorisi ön plana çıkmaktadır. Teori, OLI (Ownership,Location,Internalization) paradigmasıolarakta adlandırılmaktadır.

Teorin üç ana soruya cevap bulması hedeflenmiştir. Bu hedefler;

- 1-) Bir ülkede herhangi bir mala talep varsa, ev sahibi yerel firmalar veya yatırımcı uluslararası firmalar tarafından talebin neden karşılanamadığının belirlenmesi (Ownership),
- 2-) Yatırıma ev sahipliği yapacak olan ülkenin, üretimi kendi ülke sınırlarında gerçekleştiripyurt dışına satmasından daha fazla avantaj sağlaması gerekliliği (Location).
- 3-) Sahip olunan maddi ve maddi olmayan varlıklar lisanslama veya anlaşma yoluyladeğil bizzat firmanın içselleştirmiş olduğu varlıklardan oluşması gerektiği (Internalization).

olarak belirtilmektedir (Moosa, 2002: 36–37).

1977 yılında kurulan teoriye göre üç şartında aynı anda sağlandığı durumlarda uluslararası firma yatırım kararı almaktadır. Tablo 1.18’de teorinin üç unsuru detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 1.18. Derleme Teorinin Üç Unsuru

Derleme Teorisinin Üç Unsuru	
Avantaj	Çıktılar
Sahiplik Avantajı	<ol style="list-style-type: none">1. Firmanın Büyüklüğü2. Teknoloji ve Markalar3. Yönetim ve Organizasyon4. Atıl kapasiteye erişim5. Birlikte arz ekonomisi6. Piyasaya ulaşım7. Bilgiye erişim
Konum Avantajları	<ol style="list-style-type: none">1. Çıktı ve piyasaların dağılımı2. Devlet müdahalesi ve politikalar3. Ülkeye özgü kültürel değerler4. Ülkeler arası işgücü hammadde v.b.maliyetler5. Ticari altyapı
İçselleştirme Avantajları	<ol style="list-style-type: none">1. Ürünün korunması2. Tarifelerden kaçınma3. Fiyat farklılaşmasından kaçınma4. Araştırma, anlaşma ve derleme maliyetleri5. Telif hakları maliyetleri

Kaynak: Jones, 2006: 37.

Teoriye göre firmaların herhangi bir faktörü satmak veya kiralamak yerine, bu faktörü yerinde kullanması avantaj olarak görülmektedir. Patent, tasarım, üretim sırrı, diğer firmaların ulaşamadığı bir ürün ve üretim kalitesi gibi soyut varlıklar sahiplik avantajına girmektedir. Dolayısıyla yatırım yapan şirketlerin maksimum kar hedefleri olduğu için sahip oldukları avantajlar, şirketin marjinal maliyetlerini azaltacaktır. Böylelikle şirketler piyasada güçlü bir konuma gelmesini sağlayarak daha fazla yatırım yapmaya teşvik edecektir (Markusen, 1995: 173).

Tarife ve kotalar, ulaşım maliyetleri, ucuz girdi fiyatları, pazara yakın olma gibi faktörler de konum avantajını ifade etmektedir. Şirketler kendi piyasaları yerine, hammaddeye sahip kaynak ülkede daha uygun maliyetlere üretimi gerçekleştirme imkanı olduğundan üretimi kaynak ülkede yapmayı tercih etmektedir. Şirketler belirtilen avantajları kullanarak maliyetlerini azaltmakta ve piyasa gücünü artırmaktadır. Böylelikle, şirketlerin karının artması diğer yatırımcı firmalar için doğrudan yabancı yatırımlar teşvik etmektedir (Markusen, 1995:173). Teoriye göre, üretilecek olan üründe kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan hammaddelerden en az bir üretim faktörünün yurtdışı girdi faktörü olarak kullanılması yatırımcı firmayı daha karlı hale getirmektedir. Bu şekilde şirket ihracat yerine yurt dışına yaptığı yatırımlar ile içselleştirme yoluna da gitmektedir.

İçselleştirmenin üretim maliyetlerinde düşürmesi, ürünün korunması, tarifeleri aşma ve ölçek ekonomilerinde çalışabilme olanakları sunması gibi avantajlar sağlamaktadır. İçselleştirme avantajı, endüstriyel organizasyon teorisi ve konum teorilerinde dolayı ortaya çıkan faktörler üzerinde kontrol etme ve koordinasyonu sağlama gücünü ifade etmektedir (Paez, 2011: 23). Diğer taraftan uluslararası firmalar için mülkiyet haklarının korumak, fiyat farklılaşmasının sağlanması, ürün kalitesinin sağlanması, dışsallıktan faydalanma, alışveriş koşulların sağlama alınması, pazar gücünü koruma gibi hedeflerinden dolayı şirketlerin sahip olduğu herhangi bir patenti satmak veya kiralamasındansa kendisinin kullanması daha avantajlı olduğu görülmektedir (Markusen, 1995: 174).

Teoriye göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeşitleri bu üç koşul altında açıklanabilmekte ve bu üç koşuldanda doğan avantajlar zamanla değişebilmektedir. Bu bağlamda, her ülkenin mevcut imkanlar ve şartlar önem arz etmektedir. Dolayısıyla her ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve imkanlar doğrultusunda değerlendirilmesi gerekmektedir (Moosa, 2002:37-38). Örneğin, herhangi bir ülkenin sahiplik avantajı diğer ülkelere nazaran daha fazla olduğu durumlarda, yatırım faaliyetlerini içselleştirme davranışlarını artırarak kullanacaktır.

Doğrudan yabancı yatırım hareketleri her ülkenin içinde bulunduğu mevcut şartlara bağlı olarak artma veya azalma eğilimi gösterebilmektedir. Dolayısıyla yatırımların herhangi bir ülkeye giriş ve çıkışları, ilgili ülkenin sahip olduğu avantajlar ve üretim için gerekli faktörlere bağlı olarak açıklanabilmektedir (Dunning ve Lundan, 2008: 100). Teorinin, üç ana unsur avantaj üzerine kurulduğu varsayımıyla birlikte, ülkelerin kendilerine özgü avantajları arasındaki ilişki Tablo 1.19'da sunulmuştur.

Tablo 1.19. Ülke Özellikleri ve Oli Avantajları

Ülke Özellikleri ve Oli Avantajları		
Sahiplik Avantajı	Özellikleri	Ülke Özellikler
	<ol style="list-style-type: none">1) Firmanın büyüklüğü2) Teknoloji ve Marka3) Yönetim ve organizasyonel sistemler4) Ürün Farklılaştırması	<ol style="list-style-type: none">1) Büyük piyasalar2) Birleşme için liberal yaklaşımları3) Eğitimli İşgücü4) Eğitimli yönetici arzı5)Eğitim özellikleri6) Yüksek gelirli ülkeler7) Reklam ve pazarlama seviyesi
Konum Avantajı	Özellikleri	Ülke Özellikleri
	<ol style="list-style-type: none">1) Devlet müdahalesi ve maliyetler2) Fiziksel uzaklık3) Ülkeler arası nakliye maliyetleri4) İşgücü ve malzeme maliyetler	<ol style="list-style-type: none">1) Gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler2) Devletin yatırımlara tavrı3) Piyasa büyüklüğü4) Dil ve Kültür durumu
İçselleştirme Avantajı	Özellikleri	Ülke Özellikleri
	<ol style="list-style-type: none">1) Araştırma, anlaşma ve denetleme maliyetleri2) Telif hakları maliyetinden kaçınma3) Ürünlerin korunması	<ol style="list-style-type: none">1) Eğitim seviyesinin yüksek olması ve daha büyük piyasalar bu tür avantajlarını ortaya çıkmasını artırır.

Kaynak: Jones, 2006: 38.

Teorilerinde doğrudan yabancı yatırımları açıklayıcı tarafları olduğu gibi eleştirilen yönleride olmaktadır. Derleme teorisinde eleştirilen yönleri mevcuttur. Bu teorinin yatırım yapacak olan firmaların planlanan stratejinin rolünün gözden kaçırılması eleştirilmektedir. Genel olarak firmalar, kar gelirlerini korumak için zaman zaman öngörülerini doğrultusunda kararlar almaktadırlar. Dolayısıyla yatırımcı firmanın kaynak ülkeye yaptığı yatırıma karşılık evsahibi ülkede faaliyet gösteren firmaların da bu yatırımlara yönelik savunma veya saldırı şeklinde bir tepkisi meydana gelmektedir. Gösterilen bu tepkiler eğer savunma şeklinde olursa, yatırım yapan firmalar ile pazar payını paylaşmak veya satın almak şeklinde gerçekleşmektedir. Eğer saldırgan bir tavır gösterilecek olursa, fiyat rekabeti veyayabancı firmanın kendi pazarını ele geçirmeye çalışma şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin 1970’li yıllarda, ABD’ye Avrupa menşeilfirmalarının yatırım yapması gösterilmektedir (Jones, 2006: 37). Dolayısıyla yatırımcı firmaların karar arşamasında planlanan streteji neticesinde gerçekleşecek olan piyasa tepkilerine hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde gelir kayıplarının olabileceği gibi piyasadan çıkış yapmak durumundada kalabilecektir.

1.5.2.5.Oligopolistik Tepki Teorisi

Teori 1973 yılında Knickerbocker tarafından geliştirilmiştir. Knickerbocker doğrudan yabancı yatırımlar için alınacak karar aşamasında stratejinin önemine dikkat çekilmiştir. ABD’de faaliyet gösteren 187 uluslararası faaliyet gösteren şirketler verileri kullanılarak yapılan araştırmasında; firmaların kendi çıkarları doğrultusunda yatırım yaptıklarını, diğer firmaların ise bu öncü firmayı taklit ettiğini ileri sürmüştür. Yani yatırım yapan öncü firmaların, yatırım kararı sonrasında davranışlarını takip edilerek diğer şirketlere rol model olduğubelirtilmiştir (Barclay,2000: 23).Öncü firmayı taklit ederek hareket eden firmaların bu şekilde davranmalarının sebebi, riskten kaçınarak bu süreçte pazar payını elde etmektir. Teoriye göre, uluslararası yatırım yapan firmalar özellikle mal farklılaşmasının ve yoğunluğunun çok olduğu piyasalarda taklitçi firmalar bu şekilde davranmaktadır. Mal farklılaşması ve yoğunluğunun az olduğu ortamda ise yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar.

1.5.2.6.Ürün Yaşam Devreleri Teorisi

1966 yılındaVernon tarafında teori geliştirilmiştir. Teorinin amacı; özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında çok uluslu şirketlerin yatırım yapma davranışlarını açıklamaktır. Açıklanan teoriye göre üretilen ürünler giriş, gelişme, olgunluk ve gerileme olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır.İlk aşama olan giriş aşamasında, ürün henüz Ar-Ge çalışmalarını tamamladığı yerel pazardadır. Bu aşamada henüz farklı pazarlara açılmamış olup, yerel pazarda talep görmektedir. Yine bu aşamada talep esnek olmadığı için üretici bu piyasada yüksek fiyat politikası uygulayabilmektedir. İkinci aşama olanürüngelişme aşamasında; üretilen ürün yeterli talep seviyesini gördüğü için diğer ülkelere ihraç eder duruma gelmektedir. Yatırımcı firmalar rekabet edebilmek ve talepleri yerine getirebilmek için ihraç ettiği ülkelere yatırım yaparak üretimini artırmaktadır. Teorinin üçüncü aşaması olan olgunluk aşamasında, üretim artık standart hale gelir. Bu aşamada artık maliyetleri azaltmak için çabalayan yatırımcı uluslararası firmalar, koşullara uygun olarak üretim yapmaya başlamaktadır. Bu aşamadan sonra üretilen ürün yerel ve yabancı firmalar tarafından tedarik ve taklit edilmeye başlanmaktadır. Teorinin dördüncü aşamasında olangerileme aşamasında ise karlar azalır ve artık yatırımcı firma ürünün üretiminden vazgeçmektedir. Artık üretimde öncü olan firmalar yatırımların yaygınlaşması ve taklit edilmesi neticesinde maliyetlerin

oldukça düşmesi ile kendi ürettiği ilksel ürünü ithal eder duruma gelmektedir. Bu aşamadan sonra uluslararası yatırım yapan firmalar araştırmalarını farklı ürünlere çevirerek döngüye yeniden başlamaktadırlar. ABD'nin elektrik elektronik endüstrisinde ve ofis makinelerinde, ülke içinde Ar-Ge faaliyetleri sonucunda başlayan üretim süreci, söz konusu ülkenin ilgili ürünleri ithal etmesi ile sonuçlanması teorisinin ortaya atıldığı dönemi yansıması adına güzel bir örnektir (Vernon, 1966: 201).

Hemen hemen birçok teoride olduğu gibi, bu teorideninde yatırımların davranışlarını açıklayamayan yönleri mevcuttur. İmalat sanayi gibi birçok endüstride istenilen neticelere ulaşılamamıştır. Tarifelerden kaçınma isteği ve diğer işlem maliyetleri gibi nedenlerden dolayı diğer ürün dağılım stratejileriyle ilgili olarak bir açıklama yapılamamıştır. Lisans verme veya yönetim anlaşmaları gibi konulara açıklama getirilmemiştir. Yaşam devreleri teorisi ticaret yapma seçeneğine bir alternatif olarak sunulmakta ve dış ülkede üretim gerçekleştirmenin nedenlerini firma bazında ele alınmaktadır (Dreyhaupt, 2005: 29). Yine teorisinin eksik görülen bir diğer yönü ise kaynak temelli etkinlik veya stratejik varlık arayan doğrudan yabancı yatırımların davranışlarını da açıklayamamasıdır.

Dunning ve Lundan (2008) tarafından yapılan çalışmada; uluslararası ticaret ile DYY arasındaki ilişkileri belirleyici unsurları ve dinamik ilişkilerini ortaya koyan ilk teori olması açısından önemli bir teori olduğu belirtilmiştir. Çalışmada teorisinin talep uyarıcıları, teknolojik önderlik, bilgi ve iletişim maliyetleri gibi kavramların üzerindeki önemine vurgu yapılmıştır.

Teorisinin doğrudan yabancı yatırımların davranışlarını açıklaması anlamında olumlu katkıları olduğu gibi eleştirilen yönlerinde olduğu görülmüştür. Teori, yatırımcı firmalar için yatırımların olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmekte açıklayıcı yönlerini mevcuttur. Bu bağlamda yatırım yapma aşamasındaki şirketlerin planladıkları minimum maliyet maksimum kar getirisi hedeflerine ulaşabilme için teoriyi göz önünde bulundurmalarında fayda olacağı düşünülmektedir.

1.6. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK ETKİLERİ

1.6.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Ülkelerin en önemli gündemi ekonomik büyümedir. Tanım olarak ekonomik büyüme, bir ülkede üretilen bütün üretim kalemlerinin parasal karşılığı olan GSYİH’de meydana gelen artıştır. Ekonomik büyüme iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Birinci durum, ekonomide tam istihdam düzeyinin altında işlem gören üretim faktörlerinin kullanımında standartın üstünde artış sağlanarak ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bu şekildeki büyüme, eksik istihdam durumundaki piyasa şartlarında talebin artması ile atıl durumda olan üretim faktörlerinin kullanım oranının artması ile mümkündür. İkinci durum ise piyasanın tam istihdam üretim seviyesindeyken ekonomide kullanılan kaynakların artması ve teknolojinin ilerlemesi ile meydana gelecek gelişmeler neticesinde üretim kapasitesinin artması ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomik büyüme üzerine kurulan teorilerin ortak noktası kaynakların tam istihdam durumunda iken meydana gelen büyümedir.

Ekonomik büyüme oranı; bir ülkenin üretim kapasitesinin bir önceki döneme göre hangi oranda arttığını ortaya koyan bir göstergedir. Dolayısıyla, bir ülke ekonomisinde, üretim faktörlerinden meydana gelebilecek olumlu gelişmeler veya teknolojik gelişmeler o ülkenin ekonomik olarak bir önceki döneme göre büyüme oranının pozitif olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda ekonomik büyüme oranı reel GSYİH’deki büyüme oranı ile aynı anlama gelmektedir. Reel GSYİH’de zamanla oluşabilecek büyümenin çeşitli nedenleri ve kaynakları vardır. Bu kaynaklardan birincisi ülkedeki mevcut üretim faktörleri miktarının artmasıdır. Üretim faktörleri artması, üretim kapasitesini artırarak GSYİH’nın artışına sağlamaktadır. Üretim kapasitesinin genişlemesinde üretim artışına yol açmaktadır. Diğer taraftan, sahip olunan üretim faktörlerinin etkin kullanılması da GSYİH’ye olumlu katkı yapmaktadır. Mevcut kaynakların etkin kullanılması ve gelişen teknolojik imkanlar ile birlikte üretim etkinliğini de artırmaktadır. Üretim faktörlerinin etkin kullanılması verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. Böylelikle daha fazla çıktı elde edilmesiyle reel GSYİH artmış olacaktır. Bir diğer önemli husus ise üretim için sahip olunan veri kaynaklarının kullanımındaki artıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerine etkisi içsel büyüme modelleri ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla ülkelerde yatırım stoku artmakta ve böylelikle ekonomik büyüme katkı sağlanmaktadır. Öztürk(2007) tarafından yapılan çalışmada,yatırıma ev sahipliğiyapan ülkelere yatırımlar vasıtasıyla teknoloji ve girdileri kabul etmesiyle birlikte sermaye birikimlerinin artması, kalifiye işgücü ve mevcut eğitim seviyesinin yükselmesi, kaynak ülkedeki giriş engelleri ortadan kaldırılarak firmaların piyasa güçlerini azaltılması suretiyle rekabetin artırılması gibi üç önemli unsurla doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyümenin birbirini etkilediği vurgulanmıştır (Öztürk, 2007). Özellikle gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duydukları teknoloji, gerekli bilgi donanımı, gerekli altyapı gereksinimleri yatırımlar vasıtasıyla giderilmesi ile zamanla kendi üretimine yoğunlaşmaktadır.

1.6.1.1. Yatırımların Yayılma Kanalları Vasıtası İle Ekonomik Büyüme Etkisi

Uluslararası yatırımcı firmaların ev sahibi ülkede faaliyet gösteren firmalar ile dikey bağlantılar ve bilgi yayılmalar yoluyla kontakt kurmaktadır. Uluslararası yatırımcı firmalar dikey bağlantılarının etkisi ile yurt içerisinde üretilen ara mallarına olan talebi artırmak suretiyle yatırımları artırmaktadır. Bu aşamada dikkat çeken husus, doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte teknoloji, üretim kapasitesi, fonksiyonel yönetim anlayışı, pazarlama ve know-how transferi gibi yabancı yatırımları ilgilendiren föktörlerin aynı yönde hareket etmesidir. Dolayısıyla güncel teknolojik gelişmelerle birlikte uluslararası yatırımcı firmaların ev sahibi ülke üzerindeki etkilerinin de hızlandığı belirtilmiştir (Graham, 2005: 45). Diğer taraftan, firmaların kendi ürünlerini geliştirebilmek için teknik destek almak istemesi veya üretim iştirakları kurarak yerel üreticilere yardım sağlanmasıyla geri bağlantılarını ve yerel dağıtım ile satış organizasyonunun geliştirilmesiyle de ileri doğru bağlantıları gerçekleştirmektedir (Aslanoğlu, 2000: 1113).

Yatırımlara ev sahipliği yapan ülkelere, doğrudan yabancı yatırımların olumlu etkilerinin ortaya çıkmasında teknolojik yenilikleri benimsemeleri ve yenilikleri kendi üretim alanlarında kullanmaları oldukça önem arz etmektedir. Emme kapasitesi olarak adlandırılan bu durum, üretilmiş olan yeniliklerin hazır olarak alınarak üretim sürecine sokulabilme kapasitesine denilmektedir. Beşeri sermaye emme kapasitesini oldukça yakından ilgilendirmektedir. Yerel beşeri sermaye ile emme kapasitesi arasında pozitif

bir ilişki mevcuttur (Blomström vd.,2000: 56). OECD(2003) tarafından yayınlanan raporda, doğrudan yabancı yatırımların beşeri sermaye üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada bu duruma sebep olarak, yatırımcı firmanın ev sahibi ülkedeki insan kaynaklarına daha çok eğitim verme eğiliminde olması gösterilmiştir. Ev sahibi ülkelerin teknolojik seviyelerinin ileri olması durumunda beşeri sermayenin yayılma etkisi daha fazla ortaya çıkmaktadır.

Ülkelerin dışa açıklık oranı son derece önem arz etmektedir. Çünkü herhangi bir yatırımcı firma, yatırım kararı almadan önce ülkelerin dış ticaret açıklık oranına dikkat etmektedir. Yatırım için karar aşamasında olan şirketler ihtiyaç duyulan hammadde v.b. ihtiyaçlarından ziyade daha verimli üretim yapabilecekleri piyasaları ön planda tutmaktadırlar.Dışa açık olan bir ekonomide yayılma etkisi daha net ortaya çıkmakta olması, ev sahibi ülkenin rekabet gücünün yüksek olması ve daha verimli bir piyasa olması nedeniyle bu piyasalar tercih edilmektedir.Özellikle ev sahibi açısından dışa açık bir politika izlenmesi önemlidir. Çünkü yatırımların çekilmesi için iyi bir fırsat olarak görülmektedir. Böylelikle ev sahibi ülkelerdeki firmalar rekabete ayak uydurma çabasına girmekte ve kendi üretimlerini ve teknolojilerini artırma şansı yakalamaktadır (Lesherve Miroudot, 2008: 16)

Genel olarak değerlendirildiğinde uluslararası yatırım yapan şirketler, toplam çıktının %10'unu gerçekleştirirken işgücü istihdamının sadece %1-%2'lik kısmını gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bu durum verimlilik oranının, çok uluslu şirketlerde çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Uluslararası yatırım yapan firmaların ülkelerinin, diğer ülkelere nazaran hem iş gücü verimliliğinde hemde faktör verimliliğinde üretim yapılan ev sahibi ülkelerden daha iyi durumda olduğunu göstermektedir(Liebscher vd., 2007:37).

Uluslararası yatırım yapan firmalar yatırım kararını netleştirmesinden sonraki temel hedefi, üretim verimliliğini artırarak karını maksimize etmektir. Bu aşamada Ar-Ge çalışmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ülkeler bu aşamada bütçeleri ölçüsünde Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermektedir. Çünkü Ar-Ge çalışmaları neticesinde şirketin ön görülen gelir seviyelerine ulaşmaları muhtemeldir. Bu bağlamda bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2008-2015 dönemi kapsayan, GSYİH'nin yüzdekaçının Ar-Ge harcamalarına ayırdıklarını gösteren veriler Tablo 1.20'de sunulmuştur. Bu dönemde GSYİH'in yüzdesi olarak en yüksek oranda Ar-Ge harcaması yapan ülkenin İsrail

olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarında 2015 yılına kadar artan bir ivme söz konusudur. Türkiye Ar-Ge çalışmalarına 2008'de %0,73, 2009'da %0,85, 2013'de %0,95 ve 2014 yılında % 1,01 oranlarında milli gelirlerden pay ayırmıştır. Ancak 2015 yılında Ar-Ge çalışmasına kaynak ayırmadığı görülmektedir.

Her ne kadar teknolojik ilerlemenin ve yeniliklerin genel olarak yatırımlar vasıtasıyla ortaya çıktığı iddia edilsede, doğrudan yabancı yatırımların bu teknolojik ilerleme ve yeniliklere nasıl bir etkisinin olduğu ve nasıl yayıldığı noktasına tam bir açıklık getirilememiştir.

Tablo 1.20. Çeşitli Ülkelerde 2008-2015 yılları arası yapılan Ar-Ge Harcamaları(%)

ÜLKE	2008	2009	2013	2014	2015
ABD	2,79	...	2,81	2,75	2,79
Almanya	2,68	2,78	2,94	2,89	2,88
Avusturya	2,67	2,75	2,81	3,06	3,07
Belçika	1,96	1,96	2,28	2,46	2,46
Çekya	1,47	1,53	1,91	1,97	1,95
Çin	1,47	1,7	3,12	2,02	2,07
Danimarka	2,87	3,02	3,08	2,98	3,01
Estonya	1,29	1,42	1,74	1,45	1,50
Finlandiya	3,72	3,96	3,32	3,18	2,90
Fransa	2,11	2,21	2,23	2,24	2,23
Hollanda	1,76	1,82	1,98	2,00	2,01
İngiltere	1,77	1,85	1,63	1,68	1,70
İrlanda	1,45	1,79	...	1,51	...
İspanya	1,35	1,38	1,24	1,23	1,22
İsrail	4,68	4,28	4,21	4,29	4,27
İsveç	3,7	3,62	3,30	3,14	3,26
İtalya	1,23	1,27	1,25	1,38	1,33
İzlanda	2,64	...	2,49	2,03	2,21
Japonya	3,44	3,33	3,40	3,40	3,28
Kanada	1,87	1,92	1,62	1,62	...
Kore	3,36	...	4,15	4,28	4,23
Lüksemburg	1,56	1,68	1,16	1,29	1,29
Macaristan	1	1,15	1,41	1,36	1,38
Meksika	0,54	0,55
Norveç	1,61	1,76	1,68	1,72	1,93
Polonya	0,6	0,68	0,87	0,94	1,00
Portekiz	1,5	1,66	1,36	1,29	1,28
Slovakya	0,47	0,48	0,83	0,88	1,18
Slovenya	1,65	1,86	2,59	2,38	2,21
Şili	0,39	0,38	0,38
Türkiye	0,73	0,85	0,95	1,01	...
Yunanistan	0,78	0,84	0,96

Kaynak: OECD, 2016.

1.6.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomisi Üzerine Diğer Etkileri

Ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarından farklı beklentilerimevcuttur. Bu durum ülkelerin sahip oldukları avantajlar ve dezavantajlardan kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomi üzerinde olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileride olmaktadır. Ülkelerin sahip oldukları zenginlikler, iktisadi yapıları, sahip oldukları politik yönetimleri ve jeopolitik konum durumlarından dolayı DYY'nin etkisi olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Ayrıca bazı ülkelerde, yatırımların etkiler hemen görülürken bazı ülkelerde uzun yıllar sonra görülebilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke açısından işsizlik oranının düşmesi, ekonomik büyümesine katkıda bulunması, ülkeye yeni teknolojinin girmesi, ülkeye döviz girdisi sağlayarak ödeme dengesine katkısı, yereldeki firmalara rekabete etmesi ve ekonomik hareketliliğin sağlanması gibi birçok olumlu fayda sağlaması beklenmektedir. Yatırımlar önemli üretim sahalarının yatırımcıların kontrolüne girmesi, ülkenin ekonomik yapısındaki bütünlüğün bozulması ile ödemeler dengesinin bozulması, ülkelere giren son teknolojik şartlarla yerelde üretim yapan firmaların rekabet edememesi gibi olumsuzluklara neden olabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 678). Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımların olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir.

1.6.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Olumlu Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımları ülke ekonomileri üzerinde doğrudan veya dolaylı birçok olumlu etkileri vardır. Bu etkiler, gelişmiş ülkelerin büyümesini hızlandırırken, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına ve refah düzeylerinin artmasına yardımcı olmaktadır (Uludağ, 2006:40). Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımların, ülke ekonomileri üzerine yaptıkları olumlu etkileri ana başlıklar halinde verilecektir.

a-) Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Ödemeler dengesi, herhangi bir ülkenin diğer ülkelerle bir yıl içerisinde yapmış olduğu mal, hizmet ve gelir ile ilgili işlemler ve karşılıklı değişimler (özelaltın, özel çekme hakları, mülkiyet değişiklikleri gibi) ile karşılıksız transferleri kapsayan en geniş ekonomik verilerin toplandığı bir tanımdır. Ülkenin toplam dış borç ve varlıklarındaki değişimler izlenerek, ülke ekonomilerinin sağlıklı bir şekilde gözden geçirilmesine

yardımcı olmaktadır. Ödemeler bilançosu içerisinde doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye kalemleri içerisinde bulunmaktadır. Bilanço içerisinde yer alan sermaye hareketleri kalemi, yabancı ülkelerde gerçekleştirilen fiziki yatırımlar ve ülkeler arasındaki mali kaynak transferlerini içermektedir. Sermaye hareketleri kalemi sayesinde, cari açığındaki fazlalık veya eksiğin ne şekilde işlediğini ve kapatıldığını görmek mümkündür.

Ödemeler dengesine doğrudan yabancı yatırımların etkisi noktasında farklı görüşler öne sürülmüştür. Karluk (1995) tarafından yapılan çalışmada, yabancı yatırımcının ülkeye girişinde olumlu etkileri olmasına karşın ilerleyen zamanlarda faaliyetlerin durması ile sermayenin ülke sınırları dışına çıkabileceği belirtilmiştir (Karluk, 1995). Uras (1979) tarafından yapılan çalışmada, yatırımcıların kar transferleri ve diğer dış faktör ödemelerinin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Bu bağlamda bahsedilen olumsuz durumlara karşı doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine olumlu katkısının da olduğu belirtilmiştir (Uras, 1979: 27). Yapılan bir diğer çalışmada Aklin (1982), yatırımcı firmaların daha fazla imkana sahip olması nedeniyle, faaliyet gösterdikleri piyasalardaki etkinlikleriyle ihracatı olumlu etkileyerek arttırdığına dikkat çekmiştir (Aklin, 1982: 29). Yatırımların artmasıyla birlikte döviz artışına neden olarak ödemeler dengesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ödemeler dengesini olumsuz bir şekilde etkileyen kar transferinin olumsuz etkilerinin azalacağı belirtilmiştir.

Olumlu etkilerin sürekliliğinin sağlanabilmesi için doğrudan yabancı yatırımların uzun dönemde döviz kazandırması gerekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların, ev sahibi ülkelerin ödemeler dengesine katkısının olumlu yada olumsuz olduğu bir formül yardımıyla tespit edilebilmektedir (Alpar, 1977: 78–79). Buna göre;

Ö=Doğrudan yabancı yatırımın ödemeler dengesine etkisini,

A=Yabancı yatırımcının döviz olarak getirdiği sermayeyi,

B=Yabancı yatırımcının ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği döviz,

C=Yabancı yatırımcının üretimi sonucu ikame edilen ithalat,

M=Üretim sürecinde ithal edilen sermaye malları, hammadde ve ara malları,

R=Kar transferi,

G=Dış faktörlere yapılan ödemeleri,

D=Yatırımda ortaya çıkabilecek bir durma veya çekilmeyi,

ifade etmektedir. Yatırımların ödemeler dengesine etkisi aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır.

$$\ddot{O} = A + B + C - (M + R + G + D) \quad (1)$$

Verilen formülde $B=0$, $C=0$, $R>0$ ve $M>0$ şeklinde gerçekleşecek olursa, doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemesi beklenmektedir. Alpar (1977) tarafından yapılan çalışmada, bu olumsuz etkinin eğer uzun dönemde yatırım ithal ikamesi sağlar ve ihracata yönelik üretime ağırlık verilecek olursa ödemeler dengesine olumlu yönde etkileyeceği belirtilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımları, ödemeler dengesine cari açığın kapatılması anlamında ciddi katkılar sunmaktadır. Ülkeye giriş yapan yatırımlar, ilk girişte ödemeler dengesine katkı sağlamaktadır. Daha sonra üretim sonrasında ihracat yoluyla ve ithal ikame yoluyla ödemeler dengesine katkıda bulunmaktadır. Cari açık dengesini ilgilendiren 4 önemli unsur vardır. Bunlardan en önemlisi dış ticaret dengesidir. Dış ticaret dengesi herhangi bir ülkenin ihraç ettiği ürünlerden sağladığı gelirler ile ithal ettiği ürünlere ödediği ücretler arasındaki farktır. İkincisi Net Gelir/Gider farkıdır. Net Gelir/Gider farkları, herhangi bir ülke vatandaşlarının kendi ülkeleri dışında elde ettikleri portföy varlıklar ile doğrudan veya dolaylı yatırımlardan elde ettikleri kar payları dahil olmak üzere tüm gelirler ile ev sahibi ülkede faaliyet gösteren doğrudan yabancı yatırım yapan girişimcilere ödenen kar payı, faiz ve ücretler arasındaki farkı ifade etmektedir. Üçüncüsü doğrudan transferler olup, yurt dışında faaliyet gösteren vatandaşların kendi ülkelerine gönderdikleri paralar, doğrudan yabancı yardımlar ve banka kredilerinden oluşmaktadır. Dördüncüsü ise varlık gelirleridir. Varlık gelirleri ülkede faaliyet gösteren yabancıların mevduatları, yabancı bankaların sağladığı krediler, yabancılar tarafından satın alınan devlet tahvilleri, hisse senetleri, özel şirket tahvilleri, yabancılar borçlanılan paralar, yeniden yatırıma dönüştürülen karlar, yabancılar olan diğer borçlar, yabancı devletlerin sahip olduğu varlıklar, yabancı devletlere gönderilen paralar gibi faktörlerin tamamını kapsamaktadır. Dolayısıyla cari açık bir ülkenin en önemli sorunudur. Cari açık aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\text{Cari Hesap Dengesi} = \text{Dış Ticaret Dengesi (Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi)} + \text{Net Gelir /Gider (Yatırım Gelirleri Dengesi)} + \text{Doğrudan Transferler} + \text{Varlık Gelirleri}$$

Kısa vadeli yapılan sermaye yatırımlarının, herhangi bir ekonomide toplam sermaye içerisindeki payının artması finansal krizlere neden olabilmektedir. Çünkü sıcak para olarak adlandırılan bu yatırımlar, ülke içinde veya küresel anlamda yaşanan gelişmelerden etkilenmekte ve yatırımlarını ani olarak geri çekilmesiyle ev sahibi ülkeyi finansal krize sokabilmektedir. Kısa vadeli yatırımlar artan talep doğrultusunda ülkenin kullandığı para biriminin değerlenmesine, ithalatın artmasına ve ihracatın azalmasına neden olabilmektedir. Kısa vadeli yatırımların cari açığı artırıcı bir etkide gösterebilmektedir. Dolayısıyla yaşanan olumsuz ulusal ve küresel gelişmelerden en az şekilde etkilenmek için ülkelerin kısa vadeli yatırımlar yerine, doğrudan yabancı yatırımlara ağırlık verilmesi ve bu yatırımları özendirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Ancak kısa vadeli gerçekleştirilen yatırımlar, uzun dönemde yaşanan doğrudan yabancı yatırımların yetersizliğinden dolayı alternatif bir yatırım türü olarak değerlendirilmektedir.

b-) Gayri Safi Milli Hâsılaya Etkisi

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), milli ekonomide üretime katılan bireylerin belirli bir dönemde ürettikleri nihai mal ve hizmetlerin parasal değerlerinin toplamı şeklinde ifade edilmektedir. Ülke için yapılan ek bir üretim faaliyeti, ülkenin milli hâsılasına dâhil edilmektedir (OECD, 1987: 43). Doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülkenin milli hâsılasına sağlamış olduğu katkı, doğrudan yatırımın getirisinden girdilerin düşülmesi ile tespit edilmektedir (Aklin, 1982: 211). Yabancı yatırımcıların elde ettikleri net gelirden, ödemiş oldukları vergiler ev sahibi ülkenin milli gelirine olumlu katkıda bulunmaktadır. Olumlu katkıların yanı sıra milli hâsıla üzerinde yatırımların dolaylı etkileri de olabilmektedir. Diğer taraftan, doğrudan yabancı yatırımların kendi aralarındaki rekabetleri, ev sahibi ülkedeki diğer firmalarında verimliliğini artırarak milli hâsılaya olumlu katkıda bulunmaktadır (Bozkurt, 1984: 5). Bu duruma, dışsal ekonomi etkisi denilmektedir. Ancak bunun terside söz konusu olabilmektedir. Şöyle ki; ev sahibi ülkedeki firmalar rekabet şanslarını kaybederek dışsallığını kaybedebilmektedir (Uras, 1979: 62). Buradan hareket ile;

H=Hasılayı,

G=Girdi,

A=Yabancı yatırımcının işçi, sermaye ve araziye yaptığı faktör ödemelerini,

B=Yabancı yatırımcının tesebbüs faktör gelirini,

C=Yabancı yatırımcının ödediği vergiyi,

D= Kullanılan yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyeti,

E= Dışsal ekonomiler

olmak üzere; doğrudan yabancı yatırımların ülkenin GSYİH'ye net katkısı aşağıdaki denklem yardımıyla hesaplanır.

$$\text{Katkı} = H - G = (A + B + C) - D + E \quad (2)$$

Yatırımcıların, diğer ülkelerde yapmış olduğu yatırımlardan dolayı birçok maliyetle karşı karşıya kalmaktadır. Bu maliyetlerin içerisinde üretim maliyetleri, çalıştırılan personel ve teknik yardımgiderleri, yönetim giderleri, lisans patent gibi giderler, maddi para ve ürün transferler gibi masraflar mevcuttur (Uras, 1979: 63). Bu maliyetler de “K” harfi adlandırılacak olursa;

$$((A + B + C) - D + E) / K \quad (3)$$

“Net Fayda/Maliyet” oranı olarak ifade edilen, yabancı yatırımların ev sahibi olan ülkenin milli gelirine etkisini ortaya koyan ifade elde edilmektedir. Bu oran “1”den büyük ise doğrudan yabancı yatırımların ilgili ülkenin milligelirine katkısının pozitif, “1”den küçük olması halinde yatırımların milli gelir üzerinde olumsuz yönde etkisinin olduğunu ifade etmektedir.

c-) Teknoloji Transferi ve Yönetim Bilgisi Etkisi

Teknoloji, üretilen ürünlerin üretim maliyetini düşüren ve kalitesinin artmasını sağlayan imkânların tümünü kapsayan en geniş bilgi becerilerdir. Gelişmiş ülkeler de teknolojik yeniliklere yoğun bir şekilde yoğunlaşmıştır. Bu ülkeler üretimde verimliliği artırmak ve maliyetleri azaltabilmek için teknolojik gelişmeleri güçlendirebilmek adına Ar-Geharcamalarına büyük kaynaklar ayırmaktadır. Bu sebeple gelişmiş ülkeler hem teknoloji üretme hem de yeni teknolojilerin transferini sağlamada önemli rol oynamaktadırlar (Bende-Nabende, 2002: 143).

Ülkeler, üretimi gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları teknoloji ihtiyacını, doğrudan veya dolaylı şekilde doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla elde edebilmektedir. Doğrudan teknoloji transferleri;

- Teknolojiyi kendi yapısında getiren yatırım malları, parçaları ve ara mallarının ithali,
- Gerekli teknolojiyi sağlayacak patentlerin ve lisansların satın alınması,

- Bir lisans alımı vasıtasıyla teknik yardım alımları, danışmanlık ve mühendislik anlaşmaları yapılması,
- Çalışmaya hazır bir fabrikanın yapımını ilgilendiren ve gerekli patentlerle teknik yardımında birlikte satın alınmasını kapsayabilen “Anahtar Teslim” türü anlaşmaları,
- Yabancı sermaye ile yerli sermayenin ortaklaşa kullanımını öngören ve yönetimini yerli ve yabancılar arasında paylaştığı ortaklıklar (ortak girişimler) aracılığıyla,
- Ortak yedek parça üretimini, üretimde uzmanlaşmayı, ortak araştırma ve geliştirme çalışmalarını içeren ve bu nedenle önemli ölçüde teknoloji transferini gerektirebilen sanayi işbirliği anlaşmalarıyla,
- Teknoloji transferinin yabancı uyruklu ve yönetim yoluyla getirilmesi, yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir (Karacasulu, 2001: 3). Verilen teknoloji transfer yöntemlerinin büyük ölçüde birbirini tamamlayıcılığı söz konusudur.

Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yönelik teknoloji transferinin en yoğun ve en maliyetli yöntemlerinden birisi işgücü yoluyla gerçekleşen teknoloji transferidir. Bu yöntem, uluslararası yatırım yapan şirketlerde çalıştırılan ev sahibi ülke vatandaşlarının daha sonraki süreçte yerli firmalarda çalışmaya başlamaları veya kendi şirketlerini kurarak faaliyete başlamasıyla ev sahibi ülke adına teknoloji transferini gerçekleştirmiş olmaktadır (Blomström vd., 2003: 8).

Yatırımcı firmalar, yatırıma ev sahipliği yapan ülkelere üretim etkinliğini sağlayabilmek ve maliyetleri asgariye düzeye indirebilmek için teknoloji transferinin yanında yönetici ve kalifiye teknik personel de götürmektedir (Tuncer, 1968: 28). Bu şekilde doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesiyle, ev sahibi ülkenin etkin yönetim anlayışını kavuşması ve kalifiye elemanlarının yetişmesine katkıda bulunarak, ev sahibi ülke ekonomisine doğrudan olumlu katkı sağlamaktadır. Ev sahibi ülkeler, üretim için eksik kalan yönlerini, ülkeye yatırımlar vasıtasıyla gelen yabancı yatırımcılardan öğrenerek bu eksikliklerini gidermektedir (Gönensay, 1982: 25). Diğer taraftan, yatırımlar vasıtasıyla teknolojik, bankacılık vb. birçok yönden etkin yönetim ve işletmecilik becerilerinin diğer ülkelere aktarılması, teknolojik gelişmelerin ülkelere kolaylıkla kabullenilmesine sağlamaktadır.

d-) İstihdama Olan Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke ekonomileri için en önemli katkılarının başında istihdam etkisi gelmektedir. Bu etki ülkelerin yapısına göre, gelişmişlik düzeylerine göre farklı düzeylerde gerçekleşmektedir(Doğan ve Can, 2016a: 11-13).

Ülkeye yapılan yatırımlar vasıtasıyla gelen teknoloji ve yönetim bilgisinin istihdam üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde olumlu etki meydana getirebilmesi için kurulan işletmelerin emek yoğun üretim teknikleri kullanması, yabancı firmaların aynı sektörde faaliyet gösteren yerli firmaları tamamlayıcı özellik taşıması, yabancı yatırımla kurulan işletmelerin daha fazla kişiyi çalıştırması, işyerlerinde eğitim ile çalışanların bilgi ve eğitim düzeylerinin artırılması gibi şartları sağlaması gerekmektedir (Cömert, 2000: 18).

Ülkeye yatırımlar vasıtasıyla giren teknolojinin istihdam üzerine olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileride olmaktadır.İstihdam ile ileri teknoloji arasında ters bir ilişki vardır. Doğrudan yabancı yatırımların özellikle gelişmiş ülkelerde daha çok ileri teknoloji yoğun üretim teknikleriyle sermaye yoğun yatırımların yapması istihdam üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır(Cömert, 2000: 13).İleri teknoloji yoğun üretim teknikleriyle sermaye yoğun yatırımları her zaman istihdam üzerinde olumsuz etki göstermeyebilir. Örneğin, yeni bir üretim alanı kurulması veya mevcut üretim alanlarının altyapı imkânlarının yetersiz olduğu alanlara yönelik yatırım yapılması istihdamı olumlu yönde etkileyebilmektedir(Goldberg, 2004: 7). Bu etkinin yabancı yatırımcının yerel firmalarla rekabet etmemesi durumunda en üst seviyeye çıkması mümkündür.Ancak, bu yatırımlar birleşme veya satın alma şeklinde olacak olursa bunun istihdam olumlu bir katkısının olmadığı belirtilmiştir(Haydaroğlu, 1989: 8).Benzer şekildeDYY'nin, ev sahibi ülkenin mevcut doğal kaynaklarının işletilmesi üzerine gerçekleştirilmesi yatırımların istihdam etkisini sınırlı tutacaktır.

e-) Ücretlere Olan Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkilerinin yanında, istihdam edilen işgücüne ödenen ücretleride etkilemektedir. Yabancı yatırımcılar genellikle yatırım yaptıkları ülkelerde sermaye yoğun üretim sürecine yönelmektedirler. Dolayısıyla bu durum vasıflı işgücüne olan talebi artırmaktadır. Artan talep

doğrultusunda ücretlerde doğal olarak artma eğilimine girmektedir(Feenstra vd., 1995: 22). Özellikle gelişimini tamamlamamış ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla, yatırımcı firmalar ev sahibi ülkelerde faaliyet gösteren yerel firmalara göre işgücüne daha fazla ücret ödemektedir. Bu duruma,yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkedeki işgücü piyasası hakkındaki bilgi eksikliğinin olması veyatırımcının elindeki kalifiye elemanları rakip işletmelere kaptırmak istememesi gibi iki önemli neden ileri sürülmektedir (Lipsev vd.,2004: 416).Ücretlerin yüksek olmasının bir diğer önemli nedenide ev sahibi ülkenin kanun veuygulamalarıdır. Ülkenin yürürlükte olan kanunları nedeniyle işgücüne yüksek ücretler ödeyebilmektedir. Bu durum daha çok ev sahibi ülkede vasıflı işgücü ihtiyacı olan firmaları olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır (Driffield ve Taylor, 2000: 100). Netice itibariyle, yabancı sermaye gittiği ülkelerde kalifiyeli işgücü oranı talebi artırmakta ve dolayısıyla buna paralel olarak işgücüneödenen ücretleri de artabilmektedir.

f-) Tasarruf ve Yatırım Etkisi

Ekonomilerde tasarrufları belirleyen en önemli sebeplerden birisi gelir seviyesinin yüksekliğidir. Özellikle gelişmişlik düzeyine ulaşamamış ülkelerin gelir düzeyleri düşük olmaktadır. Gelir düzeyinin düşük olması,bu tip ülkelere yönelik yatırım girişim seviyesinin düşmesine neden olabilmektedir. Yatırımların düşmesi ülkede kişi başına düşen gelirlerin düşmesine ve tasarruf hacminin gerilemesine neden olmaktadır (Kar vd., 2004: 12). Bu kısır döngünün ortadan kalkması için ülkelerin özellikle kişi başına düşen gelirlerinin artırılması ve tasarrufların özendirilmesi gerekmektedir. Kişi başına düşen milli gelirin artırılması da ülkenin imkânları ölçüsünde üretim kapasitesinin artırılması ile mümkündür.

Bir ekonomide kişi başına düşen gelirin artmasıyla birlikte, tasarruflar ne kadar artarsayatırımlar için gerekli kaynağı o ölçüde finanse etmek kolaylaşacaktır. Yatırımlara ayrılan tasarruflar gerçek tasarruflardır. Akdiş(1988) tarafından yapılan çalışmada, ülkedeki hizmetlerini aksamaması için harcanan giderler, hızlı nüfus artışı, eğitimve vergi kaçakçılığı ve vergi gelirlerinin artırılamaması gibinedenlerden dolayı kamu tasarrufları da istenilen seviyelere ulaşamadığı belirtilmiştir (Akdiş, 1988: 71).

Karluk(1983) tarafından yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde yaşamış oldukları tasarruf-yatırım kısır döngüsünü yapılacak yabancı yatırımlar ile ortadankaldırılabilirler vurgulanmıştır. Kısa dönemde yapılan

yatırımlarla birlikte sermaye girişi gerçekleşirken, uzun dönemde elde edilen kârların yeniden yatırıma dönüştürülmesiyle sermaye birikiminin artmasına olumlu katkıda bulunacaktır (Dewitt, 1985: 9). Sermaye yetersizliğininin giderilmesi ve dış borç temininin kolaylık sağlaması bakımından doğrudan yabancı yatırımların gelişmişlik düzeyine ulaşamamış olan ev sahibi ülkeler için olumlu bir adım olduğu söylenebilir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkede daha uzun süreli kalmaktadırlar (Moosa, 2002: 72). Doğrudan yabancı yatırımlar özellikle gelişmişlik düzeyine ulaşamamış ülkeler için oldukça önem arz etmektedir.

g-) Dış Ticaret Etkisi

Dış ticaret, bir ülkede faaliyet gösteren kamu, özel kuruluş ve kişilerin ülke sınırları dışında, farklı bir ülkeyle yaptıkları karşılıklı mal ve hizmet alış ve verişleri şeklinde tanımlanmaktadır. Dış ticaret özünde ithalat ile ihracattan oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 166). Doğrudan yabancı yatırımlar, üretim gerçekleştirdiklerinde ev sahibi ülkenin ihracatını olumlu yönde etkilemektedir. Ancak ihracattan elde edilen gelirlerin ekonomiye net bir katkı sağlaması için gerekli hammadde, ihtiyaç duyulan ara ürünler ve ihtiyaç duyulan teknoloji bakımından dışa bağımlı olmaması önem arz etmektedir. Aksi halde beklenen etkiyi göstermesi oldukça güçtür (Alpar, 1977: 48).

Ev sahibi ülkenin, ihracatının artırılmasıyla birlikte ödemeler bilançosuna yaptığı olumlu katkıda artmaktadır. Ancak, üretimin sürekliliği için girdi maliyetlerine rağmen gerekliliklerin ithali, yurt dışına yapılan kâr transferleri, elde edilen yüksek gelir nedeniyle yükselen ithalat eğilimi, üretimden sonra yabancı yatırımın ülke dışına çıkarılması gibi nedenlerden dolayı uzun dönemde ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz etkilenin olması beklenmektedir (Karluk, 1996: 410). Yine üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus; yatırımlar ile dış ticaret arasındaki ilişkide döviz kurlarının etkisidir. Kurların düşük olması ihracatçı ülkenin dış piyasalardaki rekabet gücünü olumlu anlamda etkilemektedir (Goldberg, vd., 1997: 20).

Yatırımcı firmalar, kendi ülkesinde üretimi yapılan herhangi bir ürünün üretimini yatırım yapmış olduğu ev sahibi ülkeye kaydırarak ülkenin ürün ithalatının azaltmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yabancı yatırımlar ile dış ticaret arasındaki birbirini tamamlayıcı bir ilişki olduğu görülmektedir. Helpman (1984) tarafından yapılan çalışmada, tamamlayıcılık durumunda, yabancı yatırımcı üretimin belli aşamalarını

yatırım yaptığı ev sahibi ülkede gerçekleştirmekte ve böylelikle yatırımcı ülkenin nihai mal ihracatı artarken, yatırım yapılan ülkenin ara malı ihtiyacı artmasına neden olduğu vurgulanmıştır (Helpman, 470: 1984).

Doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaret arasında yatırımları dünya pazarlarına erişmesini kolaylaştıran bir ilişkinin söz konusudur. Gelişmekte olan ülkeler kendi imkânlarıyla ürettikleri kaliteli ürünleri dünya pazarlarına çıkarmakta zorlanmaktadır. Bu tip durumlarda, ev sahibi ülkeler yatırım yapan yabancı şirketlerle ticari ilişkilerini geliştirerek yaşanan sıkıntılar aşılmakta ve önemli bir avantaj elde etmektedirler (Akçaoğlu, 2002: 17). Netice itibarı ile dış ticaret ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki olumlu etkinin olabilmesi için, gelişmekte olan ülkelere ihracata yönelik yatırımlar yapılması veya ithalatı engelleyici ara malları üretmesi oldukça önem arz etmektedir.

h-) Rekabet Etkisi

Rekabet, firmaların daha fazla müşteri çekerek karlarını artırmak için birbirleri ile yarış içerisinde faaliyet göstermeleridir. Rekabetin piyasalar üzerinde statik ve dinamik etkiler olmak üzere iki şekilde etkili olmaktadır. Rekabetin piyasalar üzerindeki statik etkisi, fiyat ve ürün üzerinde olan etkileri olarak ifade edilmektedir. Statik etki emal ve hizmet piyasalarındaki ürün çeşitliliğinde yaşanan artışların rekabet piyasaları üzerindeki etkisi örnek verilebilir. Rekabet piyasasındaki dinamik etki ise piyasalar yeni üreticilerin ve satıcıların girmesiyle rekabet edemeyen firmaların piyasada tutunamayarak ayrılması şeklinde gerçekleşmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin hem statik hem de dinamik açıdan etkilemektedir. Bu yatırımlar gelişmekte olan ülkelerin piyasa yapılarını dinamik yönden etkilemektedir. Yabancı yatırım yapan firmalar, yüksek teknolojik imkanlarla yatırım yaptığı için ev sahibi ülkelerdeki firmalar piyasadan çekilebilmekte veya kendilerini geliştirmek için farklı arayışlar içine girmektedir. Özellikle yatırıma ev sahipliği yapılan ülkede, daha düşük fiyatlı ve daha kaliteli mallar üretilmesine, ürün çeşitliliğini artırmasını, piyasanın gelişmesine ve refah düzeylerinin artması katkı sağlamaktadır. Ancak, bazı durumlarda yerli firmalar yetersiz kalmakta ve yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkede söz sahibi olmaktadır. Böyle bir durumda yabancı firmalar çok yüksek karlar elde ederek ev sahibi ülkenin piyasa dengelerini bozarak tüketicilerin refah düzeylerinin azalmasına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkedeki piyasaların yoğunlaşma

yapısında değişikliğe neden olmaktadır. Bu tip durumlar piyasa giriş engellerinin çokça görüldüğü piyasalarda görülmektedir.

Yoğunlaşma ile yatırımlar arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Eğer yeniliğe açık, teknolojik gelişmelere ve ürün çeşitlendirilmesine önem veren piyasalar tercih edilecek olursa yoğunlaşma yüksek düzeyde gerçekleşmekte ve doğrudan yabancı yatırımlarda oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Ters bir durumda, piyasanın yenilikere kapalı, üretim kapasitesi sınırlı, ürün çeşitlendirmesinin önemsiz olması halinde piyasalarda yoğunlaşma oldukça düşük seviyelerde olmakta ve yabancı yatırımlarda oldukça düşük seviyede gerçekleşmektedir.

1.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımların bir ülkeye olumlu katkılarının yanında olumsuz etkileri de olmaktadır. Yatırımlar ile birlikte ev sahibi ülke ekonomisinde artan ihracat faaliyetleriyle birlikte ülkenin ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkilemektedir. Ancak yatırımcı firmaların bazı durumlarda yurt içinde yüksek gelir elde etmesi nedeniyle ihracat ikinci plana bırakabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırım yapan firmaların, üretimde kullandıkları hammaddeleri yurt dışında tedarik etmesi, elde ettikleri yüksek karları ana ülkelerine transfer etmelerini ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tip durumlarda gelişmişlik düzeyine ulaşamamış ülkeler mevcut ekonomik düzeylerini iyileştirebilmek için vergi indirimleri, gümrük muafiyet ve teşvik tedbirleri gibi teşvikler vermektedir. Bu şekilde yabancı yatırımlardan elde edilen gelirler azaltmaktadır (Çeken, 2000: 61).

Gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren uluslararası firmalar ileri teknolojik yöntemler kullanırken, ev sahibi ülkelerde üretim geleneksel yöntemler ile yapılmaktadır. Bu durum, üretim bütünlüğünü bozarak üretimde ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Seyidoğlu, 2003:677). Uluslararası firmalar, bazen yatırım yaptığı ülkeden daha düşük seviyede teknolojik imkânlarla sahip olmakta ve yayılma etkisiyle daha düşük teknolojinin ev sahibi ülkede etkin olmasına neden olmaktadır. Bu sayede ev sahibi ülkenin, gelişmiş ülkelerle arasındaki teknoloji açığının dahada açılmasına neden olmaktadır. Bir diğer önemli husus ise yatırımcı firmaların sahip olduğu ileri teknoloji, yöneticilik bilgisi ve yüksek sermaye hacmiyle ev sahibi ülkedeki faaliyet gösteren firmalara karşı üstünlük kurmaktadır. Dolayısıyla haksız

rekabet koşullarının oluşması nedeniyle yerelde faaliyet gösteren firmaların piyasadan çekilmesine neden olabilmektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde yerli firmaların pes etmesiyle yatırımcı firmalar ev sahibi ülkede tekelci konuma gelmesine neden olmaktadır (Seyidoğlu, 2003:678). Sonuç olarak yabancı firma ev sahibi ülkede istediği gibi fiyatları yükseltebilmekte ve halkın refah düzeyini olumsuz etkilemektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların sermaye yoğun üretiminde teknolojik ağırlıklı bir üretim gerçekleştirilmesi, üretimin gerçekleştirildiği ülkenin istihdam rakamları üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır. Dışarıdan hazır teknoloji transfer edildiğinde ev sahibi ülke vatandaşlarından yerli mühendis, bilimadamları istihdam edilemeyecektir. Doğrudan yabancı yatırımların en temel özelliklerinden olan işletmeler üzerindeki denetim kurma özelliği, ev sahibi ülkedeki ana sektörleri ele geçirilmesi suretiyle ülke ekonomisi üzerinde söz sahibi olmakta ve kartellerin oluşmasına neden olabilmektedir. Ortaya çıkan bu durum, ev sahibi ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların bir diğer olumsuz etkisi ise teknolojik bağımlılığı ortaya çıkarmasıdır. Yatırımcı firmalar, teknolojik faaliyetlerin geliştirilmesinde ihtiyaç duyulan üretim faktörlerini kendi ülkesinde gerçekleştirmekte ve yatırım yaptığı ülkeye götürmemektedir. Bundan ötürü yatırımlara ev sahipliği yapan ülkeler teknolojik olarak dışa bağımlı hale gelmektedir. Diğer taraftan, ev sahibi ülkenin belirli teknolojilerin kullanılmasına zorlanması, ev sahibi ülkenin sanayileşme ve teknolojik gelişmelerini olumsuz etkilemektedir. Benzer şekilde, çevreye ve halk sağlığı açısından sakıncalı üretim yapan endüstri kollarının yasal kısıtlamaların olmaması veya yetersiz olması yatırımcı firmaları bu tip ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu tip yatırımlar ev sahibi ülkelerin halk sağlığını ve çevresini olumsuz etkilemektedir.

Görüldüğü üzere, doğrudan yabancı yatırım tüm paydaşları olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle paydaşlardan gelişmekte olan ülkeler, yatırımların olumlu ve olumsuz yönlerini göz önüne alarak ekonomik politikalar üretmeleri ve uygulamaları oldukça önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Bu bölümde Türkiye'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların tarihçesi, önemi, başarısızlık nedenleri, ekonomik etkileri, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler hakkında bilgi verilecektir. Çalışma, 1960 sonrası sermaye akımlarını kapsadığından dolayı, bu bölümde 1960 sonrası dönemde gelişen doğrudan yabancı yatırımlarsürecinden bahsedilecektir.

2.1.1. 1960-1980 Arası Planlı Dönem

Plansız dönem olarak adlandırılan 1945-1960yılları arasını kapsayan dönemde Türkiye'de istenilen ekonomik hedeflere ulaşamamıştır. Bu nedenle, planlı bir çalışmanın gerekliliği görülmüştür.Planlı döneme geçiş 1961 Anayasası ile birlikte başlamıştır. Plansız dönemde devlet, birçok açıdan istenilen yatırımları alamamıştır. Bu dönemde küresel gelişmeler paralel olarak sanayi üretimine yoğunlaşılmasıylasermaye ihtiyacının ortaya çıkması ve dış ödemelerde güçlükler çekilmesi nedeniyle yatırımlarda istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Sanayi üretimiplanlı dönemde devam edilerek sermaye talebinin dahada artmasına neden olmuştur.Bu dönemde en önemli ekonomik hedefler arasında olan dışa bağımlılığın azaltılması planlı dönemde gerçekleştirilememiştir.

Bu dönemde üç planlı kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan bu kalkınma planlarının temel ortak amacı;üretimdeihtiyaç duyulan dış kaynaklardan bağımsız hale gelinerek bağımsız bir üretim gerçekleştirmektir.Yapılan sanayi yatırımlarından elde edilecek döviz tasarrufları,yapılacak sanayi yatırımlarının belirleyicisi olacağı planlanmıştır. Ancak uygulanan üç planlı dönemde ekonominin bu temel hedefine ulaşamamış aksine daha da olumsuz tablo ortaya çıkmıştır (Görgün, 2004: 41-42).Türkiye'ye yapılan yatırımların,1960-1979 yılları kapsayan istatistiksel verileriTablo 2.1'de sunulmuştur.

Tablo 2.1. 1960-1979 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye(Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Yatırım	Kümülatif Yatırım
1960 Öncesi	15.4	15.4
1960	1.9	17.3
1964	11.9	39.1
1972	12.8	130.0
1973	67.3	197.3
1975	15.1	204.7
1977	9.2	222.8
1978	11.7	234.5
1979	-6.4	228.1

Kaynak:Cömert, 2000: 14.

Plansız dönemden farklı olarak bu dönemde ABD'nin yerine daha çok Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile dış ilişkiler geliştirilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de ekonomik ilişkilere yönveren kuruluş Avrupa Ekonomik Topluluğu olmuştur. Kredi veren kuruluşlar her projeyi desteklememiş ve belirli alanlara destek vermiştir. Yaşanan bu durum kredi kaynakların değişmesine yol açmıştır. Yine bu dönemde sosyalist ülkelerden projeniteliğinde krediler alınmıştır.

Uygulanan üç kalkınma dönemi genel olarak değerlendirildiğinde; birinci planlı kalkınma ve ikinci planlı kalkınma dönemlerinde altın ve döviz rezervi artmış, üçüncü kalkınma döneminde ise azalmıştır. Üçüncü kalkınma döneminde Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) kredi kullanılmıştır. Bu dönemde kullanılan kısa vadeli krediler çok büyük oranda artmıştır.

Planlı dönemde ülkeye birinci planlı kalkınma döneminde 115, ikinci planlı kalkınma döneminde 183 ve üçüncü planlı kalkınma döneminde 362 milyon dolar olmak üzere toplamda 660 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım girdisi gerçekleşmiştir. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer gelişme ise; birinci planlı kalkınma döneminde 64, ikinci planlı kalkınma döneminde 101 ve üçüncü planlı kalkınma döneminde 346 milyon dolar kar transferi çıktısı gerçekleşmiş olmasıdır.

Yaşanan bu gelişme yatırım oranının artmasına neden olmuştur. Yatırım oranlarının artması sonucunda, ülkeye yapılmış olan yatırım tutarına yakın bir tutarın ülke dışına çıkmasına neden olmuş ve ülke sermaye birikimine katkısı oldukça azaldığı görülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2001: 168).

Özellikle uygulanan ikinci kalkınma planında dış kaynak ihtiyacı çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan dış kaynak girdilerinin ihraç ürün gelirleri ile karşılanamaması nedeniyle bu dönemde üretimde ihtiyaç duyulan dış kaynaklar oldukça önemli hale gelmiştir. Bu dönemde ülkeye yatırım daha fazla gelmesine rağmen dış kaynaklara yoğunlaşılması nedeniyle borçlarda artış görülmüştür.

Planlı dönemde, ülkelerin üretim girdiler bakımından dışa bağımlılığın azalması, ülkenin rekabet edebilir güce sahip olması ve getirisi yüksek ihraç ürünlerine yoğunlaşılması durumunda ekonomik anlamda sağlam temeller üzerine kurulması ön görülmüştür. Ancak aksi halde ülkelerden sermaye çıkışlarının yaşanması kaçınılmaz hale gelerek ülkelerin ekonomik olarak olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

2.1.2. 1980-2000 Arası Dönem

Küresel gelişmelerin etkisi ile ülkelerin dış borçları hızla artmıştır. Ülkeler girmiş oldukları bu sıkıntı dönemde yeniden etkin bir politika arayışına girmişlerdir. Bu dönemde öne çıkan anlayış dışa açık bir politika anlayışıdır. Küresel gelişmelerinde etkisiyle artan dış borçları oldukça yükselen Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile radikal kararlar alarak dışa açık politika anlayışına geçiş yapmıştır. 24 Ocak kararlarının alınmasındaki temel amaç, ekonomik büyümeyi sağlamak ve ülkeye katkı sağlayacak doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmektir. Bu bağlamda birçok idari ve yasal kararlar çıkartılmıştır. Alınan kararların etkisiyle sermaye hareketliliği oldukça yükselmiştir. Sermaye hareketliliği ile birlikte sermaye giriş ve çıkışlarında yeni yöntemler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tablo 2.2. Türkiye’de 1980-2000 Yılları Arası Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)	Yatırım Belgelerinin Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)	Faaliyette Bulunan Firmaların Firma Sayısı (Kümülatif)	Faaliyette Bulunan Firmaların Toplam Sermayesi (Kümülatif) (Milyar TL)	Fiili Giriş (MilyonDolar)
1980	97.00	76.87	78	28.39	35
1981	337.51	72.16	109	47.40	141
1982	167.00	218.14	147	100.20	103
1983	102.74	199.22	166	147.11	87
1984	271.36	312.28	235	254.78	162
1985	234.49	1.168,16	408	464.98	158
1986	364.00	3.099,74	619	707.16	170
1987	655.24	3.179,53	836	960.04	239
1988	820.52	5.468,27	1.172	1.597,10	488
1989	1.511,94	9.507,35	1.525	4.847,83	855
1990	1.861,16	18.249,28	1.856	7.943,78	1.005
1991	1.967,26	15.893,98	2.123	13.101,04	1.041
1992	1.819,96	17.976,36	2.33	23.441,21	1.242
1993	2.063,39	70.136,27	2.554	36.737,05	1,016
1994	1.477,61	37.202,36	2.83	62.449,96	830
1995	2.938,32	328.447,82	3.161	113.013,79	1.127
1996	3.836,97	1.250.652,13	3.582	235.971,18	964
1997	1.678,21	624.461,10	4.068	458.968,46	1,032
1998	1.646,44	1.016.653,54	4.533	823.560,55	976
1999	1.699,57	1.599.520,36	4.95	1.446.502,79	817
2000	3.477,42	7.883.004,85	5.328	3.063.463,63	1.719

Kaynak: Hazine İstatistikleri, 1980-2003.

24 Ocak kararları sonrası Türkiye’de sermaye hareketliliği oldukça ivme kazanmıştır. Bu dönemde liberalleşmesinde etkisi ile sermaye girişleri geçmiş dönemde yaşanan ekonomik sorunları kısmen çözsede uzun vadede istenilen ekonomik hedeflere ulaşamamış ve istenilen büyüme oranları gerçekleşmemiştir.

KontROLSUZ yatırımlar büyük ekonomik sorunlara sebep olabilmektedir. Kontolsüz yatırımlar nedeniyle 1990 yılından sonra iki büyük ekonomik kriz yaşanmıştır (Alper ve Önis, 2001: 205). 1991 yılında yaşanan Körfez savaşı ve 1994 yılında küresel anlamda yaşanan ekonomik kriz doğrudan yabancı yatırımları oldukça olumsuz etkilemiştir. 1980 sonrası yaşanan yatırım ivmesi yaşanan bu iki büyük kriz nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları oldukça düşük seviyelere çekmiştir. Ancak genel olarak bakıldığında doğrudan yabancı yatırımlar yavaş da olsa bir artış olduğu görülmüştür.

Bu dönemde Türkiye’de kalkınma planları uygulamıştır. Bu dönemde 1990-1994 yılları kapsayan altıncı Beş Yıllık Kalkınma planı hazırlanmıştır. Kalkınma planının ana gayesi, gelecek nesillerin ihtiyaç duydukları gereksinimlere engel olmaksızın bugünkü kuşakların gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen bir kalkınma planı olmuştur. Bu bağlamda dış borçları azaltılması ve doğrudan yabancı yatırım miktarının 5.5 milyar dolar seviyesine çıkartılması hedeflenmiştir. Ancak 1994 yılında ülkenin kamu açıklarının artması ile faiz oranları yükselmiş ve böylelikle sıcak para girişi ile Türk Lirası değer kazanmıştır. Dolayısıyla bu tablo yatırımcılar açısından maliyetlerin yükselmesi anlamına geldiği için, Türkiye açısından yatırımlar için uygun olmayan bir piyasa görünümü oluşmuştur. Çünkü Türk Lirası’nın değer kazanması ile işgücü maliyeti artmakta ve ihracat teşviklerinde azalma meydana gelmektedir. Netice itibariyle ülkede rekabet gücü zayıflamış, yaşanan iç sıkıntılar dış dengeyi etkilemiş, ithalat artmış, ihracat azalmış ve dış ticaret açığı hat safhaya ulaşmıştır. Netice itibari ile Türkiye 1994 yılında ağır ekonomik kriz geçirmiştir. Yaşanan ağır kriz sonrası 5 Nisan 1994’de “Olağanüstü İstikrar Tedbirleri” adı altında bir takım kararlar alınmıştır.

Uygulanan altıncı kalkınma planının sonunda Türkiye, %125 enflasyon ve negatif büyüme ile ekonomik planlarını sürdürmeyi çalışmış ancak hedeflerine ulaşamamıştır. Yedinci kalkınma planlaması olarak 5 Nisan 1994 de “Olağanüstü İstikrar Tedbirleri” kararlarının uygulamaya başlanmıştır. Uygulanan kalkınma planı döneminde 1996 yılında siyasi belirsizliğin kalkması, IMF ile olan anlaşmanın sona ermesi ve 1996 yılı Ocak ayında yürürlüğe konulan Gümrük Birliği uygulamasının başlaması bu kalkınma döneminin olumlu önemli gelişmeleridir. Her ne kadar Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması doğrudan yabancı yatırımlar için umut verici bir gelişme olsada istenilen seviye de yatırım düzeyine ulaşamamıştır. Bu dönemde, doğrudan yabancı yatırım miktarı 1997 yılında 1 milyar dolar, 1998 yılında 976 milyon dolar, 1999 yılında 817 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir (Karluk, 2001: 104).

Yaşanan gelişmeler neticesinde yatırımları gerilemesini durdurmak ve yatırımları yeniden ülkeye çekebilmek için 1999 yılında tahkime imkân sunan Anayasa değişikliği yapılmıştır. 1999 yılı itibariyle AB’ye adaylık statüsünün kazanılması ve enflasyonu döviz çıpası ile birlikte aşağı çekmek gibi olumlu gelişmeler

yaşanmıştır.2000 yılında IMF destekli bir program uygulanmış ve bu bağlamda enflasyonu dizginlemek amacıyla önceden belirlenmiş döviz kuru tablosu ile döviz çıtası uygulaması yapılmıştır. Burada amaçlanan hedefkamu maliye düzenlemesinin gerçekleştirilmesi ve Türkiye ekonomisinin daha etkinbir yapıya kavuşmasını sağlamaktır. Belitilen çözüm yöntemiyleherhangi bir krizle karşılaşılması durumunda ülkedeki enflasyon miktarının sınırlı tutulması sağlanabilir ve reel ücretler sabitlenebilirdi. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen küresel gelişmelerin de etkisiyle 2001 yılındaki oldukça ağır bir kriz yaşanmış ve hedeflerin oldukça uzağındakalınmıştır (Celasun, 2001: 175-178).

Bu dönemde her ne kadar Türkiye için dengeler düzgün gitmeye başlamışsada, 1995 yılından sonra dünya genelinde başlayan ekonomik daralma 2001 yılında en üst seviyeye çıkmıştır. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlar küresel olarak en asgari düzeye kadar inmiştir. Türkiye bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Borsa kanalı ile gerçekleşen nakit para girişi azalma eğilimine girmiştir. Bu dönemde hem devleti hemde büyük holdingleri finanse etmek amacıyla kurulan bankalar, sağlıksız ve denetimsiz gelişen bankacılık sektörünün tehdit teşkil etmekteydi. Bu dönemde yaşanan bir diğer sıkıntıda, artan döviz tevdiathesaplarına sürekli yüksek faiz uygulanması neticesindedöviz çıpası sitemininbaşarısız olmasıdır. Dolayısıyla portföy yatırımlar ağırlıklı olarak ülkeye giriş yapmış olan yatırımların geri çekilmesine neden olmuştur. Bu dönemde, küresel anlamda yaşanan daralmanın Türkiye'yi oldukça etkilemesiyle, ekonomide yaşanan sıkıntıların giderilmesi için orta vadede doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekme zorunluluğu görülmüştür.

Bu dönemde dikkat çekilen bir diğer önemli husus, özellikle 1993 yılına kadar olan dönemde Türkiye'ye yapılan yatırımların yaklaşık % 50'ye yakın bir kısmının daha önce ülkeye yatırım yapmamış şirketler tarafından yapılan yatırımlardan oluşmasıdır. Ancak 1994 yılından itibaren yatırımların oldukça gerilemesi ile bu oran % 11'lere kadar gerilemiştir.

2.1.2.1. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin 1980-2000 Dönemi Sektörel Dağılımı

Türkiye yaşanan ekonomik daralma neticesinde 24 Ocak 1980 yılında alınan ithal ikameci anlayışından vazgeçerek ihracata dayalı serbest piyasa ekonomik anlayışı benimseyerek dışa açık bir politika izlemeye başlamıştır.İzlenen bu politikanın temel

amacı doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır. Dışa açık ekonomi anlayışının uygunmaya başlanması ile imalat, tarım, madencilik, hizmetler sektörlerinde ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırımlarda hareketlilik başlamıştır. 1970’li yıllarda doğrudan yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak imalat sektöründe gerçekleşmiştir. Ancak 1980’li yıllardan sonra ağırlıklı olarak hizmet sektörü ön plana çıkmıştır. Küresel gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye’ye girmiş olan doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı Tablo 2.3’de sunulmuştur.

Tablo 2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	İmalat	Tarım	Madencilik	Hizmetler	Toplam	Fiili Giriş
1980	88.76	0	0	8.24	97	35
1981	246.54	0.86	0.98	89.13	337.51	141
1982	98.54	1.01	1.97	65.43	167	103
1983	88.93	0.03	0,02	13,76	102,74	87
1984	185.92	5,94	0,25	79,26	271,36	162
1985	142.89	6,37	4,26	80,97	234,49	158
1986	193.47	16,86	0,86	152,81	364,00	170
1987	293.91	13,00	1,25	347,08	655,24	239
1988	490.68	27,35	5,62	296,87	820,52	488
1989	950.13	9,36	11,86	540,59	1.511,94	855
1990	1.214,06	65,56	49,09	534,45	1.861,16	1.005
1991	1.095,48	22,41	39,82	809,55	1.967,26	1.041
1992	1.274,28	33,59	18,96	493,13	1.819,96	1.242
1993	1.568,59	21,5	11,37	462,38	2.063,39	1.016
1994	1.107,29	28,27	6,20	335,85	1.477,61	830
1995	1.996,48	31,74	60,62	849,48	2.938,32	1.127
1996	640,59	64,10	8,54	3.122,74	3.835,97	964
1997	871,81	12,22	26,70	767,48	1.678,21	1.032
1998	1.018,29	5,75	13,73	609,67	1.646,44	976
1999	1.123,22	17,19	6,76	553,40	1.699,57	817
2000	1.105,49	59,74	05,01	2.307,18	3.477,42	1719
Toplam	15.794,35	441.14	271.8	12.518,49	29.027,08	

Kaynak: T.C.Hazine ve Maliye Bakanlığı, Hazine İstatistikleri 1980-2000

1980’li yıllarda hizmet sektörü hareketlenmeye başlamıştır. İmalat sektörünün hizmet sektörüne olan oranı 10.77 civarında iken hizmet sektörünün hareketliliği sonrası bu oran 0.80 civarına düşmüştür. Döviz girdisi olarak 2000 yılında imalatsanayinde yaklaşık 1.1 milyar dolar, hizmet sektöründe ise yaklaşık 2.3 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bu dönemde dünya genelindeki doğrudan yabancı yatırımların seyri Türkiye’de de benzerlik göstermiş ve hizmet sektörünün doğrudan yabancı yatırımlar içindeki payı artmıştır. Diğer taraftan 1980-2000 yıllarını kapsayan

dönemdetoplamda imalat sektöründe yaklaşık 16milyar dolar, tarım sektöründe yaklaşık 441milyon dolar, maden sektöründe yaklaşık 272 milyon dolar ve hizmet sektöründe ise yaklaşık 13 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir.

2.1.2.2. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin1980-2000 Dönemi Bölgesel Dağılımı

Türkiye'nin ihracata dayalı liberal piyasa anlayışına geçilmesi ile birlikte Türkiye piyasası yatırımcı firma/ülkelerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Küresel anlamda bu dönemdeyatırımlar ağırlıklı olarak hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yapılan yatırımlar buna paralel olarak gelişmiş ve bu dönemde ağırlıklı olarak hizmet sektörü ön plana çıkmıştır. Bu dönem Türkiye'nindahilolduğu gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir dönem olmuştur. Çünkü, bu dönemde dünya genelinde ortaya çıkan sermaye akışı daha çok gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşmiştir. Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumu ve genç ve dinamik nüfus yapısıyla bu süreçte doğrudan yabancı yatırım yapmak isteyen uluslararası firmalar için ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin bir diğer sebebi, Türkiye 1970 yıllarda ithal ikameci bir politik anlayışa sahip iken 24 Ocak 1980 tarihi itibari ile ihracata dayalı liberal bir piyasa anlayışını kabullenmiş ve liberal ekonomik politikaları kararlılıkla uygulamaya başlamış olmasıdır.

1980'li yıllar itibari ile dünya genelinde gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin etkisiyle yatırımlardanönemli derecede pay almaya başlamıştır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin yatırımlardan aldıkları pay % 10'un üzerine çıkmıştır. Türkiye'ye bu dönemde yatırım yapan 100 uluslararası firmanın yaklaşık 87 tanesi OECD ülkelerinden oluşması dikkat çekmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'ye 1854 adet uluslararası firma yatırım yapmıştır. Bu yatırım yapan firmaların 1151 adeti OECD ülkesi menşeli olup, tüm yatırımlar içerisindeki OECD ülkelerinin payı % 62 olarak gerçekleşmiştir. 2000'li yılların başına gelindiğinde durum çok fazla değişmemiştir. Türkiye'ye yatırım yapan firmaların sayısı oldukça artmış ve 5841 adet firmaya ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye yatırım yapan OECD ülke menşeli firma sayısı 3508 adet olup, OECD ülkesi menşeli firmaların tüm yatırımların % 60'nınasahip olduğu tespit edilmiştir. 1980-2000 döneminde Türkiye'ye yapılan yatırımların ülkelere göre dağılımı Tablo 2.4'de sunulmuştur.

Tablo 2.4. Türkiye’de Toplam Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı (1980-2001)

ÜLKELER	1980		1990		2001	
	Firma sayısı	Ülkenin toplam Sermaye Yatırım(%)	Firma sayısı	Ülkenin toplam Sermaye Yatırım (%)	Firma sayısı	Ülkenin toplam Sermaye Yatırım(%)
OECD ülkeleri	87	86,5	1.151	89,29	3.508	86,0
Almanya	26	33,1	323	9,19	1.013	10,75
ABD	16	10,9	145	13,71	375	11,86
Fransa	7	15,5	87	11,61	264	8,12
Hollanda	6	4,7	72	11,74	419	29
İsviçre	7	3,2	127	12,98	213	1,95
İngiltere	5	5,2	157	11,83	366	7,97
İtalya	4	2,5	57	8,85	219	2,43
Diğer ülkeler	16	11,4	183	9,38	639	14,32
İslâm ülkeleri	8	7,4	487	6,01	1.085	2,83
Doğu Avrupa ve BDT ülkeleri	-	-	13	0,09	458	0,88
Diğer ülkeler	5	6,1	203	4,61	790	10,29
Toplam	100	100	1.854	100	5.841	100

Kaynak: YASED, 2019.

Tablo 2.4’de görüleceği üzere 1980 yılında alınan 24 Ocak kararları sonrasında Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar ivme kazanmıştır. Bu dönemde OECD ülkesi menşeli firmaların Türkiye’ye ciddi yatırımlar yaptığı görülmektedir. Türkiye’ye yatırım yapan OECD ülkeleri içerisinde ağırlıklı olarak AB ülkelerinden olduğu görülmüştür. Bu dönemde Türkiye’ye AB ülkelerinden gelen yatırımlardan Fransa %17, Hollanda %14, Almanya %13, ABD %12, İngiltere %8, İsviçre %7, İtalya %6 ve Japonya %6 oranında payının olduğu görülmektedir. Bu dönemde yapılan yatırımların %11,2 diğer ülkeler ve %2,8’ide İslam ülkeleri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

2.1.3. 2000 Sonrası Dönem

Türkiye 1994 yılında ABD tarafından hazırlanan bir raporda gelişmekte olan en önemli pazarlardan birisi olarak gösterilmiştir. Raporda, Türkiye ile birlikte gelişmekte olan en önemli on pazara yer verilmiştir. Türkiye en hızlı ekonomik büyümeye açık

ülkelerden birisi olarak öngörülmüştür. Çalışmada on ülkenin ticaret ve yatırım anlamında oldukça geleceği parlak ülkeler olarak gösterilmiştir. Çalışmadaki öngörüler arasında, ABD'nin 2000 yılında bu ülkeler ile geliştirilecek ekonomik ilişki düzeyinin AB ve Japonya seviyesine ulaşabileceğidir. ABD'nin yapmış olduğu son derece tutarlı strateji çalışması neticesinde, Türkiye dışında geri kalan dokuz ülke için beklentiler gerçekleşmiştir. Ancak, Türkiye ile istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Bu duruma neden olan en büyük etken 2001 yılında yaşanan ekonomik krizdir. Bu süreçte Türkiye ekonomisi olarak oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Krizin etkisiyle doğrudan yabancı yatırımcılar Türkiye'den çekilmiştir.

Türkiye 2001 krizi sonrasında, 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımlar çekebilmek için özelleştirme ağırlıklı radikal kararlar alınmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, alınan bu kararlar neticesinde 2004 yılından sonra tekrar Türkiye'ye dönmeye başlamıştır. Türkiye mevcut şartlarıyla doğrudan yabancı yatırımları çekme noktasında son derece avantajlı bir konuma sahip olmasına karşın, 2004 yılında dünya yatırım raporunda dünya genelinde 111. yer bulabilmiştir (UNCTAD, 2005: 23). Türkiye'nin sıralamada bu kadar geri kalmasının nedeni yatırımları çekebilmek için etkin ve üretken ekonomik politikalar üretilmemesi gösterilmiştir. Yaşanan ekonomik darboğazın aşılabilmesi için ülkeye katma değer katkısı yüksek doğrudan yabancı yatırımlar çekilebilmesi gerekmektedir. Bunun için gerek düzenlemelerin yapılarak kararlılıkla hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan dış kaynaklara bağımlılık oranının düşürülmediği sürece istenilen başarının yakınılması oldukça güç görülmektedir. Türkiye'nin mümkün olduğunca dışa bağımlılık oranının düşürülmesi veya ortadan kaldırılması için tedbirler almak durumundadır.

Türkiye'ye yapılan yatırımlar 1993 yılında yaklaşık 1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ancak daha sonra yaşanan küresel gelişmelerinde etkisiyle doğrudan yabancı yatırımlar durağanlaşma dönemine girmiş ve 2000 yılına kadar 1 milyar seviyelerine ulaşamamıştır. 2000'li yılların başında toparlanma sürecine girsede, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle yatırımlar derinden etkilemiştir. 2001 kriziyle birlikte güvensiz ve istikrarsız ortam oluşması nedeniyle yatırımlarlar geri çekilmiştir. 2002 yılında 622 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Krizin etkileri 2003 yılında da devam etmiş ve yatırımlar 745 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yaşanan durgunluk sonrası 2003 yılı ortalarında 4875 sayılı doğrudan yabancı yatırımlar

kanunu çıkartılmıştır. 2003 yılında hükümetin almış olduğu radikal kararlar sonrasında özellikle gayrimenkul alımı patlaması yaşanmış ve 1 milyar dolarlık gayrimenkul satışı gerçekleşmiştir. Bu alımların bu seviyede gerçekleşmesinde Türk hükümetinin hazırladığı “Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu” ile yabancı yatırımcıların izin almasını gerektirecek durumun kaldırılması gösterilmiştir. Bu tablo 2004 yılında 2.7 milyar dolarlık gayimenkul satışı seviyelerinde gerçekleşmiş ve Türkiye’ye yapılan yatırımların yaklaşık %50’sini oluşturmuştur. Türkiye açısından 2005 yılı doğrudan yabancı yatırımlar açısından oldukça parlak bir dönem olmuş ve yatırım miktarı 10 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Bu yılda gerçekleşen yatırımların yaklaşık % 19’nun gayrimenkul satışları oluşturmuştur. Gerçekleşen gayrimenkul satışlarının artmasına rağmen genel yatırım miktarı içindeki oranı 2004 yılına göre düşmüştür. Bu Türkiye açısından oldukça önemli bir gelişmedir. 2005 yılında gelen yatırımların büyük bir kısmı özelleştirme politikasının etkisiyle bu seviyelere ulaşmıştır. Örneğin 2005 yılında 1.5 milyar dolara Türk Telekom Lübnanlı yatırımcılara, Turkcell İletişim 1.6 milyara dolara Rus yatırımcılara satılmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2017).

Tablo 2.5. 1996–2016 Yılları Arasında Uluslararası Doğrudan Yatırım Bileşenleri (Milyon Dolar)

	1996-2006 (Birikimli)	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Uluslararası Doğrudan Yatırım (Net Yükümlülük Oluşumu)	43.369	22.047	19.851	8.585	9.099	16.182	13.628	12.896	12.828	17.550	12.302
Sermaye (Net)	35.046	18.394	14.713	6.184	6.221	14.145	10.128	9.322	8.370	11.710	6.279
Giriş (Yatırım)	37.244	19.137	14.748	6.266	6.256	16.136	10.761	9.890	8.631	12.074	6.888
Çıkış (Tasfiye)	2.198	743	35	82	35	1.991	633	568	261	364	609
Diğer Sermaye*	1.219	727	2.201	619	384	24	864	525	137	1.684	2.133
Gayrimenkul (Net)	7104	2.926	2.937	1.782	2.494	2.013	2.636	3.049	4.321	4.156	3.890

Kaynak: (TCMB, 2017)

*Uluslararası sermayeli şirketlerin yabancı ortaklarından aldığı kredi

2003 yılı ortalarında 4875 sayılı doğrudan yabancı yatırımlar kanunu çıkartılmıştır. Çıkarılan 4875 sayılı kanunda en dikkat çeken husus daha önceki dönemde yatırım için Hazine Müşteşarlığı’ndan alınması gerek izinler kaldırılmış ve yatırım miktarının seviye şartı yürürlükten kaldırılmıştır. 2003 kararlarında yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşların ülkeye yapmış oldukları yatırımlarda

doğrudan yabancı yatırım kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Yine bu kanun ile doğrudan yabancı yatırım yapan firmalar yapmış oldukları kar miktarlarını istedikleri seviyede yurt dışına çıkartabilmelerinin yolu açılmıştır (Hazman, 2010: 263). Bu kanun etkisini hemen göstermiş ve Türkiye 2004 yılında 2.8 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmiştir. Bu kanun etkisi özellikle 2005 yılında sonra daha fazla ortaya çıkmış ve Türkiye'ye 2006 ve 2007 yılları 20 milyar dolar üzerinde yatırım gerçekleştirmiş(TCMB) ve dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımlar sıralamasında oldukça ön sıralarda yer almıştır. Türkiye 2007 yılında toplamda 22.047 milyar dolar, 2008 yılında toplam 19.851 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımgerçekleştirmiştir. 2009 yılından küresel anlamda yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş ve yatırımlar ciddi oranda gerileyerek 8.585 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Türkiye bu süreçte dünya genelinde yatırımlar açısından 30. sırada yer almıştır (Koçtürk vd.,2012:40). Kriz sonrası yeniden toparlanmaya başlayan Türkiye, 2010 yılında 9.099 milyar dolar, 2011 yılında 16.182 milyar dolar, 2012 yılında 13.628 milyar dolar seviyelerin doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır(Ticaret Bakanlığı, 2017). 2012 yılında doğrudan yabancı yatırımların bir önceki yıla göre düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeni Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımları ağırlıklı olarak gerçekleştiren Avrupa ülkelerinin krizde olmasının büyük etkisi olmuştur. Avrupa ülkelerinin borç krizi yaşaması yatırımları olumsuz etkilemiştir. Bununla beraber 2012 yılında Türkiye 4,1 milyar dolar dış yatırım gerçekleştirerek dünya sıralamasında 36. olmuştur. 2012 yılı itibariyle Türkiye toplamda 181 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım stoku ile dünya sıralamasında 28. ülke konumuna sahip olmuştur(Ticaret Bakanlığı 2017). Benzer bir tablo 2013 yılında gerçekleşmiş ve 12.896 milyar dolarlık bir yatırım gerçekleştirmiştir.2010 yılından itibaren tekrar ivme kazanmaya başlayan doğrudan yabancı yatırımlar 2014 yılında 12.828 milyar dolar, 2015 yılında krizden sonraki en yüksek seviye olan 17.550 milyar dolar seviyelerine ulaşmış fakat 2016 yılında 12.302 milyar dolar seviyesinegerilemiştir(Ticaret Bakanlığı, 2017).

Türkiye'de 1975-2004 yılları arasındatoplam 19.6 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleşirken, 2005-2016 yılları arasında yaklaşık 175,2 milyar dolar seviyelerine çıkarak büyük bir sıçrama yaşanmıştır. 2015 yılında 17.550 milyar dolar seviyelerini yakalayan doğrudan yabancı yatırımlar 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve sınır komşularla yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde gerileyerek 12.332 milyar

dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.2017 yılında Türkiye'ye 10.8 milyar dolarlıkdoğrudan yabancı yatırımlargelmiştir. Bu yatırım miktarının 619 milyon doları diğer sermaye girişinden sağlanırken ve 4.6 milyar dolarlık kısmında yurt dışında yaşayan vatandaşların gayrimenkullerinden gelen yatırımlardan gerçekleşmiştir. 2017 yılında yurt dışında yerleşik yaşayan vatandaşların gayrimenkul yatırımları, tüm yatırımların %43'üdenk geldiği görülmüştür. Bu gayrimenkul yatırımları 2016 yılına göre %19 artış göstermiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında; doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'de uzun dönemde kalıcı olabilmesi için ülkenin ekonomik ve yasal yapısına olan güvenin son derece önem arzettiğini ve güven ortamının oluşması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini göstermektedir(Ticaret Bakanlığı, 2017).

2.1.3.1. 2000 Sonrası Türkiye'ye YapılanDYY'nin Sektörel Dağılımı

Küreselleşen dünya şartlarında herhangi bir ekonomide yaşanan ekonomik veya siyasi kriz diğer piyasalarda olumsuz etkileyebilmektedir.Türkiye'de 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte dışa dönük bir politika izlemiş ve küresel gelişmelerin etkisine daha açık hale gelmiştir. 1980'li yıllar itibari ile doğrudan yabancı yatırımlara ağırlık veren Türkiye hizmet sektöründe ön plana çıkmıştır. Yatırımlar içerisinde 2000'li yılların başında hizmet sektörünün payı %61.4sevelerinde iken, imalat sanayinin oranı %36 sevelerinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında hazırlanan 4875 sayılı Yabancı Sermaye Kanunu yürürlüğe girmesi ile doğrudan yabancı yatırımlar ivme kazanmaya başlamıştır. Bu dönemdeyatırımlar açısından hizmet sektörü imalat sektörünün gerisinde kalmıştır.2003 yılında alınan kararlar neticesinde 2004 yılında imalat sektörü ilk sıradaki yeralmış ve kimyasal madde 38 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleşirken, ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri alanında 639 milyon dolarlık bir yabancı yatırımgerçekleşmiştir. 2005 yılında daha da ivme kazanmaya başlayan doğrudan yabancı yatırımlar ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri alanında 3.2 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bu dönemde motorlu taşıtlar 106 milyon dolarve kimyasal sanayi ürünlerden ise 174 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. 2006 yılına gelindiğinde ulaştırma haberleşme ve depolama alanındaki doğrudan yabancı yatırımlar 6,6 milyar dolar gelir elde edilirken, mali aracı kuruluş faaliyetleri alanındaki doğrudan yabancı yatırımlardan 6,9 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2007 yılında doğrudan yabancı yatırımlara finansal hizmetler

sektöründen bu dönemde en fazla yatırım girişi gerçekleşmiştir. Bu dönemde imalat sanayi %21,9 pay almış ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlar imalat sektörünü geçmiştir. 2007 yılında mali aracı kuruluşların faaliyetleri yatırımlar içerisinde %59,5 orana ulaşmış ve ülkeye 11.662 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2008 yılında doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde mali aracı kuruluşların payı 6.069 milyar dolar ile yatırımlar içerisinde en yüksek paya ulaşmıştır. Küresel anlamda 2009 yılında yaşanan krizden Türkiye oldukça etkilenmiş ve yatırımlar önemli derecede düşmüştür. 2010 yılına gelindiğinde krizin etkileri azalmaya başlamış ise finans sektörü 1.584 milyar dolara seviyelerinde doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. 2010 yılında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların %31,6'sı elektrik, gaz, buhar, sıcak su alanında gerçekleşmiştir. 2011 yılına gelindiğinde ise en önemli yatırımların birleşme ve satın alma sektöründe olduğu görülmektedir. Yine bu yılda 4.259 milyar dolar mali aracı kuruluşların faaliyetlerinden doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştirirken, 6.031 milyar dolar seviyelerinde elektrik, gaz, buhar, sıcak su sektörü yatırımlar ön plana çıkmıştır (Aydemir vd.,2012: 92-93).

Tablo 2.6'da 1954-2011 dönemi kapsayan toplam doğrudan yabancı yatırım miktarları sunulmuştur. Bu dönemde Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık alanında 464 milyon dolar, Toptan ve Perakende Ticaret 9.123 milyon dolar, Madencilik ve Taşocakçılığı sektöründe 626 milyon dolar, İmalat Sanayii sektöründe 4.711 milyon dolar, Elektrik, Gaz ve Su sektöründe 666 milyon dolar, inşaat sektöründe 2.729 milyon dolar, Oteller ve Lokantalar sektöründe 1.773 milyon dolar, Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri sektöründe 2.666 milyon dolar, Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri sektöründe 318 milyon dolar, Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri sektöründe 4.678 milyon dolar ve Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri sektöründe 1.489 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiği görülmektedir. 1954-2011 döneminde toplamda 29.244 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Tablo 2.6'da TCMB verilerine göre ilgili dönemlerde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarları verilmiştir.

Tablo 2.6. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı (Milyon USD)

Sektörler	1954-2011 (Birikimli)	2012	2013	2014	2015	2016	1954- 2016
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	465	53	39	70	47	82	756
Madencilik ve Taşocakçılığı	626	19	24	17	26	21	733
İmalat Sanayii	4.711	324	323	382	464	423	6.627
Gıda Ürünleri, İçecek-Tütün İmalatı	499	20	16	13	15	12	575
Tekstil Ürünleri İmalatı	468	19	18	40	64	70	679
Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	520	37	37	49	36	29	708
B.Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	397	28	28	37	28	23	541
Motorlu Kara Taşıtı , Römork ve Yarı- Römork İmalatı	252	12	11	10	20	18	323
Diğer İmalat	2.575	208	213	233	301	271	3.801
Elektrik, Gaz ve Su	666	149	141	141	179	136	1.412
İnşaat	2.729	335	305	359	492	557	4.777
Toptan ve Perakende Ticaret,	9.123	1.885	1.636	2.169	2.400	2.402	19.615
Oteller ve Lokantalar	1.773	93	83	101	113	136	2.299
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	2.666	438	393	505	591	568	5.161
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	318	28	25	12	17	19	419
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	4.678	693	639	715	963	937	8.625
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	1.489	234	170	232	307	300	2.732
Toplam	29.244	4.251	3.778	4.703	5.599	5.581	53.156

Kaynak: TCMB, istatistiki veriler, 2018.

2012 yılında küresel anlamda yaşanan parasal kriz Türkiye ekonomisini yatırım bağlamında olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde imalat sektörüne 4.400milyardolar yatırım gerçekleşmiştir. Aynı dönemde satın alma yoluyla 3 milyar dolarlık ilave yatırım gerçekleşmiştir. 2013 yılına gelindiğinde Türkiye'nin mali aracı kuruluşların faaliyetleri 3.734 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırımlar ile ön plana çıkmıştır. Yine 2013 yılında elektrik, gaz ve su alanında 2.552 milyar dolar ve imalat sektöründe 2.008 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından 2014 yılı Şubat ayı itibariyle imalat sektörü 451 milyar dolar ile doğrudan yabancı

yatırımlardan en büyük payı alan sektör olmuştur. 2014 yılında 6.272 milyar dolar hizmet sektörü yatırımı gerçekleşmiştir. Aynı yıl 2.742 milyar dolar yatırım ile imalat sektörü takip etmiştir. 2015 yılında yapılan yatırımlar içerisinde imalat sektöründe 2.241 milyar dolar ve hizmet sektöründe 4.429 milyar dolar pay aldığı görülmüştür. 2016 yılına gelindiğinde yaşanan darbe teşebbüsü ve ülkenin sınır çevresinde yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle yatırımlar 2015 yılına göre gerilemiştir. Bu dönemde 4.429 milyar dolar hizmet sektöründe ve 2.241 milyar dolarlık imalat sanayinde yatırımlar gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2016 yılına gelindiğinde yaşanan darbe girişimi ve sınırda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Türkiye'den 621 milyon dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2016). 2017 yılında 7.437 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Bu yatırımların %64'ü hizmet sektöründe gerçekleşmiş olup, hizmet sektörüne toplam 4.753 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. Yapılan toplam yatırımın % 35.6 oranında sanayi sektörüne yapılmıştır. Bu sektöre yapılan yatırım tutarı toplamda 2.653 milyar dolardır. 2017 yılında dikkat çeken bir diğer husus ise hizmet sektörünün yatırımlar içerisindeki en yüksek payı almış olmasıdır. 2017'de hizmet sektöründe finans ve sigortacılık alanında 1.452 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde dikkat çeken bir diğer önemli husus; hizmet sektörünün önemli alt başlıklarından olan ulaştırma ve depolama alanında 2016 yılına göre %100'den daha fazla bir yatırım artışı gerçekleşmiş olmasıdır. İlgili alanda 1.350 milyar dolar seviyelerinde yatırım gerçekleşmiştir. Ancak imalat sektörü açısından durum farklılık arz etmektedir. 2016 yılına göre ilgili sektörde %44 oranında bir düşüş görülmüş, toplamda 1.261 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir.

2013-2017 dönemi Türkiye'ye yapılan yabancı yatırımların sektörel dağılımı Tablo 2.7'de sunulmuştur.

Tablo 2.7. 2013-2017 Yılları Arası Türkiye'ye Yapılan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı

Sektörler (Milyon Dolar)	2013	2014	2015	2016	2017
Sermaye Giriş	10.523	8.632	12.077	7.534	7.437
1. Tarım	47	61	31	38	31
2. İmalat	2.843	2.742	4.227	2.241	1.261
Elektrik, Gaz, Buhar	1.794	1.131	1.338	676	943
Madencilik, Taşocakçılığı	717	382	207	148	448
Su Temini, Atık Yönetimi	36	3	2	2	1
3. Hizmetler	5.086	4.313	6.272	4.429	4.753
Finans ve Sigortacılık Faal.	3.415	1.470	3.516	1.766	1.452
Ulaştırma ve Depolama	364	594	1.524	635	1.350
İnşaat	178	232	106	291	627
Bilgi ve İletişim	120	214	150	91	557
Toptan ve Perakende Tic.	379	1.137	599	688	501
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hiz.	106	204	58	274	62
Sermaye Çıkış	587	261	364	621	1.869
Diğer Sermaye (Net)	578	427	2.133	2.540	619
Gayrimenkul (Net)	3.049	4.321	4.156	3.890	4.643
Toplam	13.563	13.119	18.002	13.343	10.830

Kaynak: TCMB, İstatistikî veriler, 2017.

2.1.3.2. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin Ülke Bazında Dağılımı

Küreselleşmenin etkisiyle yayılan yatırımlar dünyanın her tarafına kolaylıkla ulaşmaktadır. Yatırımların öncelikli amacı minimum maliyet ve maksimum gelir elde etmektir. Dolayısıyla yatırımcılar karar aşamasında her türlü risk durumunu değerlendirerek karar vermektedir. Yatırımcılar için yatırımların yapılacağı bölge önem arz etmektedir. Maliyetlerin düşük olan bir bölgede üretimi gerçekleştirmek yatırımcılar için öncelikli gelmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafik konum düşünüldüğünde önemli avantajlara sahip olduğu söylenebilir. AB ülkelerine ve zengin yer altı kaynaklarına sahip komşu ülkelere coğrafi yakınlığı nedeniyle oldukça önemli bir avantaja sahiptir.

Tablo 2.8. Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Şirketlerin Ülke Dağılımı

Ülkeler	1954-2011 (Birikimli)	2012	2013	2014	2015	2016	1954-2016 (Birikimli)
AB Ülkeleri	15.151	1.536	1.351	1.308	1.285	1.120	21.751
Almanya	4.768	483	415	376	434	400	6.876
Hollanda	1.959	173	157	143	151	125	2.708
İngiltere	2.276	171	163	137	152	94	2.993
İtalya	910	107	103	101	91	64	1.376
Diğer AB Ülkeleri	5.238	602	513	551	457	437	7.798
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	3.270	418	341	321	351	274	4.975
Afrika Ülkeleri	606	151	207	306	390	403	2.063
Kuzey Amerika	1.407	150	135	112	152	147	2.103
A.B.D.	1.194	113	106	92	125	106	1.736
Kanada	213	37	29	20	27	41	367
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	159	18	24	17	23	16	257
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	6.213	1.636	1.372	2.268	2.991	3.204	17.684
Diğer Asya	2.109	303	317	326	377	380	3.812
Çin Halk Cum.	441	55	71	96	95	84	842
Güney Kore Cum.	184	29	29	25	14	11	292
Diğer	1.484	219	217	205	268	285	2.678
Diğer Ülkeler	329	39	31	45	30	37	511
Toplam	29.244	4.251	3.778	4.703	5.599	5.581	53.156

Kaynak: TCMB, İstatistiki verileri, 2017 .

Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların büyük bir kısmı OECD ülke menşeli firmalar tarafından gerçekleşmekte ve bu ülkeler içerisinde de özellikle AB ülkeleri dikkat çekmektedir. Türkiye'nin bu ülkelere coğrafi yakınlığı ve sahip olduğu avantajlarından dolayı bu ülkelere oldukça ciddi yatırım almaktadır. Tablo 2.8'de 1954-2016 dönemini kapsayan, yapılan yatırımların bölgesel dağılımı sunulmuştur.

Türkiye'ye 1954-2011 dönemin 29.244 milyar dolarlık toplam yatırım gerçekleşmiştir. Bu yatırımların 15.151 milyar dolarlık kısmını AB menşeli firmalar yapmıştır. Bu yatırımlar hemen hemen tüm yatırımların yarısını denkleştirmektedir. 2016 yılına gelindiğinde AB ülkelerinin 1.120 milyar dolar, AB'ye üye olmayan diğer Avrupa ülkelerinin ise 274 milyon dolarlık yatırım gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun yanında, ilgili yıl dikkate alındığında Türkiye'ye farklı kıtalardan da yatırım geldiği görülmektedir. Örneğin Türkiye, Afrika ülkelerinden 403 milyon dolar, Kuzey Amerika ülkelerinden 147 milyon dolar, Orta ve Güney Amerika ve Karayip ülkelerinden 16 milyon dolar, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinden 3.204 milyar dolar, diğer Asya ülkelerinin 380 milyon dolar ve diğer ülkelere 37 milyon

dolar yatırım çekmiştir. 2017 yılında Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların da yoğunluklu AB ülkeleri menşeli firmalar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 2.9. Türkiye'ye 2017 Yılında Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke ve Bölgeler İtibariyle Dağılımı

Ülkeler	UDY Girişi (Milyon \$)	Pay (%)
Hollanda	1.768	24
İspanya	1.451	20
Azerbaycan	1.009	14
Avustralya	459	6
Avusturya	326	4
İngiltere	324	4
Almanya&Japonya	295	4
Belçika	255	3
ABD	171	2
İtalya	124	2
Diğer	990	13
Toplam (Sermaye Girişi)	7.437	100

Kaynak: TCMB, İstatistiki verileri, 2017 .

AB ülkelerinden gelen doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde en yüksek payı olan ülkelerin başında Hollanda ve İspanya gelmektedir. Bu ülkeleri Azerbaycan takip etmiştir. Bu dönemde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlardan; Avrupa ülkelerinin doğrudan yabancı yatırım oranı %67, Asya ülkelerinin yatırım oranı %23, Okyanusya ülkelerinin yatırım oranı %6, Amerika'nın yatırım oranı %3 ve Afrika ülkelerinin yatırım oranı %1 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren ülkeler yatırım miktarları ve tüm yatırım içerisindeki payları Tablo 2.9'da sunulmuştur.

2012 yılında yaşanan küresel finans krizi sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'ye yapılan yatırımların genel seyri etkilenmiştir. 2013-2017 yılları kapsayan dönemde ülke bazında Türkiye'ye en fazla yatırım yapan 10 ülke ve bu dönemde yapmış oldukları doğrudan yabancı yatırım miktarlarının paylarını gösteren veriler Tablo 2.10'da sunulmuştur.

Tablo 2.10. 2013-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye En Çok Yatırım Yapan 10 Ülke

Ülkeler	2013-2017 Dönemi Pay(%)
Hollanda	15.2
İspanya	10.2
Azerbaycan	9.1
Almanya	7.9
Rusya	7.9
İngiltere	7
ABD	6
Lüksemburg	5.5
Japonya	3.8
Avusturya	3.1

Kaynak: TCMB, İstatistiki verileri, 2017 .

Türkiye'ye 2017 yılında yatırım yapmış olan firmalar ve menşe ülkeleri, yatırımdaki hisse oranlarını gösteren veriler Tablo 2.11'de sunulmuştur.

Tablo 2.11. 2017 Yılı Türkiye'ye Yatırım Yapan Önemli Yatırım Şirketleri

Satın Alınan veya Ortaklık Kurulan Şirket	Yatırım Alanı	Yatırımı Gerçekleştiren Şirket	Yatırımı Gerçekleştiren Ülke	Hisse Oranı	Yatırım Miktarı (Milyon Dolar)
OMV Petrol Ofisi	Enerji	Vitol Investment	Hollanda	%100	1.441
Garanti Bankası	Finansal Hizmetler	BBVA	İspanya	%9,95	917
Mersin Limanı	Ulaştırma/ Altyapı	IFM Investors	Avustralya	%40	869
Banvit	Yiyecek ve İçecek	BRF, Qatar Investment Authority (QIA)	Brezilya, Katar	%92	315
Unit International Energy	Enerji	SK Engineering	Güney Kore	%30	177

Kaynak: TCMB, İstatistiki verileri, 2017 .

2.1.3.3. Türkiye'ye Yapılan DYY'nin Ülke İçerisinde İl Bazında Dağılımı

Yatırımlar buldukları bölgelere ekonomik olarak hareketlilik kazandırmakta ve yatırımın gerçekleştiği bölgelerde iş imkanlarını arttırarak istihdama olum katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, yapılan yatırımların toplumsal olarak kalkınmaya ve refah seviyesinin artmasına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'ye 1954-2016 arası döneminde yapılan doğrudan yabancı yatırımların il bazındaki dağılımı Tablo 2.12 sunulmuştur. Türkiye'de ilgili dönem toplamda 53.156 şirketin yatırım yaptığı

görülmektedir. İstanbul belirtilen dönemde en çok yatırım çeken il olmuştur. Bu dönemde yatırım yapan şirketlerin 32.311 yatırımcının İstanbul'a yatırım yaptığı ve bu sayının tüm yatırımların %60.8'inedenk geldiği görülmektedir. Bu tablo 2016 yılındada benzerlik göstermektedir. İstanbul2016 yılı içerisinde 3.502 firmaya yatırımlar için ev sahipliği yaparak Türkiye'ye yapılan tüm yatırımların %62.7'sinitek başına karşılıdığı görülmektedir. Dolayısıyla İstanbul'un yatırımların merkezi konumunda olduğusöylenebilir. İstanbul'dan sonra 1954-2016 döneminde en çok yatırımlara ev sahipliği yapan il Antalya'dır.Antalya 1954-2016 yılına kadar toplamda 4.936 yabancı yatırımcıya ev sahipliği yapmıştır.Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların %9.3'lük kısmını Antalya'yayapıldığı görülmektedir. Antalya'ya 2016 yılında 274 şirket yatırım gerçekleştirmiştir. Bu dönemdeki istatistiksel veriler Tablo 2.12'de sunulmuştur.

Tablo 2.12. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı(İlk 10 İl)

İLLER	Şirket Sayısı (1954-2016)	Toplam Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı (%)	Şirket Sayısı (2016)	Toplam Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı İçindeki Payı (%)
İSTANBUL	32.311	60,8	3.502	62,7
ANTALYA	4.936	9,3	274	4,9
ANKARA	2.931	5,5	225	4,0
İZMİR	2.418	4,5	175	3,1
MUĞLA	1.709	3,2	340	6,1
MERSİN	1.613	3,0	53	0,9
GAZİANTEP	1.180	2,2	330	5,9
BURSA	726	1,4	211	3,8
AYDIN	674	1,3	18	0,3
HATAY	653	1,2	42	0,8
Diğer İller	4.005	7,5	411	7,4
Toplam	53.156	100	5.581	100

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2017.

Tablodaki veriler incelendiğinde, en çok yatırım alan on şehrin nüfus anlamında en çok nüfusa sahip, sürekli göç alan, kalkınmışlık düzeyi en yüksek olan iller olduğu dikkat çekmektedir.

2.2. TÜRKİYE İÇİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÖNEMİ

Dünya gelinde ülkeler sahip olduğu avantajlara veya dezavantajlara göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Günümüzde ülkeler için kullanılan en belirgin sınıflandırma gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler şeklindedir. Gelişmiş ülke her anlamda

eksiklerini tamamlamış ve kalkınmış ülkeler olarak bilinmektedir. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler ise teknoloji, alt yapı, kaynak eksikliği, kalifiye eleman gibi vb. konularda eksikleri olan ve ihtiyacı olan ürünleri üretmekte zorluk çeken ülkeler olarak bilinmektedir. Türkiye de gelişmekte olan ülkeler arasındadır. Genel olarak gelişmişlik düzeyine ulaşamamış ülkelerin en önemli sorunlarının başında kaynak yetersizliği gelmektedir. Ülkeler kalkınması için üretim yapmak durumundadır. Eğer kaynak mevcut değilse üretim gerçekleştiremeyecek, istihdam oranları olumsuz etkilenecek ve kalkınma sağlanamayacaktır. Doğrudan yabancı yatırımlar için sorun teşkil eden bir diğer sorun finansman yetersizliğidir. Çünkü üretim için ülkeler yeterli imkânlarla sahip olsalarda finansman yetersizliğinden dolayı üretimden yeterli verim alamamakta veya üretim gerçekleştirememektedir. Saruç vd.'nin (2004) yaptıkları çalışmalarında bu soruna dikkat çekilmiştir. Çalışmada kalkınmayı hızlandıracak dinamikleri harekete geçirebilecek iç ve dış tasarruflar özellikle önem arz ettiği vurgulanmıştır (Saruç vd., 2004: 198). Ülkenin kalkınma anlamında hedeflediği noktaya ulaşması için finansman oldukça önemlidir.

Bir ülke ekonomisinde ihtiyaç duyulan harcamalardan geriye kalan kısım tasarruf edilmekte ve ülkelerin yatırımlarına kanalize edilmektedir. Eğer kapalı bir ekonomi söz konusu ise yurt içi tasarrufları, devlet eliyle ve özel sektör teşebbüsleriyle gerçekleşen yatırımların toplamalarına eşit olmaktadır. Eğer söz konusu olan açık bir ekonomi ise dış ülkeler ile olan yatırım ilişkilerinden dolayı yurt içi tasarrufları ile yatırımlar arasındaki eşitlik bozulmaktadır.

Bir ülke ekonomisinde cari işlemler açığının eksik veya fazla vermesi durumunda ülkelerin tasarruf miktarları doğrudan etkilenmektedir. Cari açığın durumuna göre yatırımlar yurt içi tasarrufların altında veya üstünde çıkabilmektedir. Bir ekonomide ülke gelirinden fazla harcama gerçekleştiriyorsa cari işlemler açığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla böyle durumlarda ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapılarak veya rezerv azalışıyla cari işlemler açığı finanse edilebilmektedir. Diğer taraftan ülke gelirinden daha az harcama gerçekleştiriyorsa bu durumda cari işlemler dengesi fazlalık vermektedir. Böyle durumlarda ülkeler farklı ülkelere doğrudan yabancı yatırımlar yapmakta veya rezerv artışı gerçekleştirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler içerisinde bulunan Türkiye'nin 1963-2000 dönemi incelendiğinde sermaye/büyüme katsayısının 6,08 olduğu görülmüştür. Bunun anlamı;

Türkiye’de gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarından %1’lik büyüme sağlanabilmesi için milli gelirin %6,08’lik civarında bir artışın gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin, Türkiye uzun vadede %6 oranında bir büyüme gerçekleştirmek istiyorsa milli gelirinin %36,48 civarında sabit sermaye yatırımı yapması gerekmektedir. Türkiye’nin 1963-2000 döneminde tasarruf oranının %20,32 civarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde oluşan %16,16’lık farkın Türkiye’nin kaynak ihtiyacından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yaşanan bu tip gelişmeler cari açığın oluşmasınaneden olmaktadır.

Türkiye büyüme açısından ivme kazanması için iki önemli yöntem ön plana çıkmaktadır. Üretim için dış kaynaklara yönelmek ve sermaye-hasıla katsayısının artırılmasını sağlamaktır. Ancak yurtiçi tasarrufların artırılması demokratik bir ülke olan Türkiye açısından oldukça zor görülmektedir. Çünkü devletin vatandaşları doğrudan zorunlu tasarruflara yönlendirmesi mümkün değildir. Ancak, devlet vatandaşları dolaylı vergilerin yükseltilmesi yoluyla tasarruflara yönlendirebilmektedir. Vergilerin artırılmasıyla harcamaları kısıp tasarruflara teşvik etmektedir. Ancak vergilerin artırılması her zaman istenilen sonuçları vermemektedir. Dolaylı vergilerin artırılması durumunun büyüme ivmesinde düşümlere neden olabilmektedir. Büyümenin gerilemesi kısa vadeli çıkarlar için ihmal edilen istikrar programları adına sürekli iç tasarruflara zorlanması için yürütölen politakalardan kaynaklanmaktadır.

İç kaynakların verimli kullanılması halinde büyümeye çok önemli katkılar yapacağı aşıkardır. Ancak Türkiye’de büyüme oranını 6-7 civarına çıkarabilecek kaynaklar, kısa vadede geçici büyüme oranlar için kullanılmakta ve uzun vadede gerçekleleş büyüme oranlarının önüne geçmektedir. Mevcut kaynaklar verimsiz değerlendirilmektedir. Günümüze gelindiğinde ise uzun dönemde tasarruflar büyüme için gerekli finansmanı sağlayan konumda olduğu söylenemez. Dolayısıyla Türkiye’nin dış kaynaklar endeksi büyümeyi sınırlı kalmakta ve istenilen tasarruf düzeylerine ulaşamamaktadır. Bu durum Türkiye’nin büyümesini sağlayabilmek için ikinci adım olarak gözüken sermaye-hasıla katsayısının artırılması seçeneğini ön plana çıkarmaktadır. Bu seçeneğin gerçekleştirilebilmesi için en önemli şart verimliliğin sağlanmasıdır. Diğer taraftan hem verimlilik hemde üretim için gerekli teknolojik altyapının mevcut olması gerekmektedir. Dolayısıyla yatırım yapan uluslararası firmaların yerelde faaliyet gösteren firmalara kıyasla daha iyi teknolojik imkanlara sahip olması nedeniyle, dış tasarruflar yöntemi doğrudan yabancı yatırımlar için çözüm olarak

görülmektedir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken husus, doğrudan yabancı yatırımların öğrenme ve rekabet etme yöntemleriyle teknoloji transferi gerçekleştirerek verimliliğin artırılması ev sahibi ülkeler için oldukça önemli önem arz etmektedir.

Büyüme için üçüncü bir alternatif; büyüme gerçekleştirilmeden iç tasarruflarla iç döngünün sağlanmasıdır. Ancak doğrudan yabancı yatırımların büyüme için oldukça önemli bir argüman olması toplumda huzursuzluğa neden olabilmektedir. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler ışığında, Türkiye'nin mevcut şartları doğrultusunda kaynak yetersizliğinden kaynaklanan olumsuz tablonun olumluya çevrilebilmesi için kendi öz dinamiklerini harekete geçirmesi ve doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekilmesi için gerekli adımların atılması gerekmektedir (Karluk, 2001: 98).

Doğrudan yabancı yatırımların temelde iki önemli misyonu vardır. En önemli misyonu ülkenin büyümesine katkı sağlayarak ülkenin kalkınmasına katkıda bulunarak istihdam oluşturmaya ve işsizliğe çözüm getirmesidir. İkinci önemli misyonu ise yatırım yapılan ülkedeki yerel firmaların gelişmesine olanak sağlayarak verimliliğin artmasına katkı yapmasıdır. Doğrudan yabancı yatırımların bu iki misyon geliştirmekte olan ülkeler adına son derece önemlidir.

Türkiye için özellikle 2003 yılında alınan kararlarla ivme kazanan doğrudan yabancı yatırımlar, 2009 yılındaki küresel kriz, 2012 yılındaki Avrupa ülkelerinde yaşanan finansal kriz, Türkiye'nin 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve sınırlarında yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde dönem dönem durağanlık yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında yatırım miktarı 2003 yılından sonra 10 milyar doların üstünde seyretmiştir. Yapılan yatırımlar ile Türkiye büyümüş ve dünya genelinde en büyük 20 ekonomi arasında yer almıştır. Ülkenin kişi başına düşen GSMH'sı özellikle 2003 yılından sonra yükselmeye başlamış ve son yıllarda 10.000 bin doların üstünde seyretmiştir. Dolayısıyla yatırımlar birçok alanda istihdama sebep olmuş, toplumsal kalkınmayı hızlandırmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önemlidir. Türkiye 2002 yılına kadar potansiyel kapasitesinin altında büyüme göstermiş ve işsizlik başta olmak üzere birçok alanda sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır.

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (2002) (TÜSİAD) tarafından yapılan araştırmada; Türkiye'nin genç ve dinamik bir ülke olması nedeniyle, her yıl işgücü piyasasına 750 bin yeni iş arayanın girdiği belirtilmiştir. Raporda ülkenin mevcut işgücü

oranını korumak için Türkiye'nin %7 büyümesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'de iç tasarruf düzeyinin yeterli seviyede olmaması ve %7 büyümesi hedefinin her yıl tutturulması gibi sebeplerden dolayı işsizlik rakamları son yıllarda %10 seviyelerinin üzerinde seyretmektedir. Bu bağlamda, Türkiye açısından ekonomik dengelerin korunması için doğrudan yabancı yatırımlar son derece önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımların bir diğer önemli katkısı verimliliktir. Verimlilik artışının büyüme adına oldukça büyük anlam ifade etmektedir. Türkiye ekonomisinde verimlilik artışının büyümeye %15 katkısı mevcuttur. Bu oran oldukça ciddi bir rakamdır. Türkiye açısında oldukça hassas bir mesele olan büyüme için oldukça ciddi bir katkı oranıdır. Verimlilik artışı özellikle gelişmiş ülkelerde daha yüksek durumdadır. Örneğin bu oranın ABD'de %60, AB ülkelerinde %60 ve Asya ülkelerinde %50 olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar; faaliyet gösterdikleri ülkelere yapmış oldukları teknoloji transferi ve yerli firmalarla rekabetin sağlanmasıyla yerel firmaların üretim kalitelerinin artmasına neden olarak toplam verimliliğe çok önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla verimlilikle birlikte büyümeyede katkı sağlamakta ve büyümenin sürdürülebilir bir yapıya bürünmesine oldukça etkili olmaktadır.

Görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye ekonomisi açısından oldukça önem arz etmektedir. Ülkenin sağlam bir şekilde büyüme gerçekleştirebilmesi için DYY gereklidir. Yapılan birçok litetür çalışması da bunu destekler durumdadır. Türkiye de uzun vadede ihracata yönelik ileri teknolojik imkânları sunan, Ar-Ge yatırım yapan, yerli firmaların rekabet ve verimliliğinin artışına katkıyapan, yaşam standartlarını artıran ve ülkenin ekonomik çıkarlarını gözetten doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç vardır.

2.3. TÜRKİYE AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dışa açık ekonomilerde küresel anlamda yaşanan krizlerin, ülke ekonomilerini etkilememesi düşünülemez. Yatırım yapan firmalar/ülkeler ise risksiz ortamlarda minimum maliyetler ile maksimum gelir amaçlamaktadır. Bu nedenle yatırımcıların yatırım için karar aşamasında birçok açıdan değerlendirme yaparak karar vermektedir. Bu değerlendirmelerin başında ekonomik etkenler ve politik istikrarsızlıklar

gelmektedir. Eğer bir ülkede yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları, istikrarsız büyüme ve politik belirsizlikler mevcut ise yatırımcılar doğrudan yabancı yatırım kararı almada çekimser davranmaktadır. Türkiye'nin ödemeler dengesi ve vergi reformu gibi uygulamalarda, istenilen hedefleri tutturmakta problemler yaşanmasından dolayı genel olarak yatırımlar için risk teşkil etmektedir. Benzer şekilde Türkiye'de çok fazla bürokratik işlemin olması, mevzuattaki bazı vergi ve ticari işlemlerin haksız rekabete yol açması gibi sorunlar doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir. Bu bölümde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımları etkileyen ekonomik, siyasi ve sosyal ve kültürel etkiler alt başlıklar halinde detaylandırılacaktır.

2.3.1. Ekonomik Faktörler

Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarının başında ödemeler dengesinin sağlanamaması gelmektedir. Ülke de özelleştirme uygulamalarındaki sıkıntılar, verginin tabana yayılamamış olması gibi temel sorunları mevcuttur. Türkiye 2000'li yıllara kadar ciddi ekonomi sorunları yaşamış ve gerekli ekonomik istikrar sağlanamamıştır. Ülke bu dönemde ekonomik istikrardan oldukça uzak, cari açığı olan, enflasyon oranı oldukça yüksek ve reel faiz oranları oldukça yüksek bir ülke konumundaydı (Onaner vd., 1999: 48). İstanbul Sanayi Odası (1998) tarafından yapılan araştırmada; yerelde faaliyet gösteren 500 Türk firmasının 1998 yılındaki karlarının %87'si faiz gelirlerinden geldiği vurgulanmıştır. Yüksek faiz oranlarının bulunduğu bir ortamda yatırımların gerçekleşmesi veya verimlilik artışının olması mümkün değildir. Faizlerin düşürülememesi ve dolayısıyla yatırım yerine faize yönelmesi Türkiye'nin iç borç sisteminden kaynaklanmaktadır. Bu durumun piyasanın doğru ve verimli işleyememesinden kaynaklandığının kuvvetli bir göstergesi olduğu belirtilmiştir (Ülsever, 2000: 209). Dolayısıyla üretmek yerine emeksiz yüksek gelir elde etmenin tercih edildiği ortamlarda doğrudan yabancı yatırımların gelişmesi ihtimali oldukça düşüktür. Bu ülkelere yapılan yatırımlar genellikle kısa vadede yüksek gelir hedefleyen portfolyo yatırımlardır. Bu tarz yatırımların faydası olduğu gerçektir. Ancak bu yatırımların en büyük riski, yaşanabilecek en küçük kriz ortamında ülkeden hemen yatırımlarını çekmesi gibi bir durum söz konusudur.

Türkiye'de 2018 yılının ilk yarısına kadar olan dönemde reel faiz oranları %12-%20'ler civarında seyretmiştir. Bu oranlar yatırımları olumsuz etkileyecek düzeydedir.

Yaşanan bu faiz sorununun yüksek enflasyon ile çözüm yolları aranmış olsada reel faizin nominal faizin türevi olması nedeniyle bu şekilde çözüm bulmak oldukça zor olduğugörülmüştür. Ülkede yaşanan bu sorunun giderilmesi oldukça zor görülmesine rağmen imkansız değildir.Reel faizlerin düşmesi, Türkiye'nin ülke riski oranının düşmesi anlamına gelmektedir.Dolayısıyla yatırımcıların aramış olduğu istikrar ortamının olmaması, yüksek kamu açıkları, enflasyon ve yüksek faiz ortamında yatırımcılar tarafından risk algısı oluşturduğu için doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple Türkiye'ninyatırımları çekebilmek için belirtilen sorunların çözülmesi önem arz etmektedir.

Türkiye yatırımlar için oldukça yüksek potansiye sahip bir ülkedir. Bu potansiyeli birçok araştırmaya konu olmuştur. Örneğin, 1990 yılında ABD'de yapılan araştırma neticesinde; Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında 5 ile 8 milyar dolar civarı gelir beklentisi olan ekonomiler arasında gösterilmiştir. Ancak Türkiye dışında araştırmaya konu olan ülkeler belirtilen hedefleri tuttururken Türkiye yeterince yatırım çekememiştir. Türkiye bu dönemde yaklaşık 1 milyar dolar yatırım çekebilmiştir.Türkiye'nin hedefi tutturamamasının en önemli neden makroekonomik istikrarın sağlanamamasıdır. Diğer taraftan bu dönemde yapılan yatırımların kalifiye eğitilmiş işgücünün mevcut olmamasıda Türkiye'nin belirtilen hedefi tutturamamasında etkili olmuştur (Uygur, 2000: 27).

Ekonomik istikrar doğrudan yabancı yatırımlar için ilgi çekici bulunmaktadır. Yatırımcılar riskin en az olduğu istikrarın sürekli olduğu piyasaları öncelikli tercih etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar çekebilmek için sağlıklı büyüme ortamının olması oldukça sürekliliği önem arz etmektedir. Ancak istikrarlı büyüme tek başına yatırımları çekmede yeterli olmayabilmektedir. Bu sebeple yatırımlar için gerekli diğer koşulların dikkate alınması gerekmektedir (Alkin, 2000:14).

Türkiye ekonomisi için en önemli sorunlardan birisi cari açıktır. 2016 yılında TÜİK verilerine göre cari açığın GSMH'ya oranı %3,8 seviyelerinde olup 33.137 milyardolar cari açık verilmiştir. Cari açığın %5 civarınaulaşması ekonomik krizin habercisi olmaktadır. Nitekim 2001 yılında cari açık %5 seviyesinin üzerine çıkmış ve Türkiye ağır bir kriz geçirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de cari açık %5seviyesinin altında seyretmesi gerekmektedir.Ülkeler zaman zaman çıkan krizleri aşabilmek için cari açıkları develüasyon yoluyla çözmeye yöntemine başvurmuştur. Ancak bu yöntem

birçok riski barındırmaktadır. Cari açık kontrol altına alınması halinde ekonomik istikrarın yakalanması mümkün olacaktır. Cari açığın düşmesiyle istikrarın yakalanması ve güven ortamının oluşması kaçınılmazdır. Bu şekilde doğrudan yabancı yatırımların girişlerini artması muhtemeldir. Dolayısıyla olası krizlere karşı ekonomik anlamda dirençli bir yapıya sahip olmak için doğrudan yabancı yatırımlara önem verilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlardan birisi etkin bir vergi politikasının yürütülememesidir. Uygulanan vergi sisteminin tabana yayılmaması ciddi bir problem teşkil etmektedir. Uygulanan vergi sistemi ile sahada uygulaması arasında uyumsuzluklar yaşanmaktadır. Yatırımlar için vergi sisteminin etkinleştirilmesi, vergilerin düşürülerek tabanına yaygınlaştırılması ve vergi kaçakçılığının engelleyerek kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi gibi önlemlerin alınması gerekmektedir. Etkin vergi sistemi olmayan ülkelere yatırımcılar için risk teşkil etmektedir. Yatırımcı firmalar karar aşamasında, bu ülkelere yatırım yapmaktan vazgeçmekte veya yatırımlarını farklı piyasalara kaydırabilmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yatırımlar için etkin bir vergi politikasına üretilmesi ve tabana yayılması gerekmektedir.

Türkiye'de yaşanan bir diğer sıkıntı ise küreselleşme ile yaşanan güncel gelişmeleri takip etmekte ve politikaların şekillendirmesinde yaşanan zamanlama sıkıntılarıdır. Uluslararası enerji yatırımlarında ve Telekom sektöründeki sürekli yöntem değişiklikleri, uygulama farklılıkları, uygulama noktasına gelen yatırımların yargı yoluyla durdurulması, yap-işlet devret yöntemlerindeki gecikmeler gibi sorunlar nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar oldukça olumsuz etkilenmektedir (DPT, 2000:12). Türkiye'de 2003 yılında özelleştirme politikalarına ağırlık vermeye başlamış ve elde edilen girdilerin önemli bir bölümü özelleştirme adı altında yapılan yatırımlardan elde edilmiştir.

2.3.2. Siyasi Faktörler

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen en önemli faktörlerden başında politik istikrar gelmektedir. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları tarihine bakıldığında siyasi faktörlerden oldukça etkilendiği görülmektedir. Özellikle siyasi belirsizliklerin olduğu dönemlerde yatırımları çekmede başarısız olduğu ve mevcut yatırımlarında

ülkeden çıkış yaptığı görülmüştür. Genel olarak yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, hukuk ve adalet işleyişindeki sıkıntılar ve teşvik sitemindeki aksaklıklar nedeniyle yatırım aşamasındaki firma/ülkeler için risk algısı oluşmakta ve yatırımları olumsuz etkilemektedir.

Yatırımlar için en önemli kanulardan birisi yatırım yapılan ortamın güven vermesidir. Eğer yatırım yapılan ülkede ekonomik ve siyasi istikrar sözkonusu değilse yatırımcılar riskten kaçınarak yatırımlarını farklı piyasalara kaydırmaktadır. Türkiye’de alınan kararların uyum programlarının yarıda kalması, siyasi istikrarsızlıklar, sık sık hükümet değişiklikleri Türkiye’nin eski kalıplaşmış sıkıntılardır. Dolayısıyla alınan kararların sonuna kadar uygulanamaması, sürekli karar değişiklikleri yatırımcıda risk algısına sebep olmakta ve yatırım kararından vazgeçirebilmektedir (DPT,2000: 12). Özellikle, 2003 yılında sonrayakalan siyasi istikrar ve 2003 yılı Haziran ayında alınan doğrudan yabancı yatırım kararları neticesinde yaşanan olumsuz tabloyu tersine çevrilmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar için uygun ortam oluşturulmuştur.

Alkin(2000) yılında İsviçreli araştırmacıların doğrudan yabancı yatırımlar üzerine yaptıkları çalışmada, yatırımlar için alınan yasa ve kararların zamansız ve sıklıkla değiştirilmemesi gerektiği, eğer değişikliğe gidilecekse köklü değişikliklerden ziyade önceden alınan kararların ana temasına dokunulmadan değişikliklere yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır(Alkin, 2000:13-15). Ülkede ekonomik ve siyasi istikrar olmasa bile yatırımları çekmek zaman zaman mümkün olabilmektedir. Alınan ekonomik yasa ve kararlarını zamansız değiştirmeden kararlılıkla uygulayan ve gerekli karar değişikliğinde köklü değişikliklerden uzak durarak ana temasına dokunulmadan değişikliklere giden ülkeler daha çok yatırım çekebilmektedir. Türkiye’den oldukça siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkları bakımından geri olan ülkelerin, almış oldukları kararların sonuna kadar uygulamaları yatırımları çekme konusunda daha başarılı oldukları görülmektedir. Bazı Latin Amerika ülkeleri bu duruma örnek olarak verilebilir (Alkin,2000: 15). Benzer şekilde yatırımı çekmek için bir ülkede sadece istikrarın sağlanması yeterli olmayabilir. İstikrarın devamlılığının sağlanmasında beklenmektedir.

Yatırımcıların yatırım kararı aşamasında kültürel ve siyasi yaklaşım kriterleri de etkili olmakta ve yatırım kararlarını buna göre şekillendirmektedir. Örneğin, Doğu Avrupa ülkeleri Türkiye’den liberalleşme anlamında geride olmasına karşın

Türkiye'den daha fazla yatırım çekebilmektedir. Avrupalı yatırımcılar önceliği bu ülkelere vermektedir (Özdemir, 2000: 234).

Türkiye'nin yaşamış olduğu bir diğer sorun, mevcut potansiyel yatırım alanlarına uluslararası yatırımcıların ilgi göstermemesidir. Ülkemizde mevcut olan GAP kapsamındaki Atatürk Barajı yapılan özendirme ve teşvik kararlarına rağmen yatırım çekememektedir. Yatırım çekilememesinin en büyük etken olarak Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör olaylarının etkisinde olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin hukuk ve adalet sisteminde yaşanan aksaklıklarda doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkileyebilmektedir. Türkiye Dünya'nın en liberal doğrudan yabancı yatırım mevzuatlarından birisine sahip olduğu kabul edilsede adalet ve hukuk sisteminde yaşanan aksaklıklar yatırımcılar için güven vermemektedir (Akın, 1998:132). Diğer taraftan mahkemelerin işyükü anlamında yetersiz kalması, karar sürelerinin çok uzun olması gibi nedenlerden dolayı yatırım kararları etkilenmektedir. Türkiye'nin son yıllarda bu alanda daha iyimser gelişmeler yaşansa da doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek için yatırımcılara güven veren bir adalet ve hukuk sisteminin etkin hale getirilmesi gerekmektedir (Akın, 1998:132)

Doğrudan yabancı yatırım yapan şirketler genel olarak yatırımı teşvik eden ülkelere öncelik vermektedir. Bu anlayış olumlu olduğu kadar iç piyasadaki dengelerin sağlanamaması durumunda yatırımları olumsuzda etkileyebilmektedir. Örneğin, Türkiye'ye yatırım yapan uluslararası firmalara özel ayrıcalık tanımak gibi uygulamalara yer verilebilmektedir. Yabancı yatırımcılara tanınan bu ayrıcalıklar Türkiye'de faaliyet gösteren yerel firmalar açısından haksız rekabet neden olmaktadır. Dolayısıyla haksız rekabet maruz kalan şirketlerin yurt dışına çıkmasına sebep olmaktadır. Daha sonra bu şirketlerin ülkeye yabancılaşarak geridönmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ülkenin mevcut durumu eskisinden pek farklı kalmamaktadır.

2.3.3. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Doğrudan yabancı yatırımlar açısında ülkelerin sosyal ve kültürel yapısında önem arz etmektedir. Türkiye'de yaşanan bürokratik engeller, yatırımcılar için olumsuz rekabet şartları, haksız rekabete yol açan kararlar, reklam ve tanıtım eksikliğinden kaynaklanan sosyal ve kültürel faktörler doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Narin, 2007: 52-55). Yatırımcı firma/ülkelerin yatırım yapılan

ülkedeki karşılaşılabilecek bürokratik ortam önem arz etmektedir. Yapılacak yatırımlarla ilgili izin alma durumları, bürokratik yapılanma, mevzuat durumu, mevzuatın değişme sıklıkları ve önceden bildirilme durumları, yatırımlar için alınan kararları uygulamadaki kararlılıklar göz önüne alınmaktadır. Yatırımcı firmalar artan bürokratik işlemler, hantal bürokratik yapı, kurumlar arası koordinasyon ve yetki dağılımı, mevzuatta uygulamalarındaki yanlışlıklar gibi durumlarda yatırımlarını farklı piyasalara kaydırma veya geri çekme yoluna gidebilmektedir. Türkiye’de hantal ve işleyiş anlamında verimsiz bürokratik yapı nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları engelleyici bir durum söz konusudur (Narin, 2007: 52-55). Dolayısıyla yerel firmalar için haksız rekabete yol açmaksızın yatırım yapacak olan yabancı yatırımcıların önündeki bürokratik engellerin kaldırılması gerekmektedir. Aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşların etkin hale getirilerek işleyişin hızlanması, mevzuatın istikrarlı ve düzenli uygulanması gerekmektedir. Ayrıca yatırımcıların dikkat ettiği bir diğer önemli husus ise ekonomiye devlet müdahalesidir. En asgari düzeyde müdahalenin olması yatırımcı ülke/firmaların dikkat ettiği faktörlerdendir.

Türkiye’nin yaşamış olduğu sorunlardan bir diğeri kayıp dışı ekonomi sorunudur. Türkiye’de 2000 yılların başında TÜİK verilerine göre ülkemizde kişi başına düşen gelir 2900 dolar civarında olduğu görülmektedir. Ancak bu dönemde gayriresmi kayıtsız olarak çalışan kişi sayısı da, en az resmi kayıtlar kadar büyük bir paya sahip olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ile birlikte ülkenin kişi başına düşen milli gelirin 6.500 doların üstüne çıktığı düşünülmektedir (Aksoy, 2000: 154). Yaşanan bu sıkıntı günümüzde alınan tedbirlere rağmen yinede azımsanmayacak düzeydedir. Yaşanılan bu sorun yabancı yatırımcılar açısından olumlu karşılanmakta ve yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Ancak genel anlamda, kayıt dışı ekonomi Türkiye ekonomisinin güçsüz algısının oluşmasına neden olarak yatırımları olumsuz etkimektedir.

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar çekme açısından görülen eksiklerden bir diğeri mevcut potansiyelinin açığa çıkarılamaması ve yeterince tanıtım yapılamamasıdır (Aksoy, 2000: 154). Türkiye’de kamu adına yapılan tanıtımlar Büyükelçilikler ve Başkonsolosluk öncülüğünde ekonomi müşavirlikleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak yeterli donanımlı personel gibi eksiklikler nedeniyle tanıtımlardan istenilen verim alınamamaktadır. Tanıtım faaliyetlerine sivil

toplum kuruluşlarından herhangi bir destek alınamamaktadır. Bu tanıtımlar genellikle resmi ziyaretler şeklinde gerçekleşmektedir. Yapılan tanıtımların, ülkede faaliyet gösteren şirketler vasıtası ile yapılması daha etkili olmaktadır. Örneğin Almanya’da yapılacak tanıtıma Türkiye’de faaliyet gösteren Alman firmalarının katılması çok daha etkili ve daha verimli olmaktadır. Çünkü yatırımcı firmalar yatırım yapacakları bölgelerde güven duymak ve risklerden kaçınmak istemektedir. Dolayısıyla bu tanıtım organizasyonlarından verim alınmak isteniyorsa, planlamalar uzun vadeli yapılmalı ve tanıtımların yatırımcı firmalar vasıtasıyla yapılmasında fayda görülmektedir.

2.4. TÜRKİYE’NİN COĞRAFİ KONUM AVANTAJI

Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar açısından birçok avantajı mevcuttur. Avantajlar içerisindeki coğrafi konumunun önemi oldukça fazladır. Asya ve Avrupa’nın birleştiği bir konumda olması ve Afrika kıtasına yakınlığı nedeniyle oldukça özel bir konuma sahiptir. Çok önemli stratejik yeraltı zenginliklerine sahip ülkelere komşu olması ve üç tarafı denizlerle çevrili olması ayrıca önem arz etmektedir. Türkiye, büyük enerji ihtiyacı olan Avrupa ülkeleri ile dünya genelinde doğalgaz ve petrol rezervlerinin %70’ne sahip Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkas ülkeleri arasında köprü konumundadır. Dikkat çeken bir diğer husus Türkiye’nin enerji kolidoru olma durumunun büyük ölçüde gerçekleşmiş olmasıdır. Türkiye aynı zamanda Trakya toprakları nedeniyle bir Balkan ülkesidir. Aynı zamanda Yunanistan’la komşuluğu nedeniyle AB ile ortak sınırları mevcuttur. Dolayısıyla hem karayolu hem de demiryolu ile Avrupa ülkelerine ulaşabilmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili olması nedeniyle hem Afrika ülkelerine hem de Karadeniz’e komşu olan ülkelere deniz yolu ulaşımı oldukça kolaydır. Akdeniz üzerinden Süveyş kanalı vasıtası ile Kızıldeniz’e şeridi olan ülkelere, oradanda Hint Okyanusu şeridindeki ülkelere çok rahat bir şekilde deniz yoluyla ulaşabilmektedir.

Türkiye coğrafi konumu bakımından oldukça şanslı olmasının yanında birçok medeniyete ev sahipliği yapması nedeniyle kültürel, tarihsel ve dinsel zenginliklere sahiptir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile bağının olması ve Azerbaycan ile tarihsel, dinsel, kültürel ve ırksal yakınlığının bulunması Türkiye’ye çok önemli avantajlar sağlamaktadır (Haldun, 2007:577-604).

Türkiye’nin tüm bu avantajları düşünüldüğünde doğrudan yabancı yatırımlar açısından son derece önemli bir avantaja sahip olduğu görülmektedir. Coğrafi konum

olarak tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir. Ancak coğrafi konum tek başına yatırımların Türkiye'ye gelmesi için yeterli olmayacaktır. Coğrafi konum avantajını değerlendirilebilmesi için iyi bir ulaşım altyapısına sahip olması, komşu ülkeler ile ticari ve politik ilişkilerin ilerletilmesi, çifte vergilendirme sistemlerinden vazgeçilmesi ve serbest ticaret anlaşmalarını artırılması son derece önem arz etmektedir. Haldun (2006) tarafından yapılan çalışmada; Türkiye'nin coğrafi konum olarak avantajlı olmasının pazarlama açısından oldukça önemli olduğu ve doğrudan yabancı çekmedeki önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca coğrafi konumun yanında ulaşım altyapısının yeterli hale getirilmesinin yatırımlar için oldukça önem arz ettiği belirtilmiştir (Haldun, 2007:577-604). Çalışmada ayrıca Türkiye'nin mevcut demiryolu, karayolu, denizyolu yeterli olduğu ancak havayollarının yetersiz olduğuna dikkat çekilmiştir.

Türkiye'nin yakın çevre ülkelerle olan politik ilişkilerinin geliştirmesi, ulaşım altyapısını güçlendirmesi ve teşvik edici vergi sistemini hayata geçirmesi halinde coğrafi konum avantajı daha çok yatırımı gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Böylelikle Türkiye'nin bölgedeki yatırımları çekmesiyle birlikte cari açık, işsizlik, ödemeler dengesi gibi ekonomik sıkıntılarının çözülmesine katkı sağlaması muhtemeldir.

2.5. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL KURULUŞLAR'A GÖRE DYY'NİN ÇEKMEDEKİ BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ

Birçok firma/ülke yatırım karar aşamasında çeşitli göstergelere ve endekslere başvurabilmektedir. Bu göstergeler vasıtasıyla; ülkenin yatırımları çekmede başarılı veya başarısız olduğu ve rakiplerine göre yerini görmek mümkündür. Yatırım karar aşamasında firmaların yatırım ve performans endekslerine başvurarak nihai yatırım kararlarını almaktadır. Başvurulan endekslerden ilki WEF Küresel Rekabetçilik Endeksidir. Endeks 1989 yılında beri yayınlanmaktadır. Bu raporda ülkelerin ekonomik performans, hükümet yetkinliği, iş etkinliği ve altyapı gibi kriterleri bazalarak ülkelerin rekabet gücü belirlenmektedir. Belirtilen kriterlerin her biri beşer alt maddeden oluşmaktadır. Endekste standartın sağlanabilmesi için ülkelerin belirli alanlardaki göstergeleri ve anketleri kullanılmaktadır. Göstergelerin ülke sıralamasına olan etkisi 2/3 düzeyindedir. Türkiye küresel rekabet endesinde dünya genelinde 2001 yılında 48. sırada, 2003 yılında 56. sırada, 2010 yılında 61. sırada, 2011 yılında 59. sırada, 2012 yılında 43. sırada, 2013 yılında 44. sırada, 2014 yılında 45. sırada, 2015 yılında 51.

sırada yer almıştır. Türkiye 2016 yılında ise Dünya Ekonomik Formu tarafından yapılan araştırma neticesinde; Küresel Rekabet Gücü Endeksinde 138 ülke arasında 55. sıraya gerilemiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise Türkiye 53. sırada yer almıştır (YASED, 2018). Türkiye'nin yatırım çekme anlamında en önemli rakipleri Orta ve Doğu Avrupa ülkeleridir(Henry vd., 2001: 8-9).Bu ülkelerle rekabet içerisinde olunmasının sebebi benzer özellikte gelişmişlik göstermeleri ve benzer coğrafyada bulunmaları gösterilmektedir.Türkiye'nin 2010-2017 dönemindeKüresel Rekabet Gücü Endeksi'nde elde edilen farklı sonuçların nedeni olarak dönemsel yaşanan gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. Bu dönemde 2001 krizi sonrası Türkiye'nin Dünya Rekabet Gücü sıralamasında yükselmesinin nedeni, devreye giren makroekonomik politikalar vekamu maliyesi reformlarının sıkı bir şekilde taviz verilmeden uygulanmasıdır. Böylelikle devletin kamu borcunun GSYİH'ya oranı ve enflasyon düşmüş dolayısıyla ülke büyüme trendine girmiştir. Ancak Türkiye bu dönemde gerekli eğitim, teknoloji ve Ar-Ge yatırımları noktasındaki eksiklerin giderilememesi nedeniyle yakın rekabet içerisindeki Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır (Kemal,2006: 13).

Yatırımcıların başvurduğu endekslerden ikincisi A.T. Kearney UDY Güven Endeksidir. Endeks 33 ülkeden16 farklı sektörden toplamda 1.000 büyük şirketbaz alınarak raporlanmaktadır. Bu UDY güven endeksi şirketlerin yönetim alanında yetkili yöneticilerin görüşleri dikkate alınarakhazırlanmaktadır. Yöneticiler arasında genel müdür, finans yönetici, yönetim kurulu üyeleri mevcut olup görüşmeler neticesinde birincil verileri oluşturmaktadır. Diğer aşamada uluslararası kuruluşlardan temin edilen ikincil veriler oluşturulmaktadır. Bu iki veri seti değerlendirilerek ülkeler açısında Uluslararası Doğrudan Yatırım Güven endeksi belirlenmektedir. Endeks, üç yıllık dönemde belli üretim pazarları baz alınarak, yatırımcı firmaların global anlamda alacağı paylarının tahmin edilmesinde kullanılmaktadır.

Endeks'in bir diğer misyonuda doğrudan yabancı yatırımlar çekebilen cazibesi en yüksek ülkeleri tespit edip sıramaktadır. Bu bağlamda AB üyeliğine üyelik süreci,siyasi ve ekonomik istikrar, düşük enflasyon gibi faktörlerindikkate alındığı endekste Türkiye 2014 yılında 24. sırada, 2015'te 22. sırada olup 2016 ve 2017 yıllarında sıralamaya girmeyi başaramamıştır(YASED, 2018).Son iki yıldabu sıralamaya girilememesinin en büyük nedeni 2016 yılında yaşananarbe girişimidir. Güvensiz bir piyasa görüntüsü veren ülkelere yatırımların çekilme olasılığı oldukça güçtür.

Yatırımcılar için yol gösterici üçüncü endeks Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksidir. Doğrudan yabancı yatırım yapmak isteyen uluslararası firmalar açısından yatırım ortamı oldukça önemlidir. Dünya Bankası tarafından yatırımcılara ışık tutması için yaklaşık 15 yıldır yatırım raporu yayınlanmaktadır. Dış ticaret, yatırımcının korunması, finansmana erişim gibi 11 farklı konuraporda kriter olarak ele alınmaktadır. Rapor 190 ülkeyi içermektedir. Rapora Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi adı altında yayınlanmaktadır. Türkiye Dünya Bankası tarafından yayımlanan bu endekse 2014 yılında 51. sırada, 2015'te 63. sırada, 2016'te 69. sırada ve 2017 yılında 60. sırada yer almıştır (YASED, 2018). Dünya Bankası tarafından; Türkiye'nin 2016 yılına göre 2017 yılında 9 basamak ilerlemesinde yöntem değişikliği, iş hayatını düzenlemede görülen iyileşme ve veri setlerindeki güncellemeler gösterilmiştir (YASED, 2018).

Yatırımcılar için yol gösterisi bir diğer endeks IMD Küresel Rekabetçilik Endeksi rekabet gücünü 8 ana kriter ve ana kriterlere bağlı 250 alt kriter dikkate alınarak endekşe hesaplanmaktadır. Endekste GSYİH, enflasyon, patent sayısı vb. birçok açıdan rekabet gücünün ölçülebilir yönleri dikkate alınmaktadır. Ayrıca endekste rekabet gücünü ortaya çıkaran maddi olmayan eğitim, değer sistemleri ve bireylerin motivasyonu gibi hususlar da dikkate alınmaktadır. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi tarafından hazırlanan rapor 2002 yılından bu yana yayınlanmaktadır. Raporda Türkiye'nin de dahil olduğu 49 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin rekabet gücünün sıralamasını raporlamaktadır. IMD endeksi yatırımcıların rekabet gücünü tam olarak ölçemesede, rekabet gücünü etkileyen faktörleri belirlemekte ve ölçmektedir. Türkiye IMD endeksine göre 2014 yılında 40. sırada, 2015'te 40. sırada, 2016'te 38. sırada, 2017 yılında ise 47. sırada yer almıştır (YASED, 2018). UDY Girişi Sıralaması performans endeksi ve potansiyel endeks olarak iki farklı şekilde açıklanmaktadır. Performans endeksi; herhangi bir ülkenin dünya GSYİH içindeki payının, ilgili ülkenin küresel yatırımlardan aldığı paya oranlanması ile tespit edilmektedir. Bu endeks hesaplamasında iş ortamı, ekonomik ve politik istikrar, kaynaklar, altyapı, kalifiye eleman, teknoloji ve yatırım teşvikleri de dikkate alınmaktadır. Potansiyel endeks ise; reel GSYİH büyüme oranı, kişi başına GSYİH, telefon hattı, ihracat, ithalat, ar-ge harcamaları, ülke riski gibi yapısal değerlere dikkate alınarak hesaplanmaktadır. UNCTAD tarafından hazırlanan UDY Girişi Sıralaması, yatırım yapılacak bölgelerin tespitinde oldukça önemli bir misyona sahiptir. Coğrafi konum

avantajı nedeniyle Türkiye'nin bölgesel bir merkez statüsü kazanması, büyümeyi katalize edilmesi ve hedeflenen ihracat düzeyine ulaşılması için önemli bir stratejik konuma sahiptir. Dolayısıyla Türkiye'nin mevcut avantajlarının reel anlamda hayata geçirilebilmesi ve ekonomik olarak karşılığının alınabilmesi içinekonomik önceliklere odaklanması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye, dünya genelinde gerçekleşen doğrudan yatırım akışlarından her yıl %1 civarında pay almaktadır. Ülkenin sahip olduğu avantajlar değerlendirildiğinde, bu oranın çok daha üzerinde bir yatırım potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Türkiye UNCTAD'ın yapmış olduğu bu endeks sıralamasına göre 2014 yılında 22. sırada, 2015'te 20. sırada ve 2016 yılında dört basamak gerileyerek 24. sırada yer almıştır. Görüleceği üzere, Türkiye potansiyelinin oldukça altında uluslararası yatırım çektiği söylenebilir.

Yatırımlara ışık tutan bir diğer endeks Yolsuzluk Algılama Endeksidir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü dünya genelinde yolsuzlukla mücadelede en önemli sivil toplum kuruluşlarından birisi konumundadır. Dünyada 118 ülkede faaliyet gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından 1995 yılından itibaren Yolsuzluk Algılama Endeksi raporları yayınlanmaktadır. Raporda Türkiye, Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde 2013 yılından sonra gerileme trendi içerisindedir. 2014 yılında dünya genelinde 53. sırada, 2015'te 66. sırada, 2016'da 75. Sırada ve 2017 yılında 180 ülke arasında 81. sırada yer almıştır (YASED, 2018). Türkiye yolsuzluk alanında Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırıldığında 28 üye ülke arasında sonuncu sırada yer almaktadır. Aynı şekilde G20 ülkeleri arasında ise 13. sırada ve 35 OECD üyesi ülke arasında ise 33. sırada yer almıştır (YASED, 2018). Yolsuzluk alanında son derece olumsuz bir tablo söz konusudur. Yatırımcı firmalar açısından, yolsuzluğun fazla yaşandığı ülkeler riskli piyasalar olarak algılanmaktadır. Bu nedenle yatırımcı firmalar yatırım kararından vazgeçebilmektedir. Türkiye'nin yatırımları çekme açısından rekabet içerisinde olduğu ülkelere üstünlük kurabilmesi için yolsuzluk ile mücadelede gerekli yasa ve kanunları ivedilikle almalı ve kararlılıkla uygulamalıdır.

Tablo 2.13. Uluslararası Kuruluşlar Tarafından Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekebilme Açısından Konumu

ENDEKS	YILLAR								DEĞİŞİM YÖNÜ
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi	60	68	72	69	51	63	69	60	↑
UNCTAD Dünya Yatırım Raporu UDY Girişi Sıralaması	29	26	24	22	22	20	24	-	-
AT Kearney UDY Güven Endeksi	23	-	13	-	24	22	-	-	-
WEF Küresel Rekabetçilik Endeksi	61	59	43	44	45	51	55	53	↑
IMD Küresel Rekabetçilik Endeksi	48	39	38	37	40	40	38	47	↓
Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi	61	54	53	64	53	66	75	81	↓

Kaynak: (YASED, 2018)

Son olarak Devlet Planlama Teşkilatı hazırladığı raporda Türkiye'nin yatırım çekmemesinin nedenleri rapor halinde sunulmaktadır. Raporda siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkların, yatırımları çekilememesinin en önemli nedenleri olarak gösterilmektedir. Raporda; alınan ekonomik kararlarda sık sık değişiklikler yapılması, kararların kısa süre uygulanması, adalet ve hukuk sistemindeki aksaklıklar, özelleştirme modelindeki aksaklıklar, fikir özgürlüğü alanında aksaklıklar, hantal bürokratik yapıdan kaynaklanan aksaklıklar nedeniyle Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları çekmesindeki en önemli engeller olarak belirtilmiştir (DPT, 2006: 11–12).

Görüldüğü üzere raporlarda sunulan tespitler genel olarak aynı eksikliklere vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu avantajlarda göz önüne alındığında mevcut potansiyelini açığa çıkartılması için belirtilen sorunların çözülmesi önem arz etmektedir. Tablo 2.13'de Uluslararası kuruluşlar tarafından Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları çekebilme açısından konumunu gösteren veriler sunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümde Türkiye'nin sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili detaylar ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bu bölümde öncelikle ikinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların bahsedilen güçlü, zayıf, sunduğu fırsat ve tehditleri tekrar yer verilmeyecektir. Doğrudan yabancı yatırımların bahsedilen yönleri Tablo 2.14'de özetlenerek sunulmuştur.

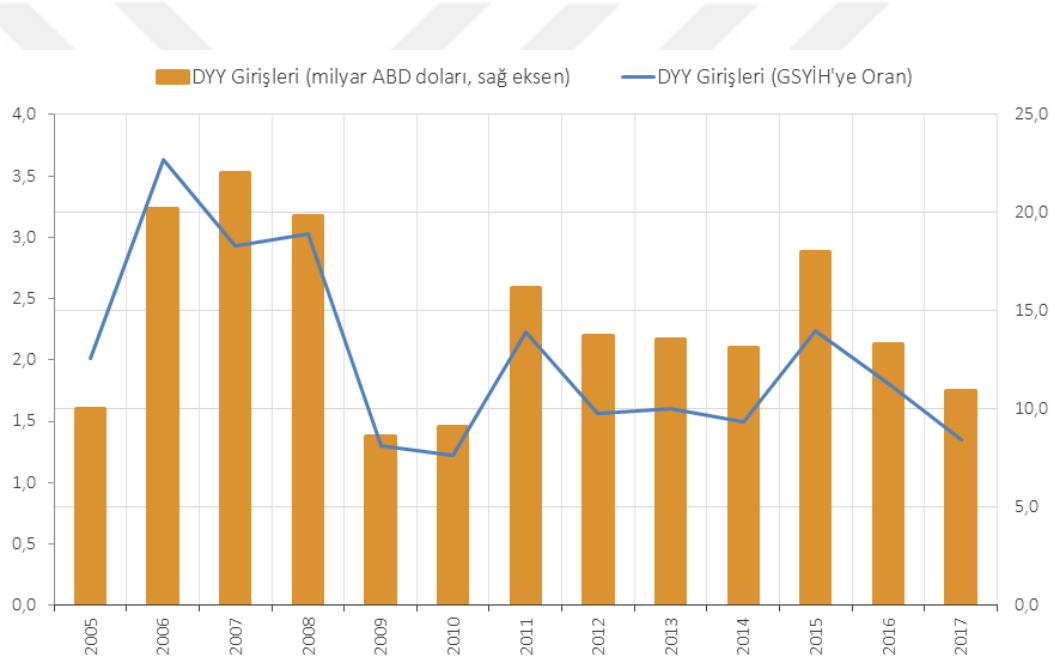
Tablo 2.14. Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmede Türkiye'nin Zayıf ve Güçlü Yönleri

Güçlü Yanları	Zayıf Yanları	Fırsatlar	Tehditler
Liberal Mevzuat	Hantal ve Ağır İşleyen Hukuk Sistemi	Ekonominin Yüksek Büyüme Potansiyeli	Ekonominin Kırılgan Yapısı
Büyük İç Pazar	Kayıt dışı Ekonominin Yaygınlığı	Olası AB Üyeliği	Risklere Açık Ekonomi
Dinamik ve Gelişen Ekonomi Son Yıllardaki	Hantal Bürokrasi ve Bürokratik Engeller	Genç ve Dinamik Nüfus	Dış Piyasaya Bağımlılık
Ekonomik İstikrar			Politik Risk
Coğrafi Konum	Rakip Ükelere Kıyasla Yüksek İşçilik Maliyetleri	Özelleştirmeler	Karışık Bir Coğrafyada Bulunması
Nitelikli İşgücü			
AB ile Gümrük Birliği	Geçmişteki Ekonomik İstikrarsızlık	Enerji Koridorunda Yer Alması	AB Üyeliğinin Önündeki Engeller
Devlet Teşvikleri	Ağır Vergi Yüku		

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2012.

2.6.TÜRKİYE'YE YAPILAN YATIRIMLARIN GSYİH'YA KATKISI

Ülkelerin yatırım performanslarını ölçen birçok yöntem mevcuttur. Batmaz ve Tunca(2005) tarafından yapılan çalışmada; bu ölçme yöntemlerinden en sağlıklı olan yöntemin, doğrudan yabancı yatırımların ülkenin GSYİH'daki payının ölçülmesiyle yapılan ölçüm olduğu vurgulanmıştır. Türkiye bu yöntemle hesaplanan analizde, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'deki payı 2005 yılına kadarki dönemde %1'in altında kalmıştır. Ancak 2003 alınan 4875 sayılı kanun ile doğrudan yabancı yatırımlar ivme kazanmış, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'deki payı 2008 yılında %3,8 seviyelerine kadar çıkmıştır. 2009 yılında küresel yaşanan ekonomik durgunluk neticesinde bu oran %1,5 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Kaynak:(TCMB, 2018)

Şekil 2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYİH'ya Oranı

Genel olarak değerlendirildiğinde özellikle 2003 yılında alınan kararlar sonrası doğrudan yabancı yatırımlar Türkiye'de artmaya başlamıştır. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların milli gelire katkısında artış meydana gelmiştir. Şekil 2.1 incelendiğinde, 2009 krizi, 2012 yılında Avrupa ülkelerini finans piyasalarında yaşanan kriz ve 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi gibi belirsizliklerin yaşandığı dönemlerde, doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş gerçekleşmiş ve milli gelire olan katkısının da gerilediği görülmüştür. 2006 yılında doğrudan yabancı

yatırımların GSYİH olan katkısı %3.8 düzeyinde gerçekleşirken bu oran 2009 yılında yaşanan küresel gelişmelerin etkisiyle %1.5 seviyelerine inmiştir. Tekrar yatırımların toparlanması ile bu oran 2015 yılında %2'nin üzerine çıkmıştır. Ancak 2016 yılında yaşanan darbe girişimi nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların gerilemesine neden olarak oranın %2'nin altına gerilemesine neden olmuştur. Bu düşüş 2017 yılında devam etmiştir.

Türkiye'nin küresel bir güç haline gelebilmesi için mevcut potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir. 1980'li yıllarda geçtiği liberal politik anlayışı benimsemesine rağmen yeterince yatırımlarda yol alamamasının ilerleyememesinin nedenleri olarak gösterilen ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların, hukuk ve adalet aksaklıklarının ve kurumsal alt yapı eksiklerinin tamamlanması için gerekli tedbirleri alınması gerekmektedir.

2.7. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN GENEL EKONOMİK ETKİLERİ

Doğrudan yabancı yatırımlar başta gelişmekte olan olmak üzere hemen hemen bütün ülkeler açısından önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında ve refah düzeylerinin artmasında doğrudan yabancı yatırımların payı oldukça fazladır. Doğrudan yabancı yatırımlar milli gelir, ihracat, ithalat, kalkınmışlık düzeyi, ürün fiyatları, işgücü istihdamı, sektörel verimlilik, Ar-Ge çalışmaları, sosyal ve kültürel gelişmişlik, refah düzeyi, ürün kalite standardı, sektörel çeşitliliğin sağlanması, rekabet ortamının sağlanması, üretim ve yatırım durumu gibi birçok açıdan ülkelere olumlu katkılar sağlamaktadır. Birinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomilerine olan etkisi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde Türkiye özelinde tasarruflar açığı, istihdam etkisi, rekabet politikası, yasal yapı ve vergi politikası, ödemeler dengesi, milli gelir, teknoloji, yönetim ve bilgi politikası yönünden, uluslararası ve politik faktör yönünden ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

2.7.1. Tasarruf Açığına Etkileri

Birçok ülkenin yaşadığı temel sorunların başında tasarruflar açığı gelmektedir. Genel itibarıyla ülkeler, tasarruflarını yatırıma dönüştürememe gibi bir sorun ile karşı karşıyadır. Bu sorun, özellikle gelişmekte olan ülkelere daha sık görülmektedir.

Yaşanan tasarruflar açığı sorununun temelinde yetersiz vergi geliri, hızlı nüfus artışı veyapısalve kurumsal aksaklıklar yatmaktadır. Ülkeler yeterli tasarruf sağlanamadığı için yatırımlar gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla,ülkeler sermaye yapısının şekillendirilmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Ülkelerin yaşamış oldukları tasarruflar açığını sorununu çözmek için ilk başvurdukları yöntem doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmektir. Bu davranış daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak tasarruflar açığı sorununu ciddi şekilde yaşamaktadır. Politika yapıcılar tasarruf açığı sorununun çözümü için doğrudan yabancı yatırımları çekme yoluna gitmektedir.

Türkiye'nin tasarruf oranı oldukça düşüktür. Dünya Bankası'nın yapmış olduğu araştırmaya göre coğrafi gruplar bazında değerlendirildiğinde Türkiye'deki tasarruf oranlarının diğer ülkelere göre oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2016 yılı için gerçekleştirdiği istatitiki çalışmada, Türkiye'de tasarruf oranının %24,8 ve hane halkının tasarruf oranının ise %9,4 oranında gerçekleştiğini belirtmiştir (TÜİK, 2016). Tespit edilen bu oranlar kişilerin gelirleri ile doğru orantılı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Bu tespit Türkiye'de tasarruf açığı sorunun varlığını açıkça göstermektedir. Yaşanan bu sorunu aşılabilmesi için politika belirleyiciler çeşitli tedbirler alınmaktadır. Örneğin, ev almak isteyenlere devlet katkısı verilmesi ve bireysel emekliliğe teşvik gibi birçok uygulama tasarruf tedbirlerine yönelik teşvikleri arasında yer almaktadır. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen Türkiye'de istenilen seviyelerde tasarruf sağlanabilmiş değildir.

Türkiye'ningelişmiş ülkelerle aradaki kalkınmışlık ve refah düzeyi farkını ortadan kaldırabilmesi için ekonomik büyüme sağlaması gerekmektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi içinde ise tasarruf gerekmektedir. Aksi halde, ülke kaynaklarının yetersiz olması, bu açığın dış kaynaklar yoluyla temin edilmesinin önünü açmaktadır. Bu durum, dışa olan bağımlılığın ortaya çıkmasına ve ülke ekonomisini daha kırılgan bir yapıya bürünmesine sebebiyet vermektedir.

2.7.2. İstihdam Etkisi

Türkiye genç bir nüfus yapısına sahip olması nedeniyle sürekli istihdam anlamında sorun yaşayan bir ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın tespit etmiş olduğu veriler doğrultusunda ortalama heryıl işgücüne yaklaşık 750.000 yeni

katılım ortaya çıkmaktadır (TCMB, 2018).İstihdam için ülkede yeni sektörlerin oluşmasıyla birlikte yeni istihdam alanları oluşturması açısından doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önem arz etmektedir.Ancak, doğrudan yabancı yatırımlarınhangi oranda istihdamatkıda bulunduğu, fiyat ve verimliliği hangi düzeyde etkilediğini net olarak ifade edebilmek mümkün değildir(Ataklı, 1997: 29).

Tablo 2.15. Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Olan Katkısı

	2010	2011	2012	2013	2014
Belge	3.965	4.236	4.245	4.917	4.059
Yatırım(Milyon TL)	60.447	52.732	57.905	96.125	61.844
Yerli Yatırım(Milyon TL)	53.459	44.086	50.085	81.429	50.860
Yerli Yatırımın İstihdamı	123.312	114.977	133.865	174.654	132.085
Yerli İstihdamın Maliyeti(Bir Kişi)	433.326	383.433	374.146	466.230	385.055
Yabancı Yatırım(Milyon TL)	6.989	8.646	7.821	14.696	10.984
Yabancı İstihdam	14.433	8.405	14.722	16.770	11.836
Yabancı İstihdamın Maliyeti(Bir Kişi)	477.619	1.028.673	531.246	876.327	928.016
Toplam İstihdam	137.945	123.382	148.587	191.424	143.911
İstihdam Maliyeti(Bir kişi)	438.196	427.388	389.704	502.158	929.738

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

Türkiye doğrudan yabancı yatırımları kendine çekmede yaşadığı problemler nedeniyle, yatırımların olası istihdama katkısının etkisini istenildiği şekilde görememektedir. Ataklı (1997) tarafından yapılan çalışmada; Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımları kaç kişiye istihdam oluşturduğunu net ifade etmek mümkün olmadığı belirtilmiştir (Ataklı, 1997: 29). Ancak çalışmada bazı yetkililer tarafından bu sayının 1 milyon ile 1.5 milyon arası bir rakam olabileceğine dikkat çekilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların istihdama olan katkısını net olarak ifade

edilemese de, istihdam başına düşen sabit yatırım miktarı baz alınarak oluşan istihdam oranı tahmin edilebilmektedir.

2017 yılında Türkiye’de işsizlik oranı TÜİK verilerine göre %10.9 civarında gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018). Yaşanan işsizlik sorunun giderilebilmesi için yeni yatırımların yapılması oldukça önem arz etmektedir. Ancak yapılacak olan yatırımların yatırımcıya ortalama bir maliyeti söz konusudur. Ekonomi Bakanlığı’nın teşvik belgeli yatırımlara ilişkin verilerinden oluşan analizinde, 2014 yılında yerli yatırımla bir ferdin işe girme maliyeti 385.084 Türk Lirası (TL) iken, yabancı yatırımlar ile bir ferdin ise 982.014 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.15’de 2010-2014 dönemini kapsayan veriler incelendiğinde, herhangi bir alanda bir kişilik istihdam oluşturulması için yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılara göre daha fazla harcama yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye’ye 2014 yılında 61 milyar 844 milyon TL toplam yatırım yapılırken, bu miktarın 50 milyar 860 milyon TL’si yerli yatırım, 10 milyar 984 milyon TL’si yabancı yatırımların katkısıdır. Dolayısıyla yerli yatırımcıların bir kişilik istihdam maliyeti 385.055 TL olduğu düşünülürse toplam 132.085 kişiye ortalama istihdam sağlandığı, yabancı yatırımların bir kişilik istihdam için 928.016 TL harcaması gerektiği düşünüldüğünde 11.836 kişiye istihdam sağlanmıştır. Dolayısıyla 2014 yılı içerisinde toplam 143.911 kişiye yeni istihdam sağlamıştır.

Belirtilen hesaplama yöntemi ile Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan çalışmada, 1980-2005 döneminde Türkiye’ye toplamda 30 milyar dolarlık bir yatırım gerçekleştiği, bu yatırımların yaklaşık 450 bin kişiye istihdam sağladığı tespit edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018). Dolaylı istihdam gözönüne alınacak olursa yatırımların belirtilen dönemde yaklaşık 1 milyon istihdam sağladığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, doğrudan yabancı yatırımların istihdama katkısı net rakamlar ile ifade edilemese de, önemli katkısının olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Yapılan literatür çalışmalarında, istihdam ile DYY’nın arasında ilişkisini araştırılan çalışmalarda farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. İstihdam ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi inceleyen Cömert (2000), 1983-1992 yılları kapsayan ve Türkiye örneklem verisi kullanılarak yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların istihdama önemli derecede katkı sağladığını madikkat çekilmiştir (Cömert, 2000: 13). Karagöz’ün (2007) Türkiye örneklem verisi ve zaman serileri

yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada; doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmüştür (Karagöz,2007:20-80).Saray'ın(2011) 1970-2009 yıllar kapsayan, Türkiye örneklem verisi ve Autoregressive Distributed Lag (ARDL) eşbütünleşme metodu kullanılarak yapılan çalışmada; doğrudan yabancı yatırımların işsizliği düşürdüğüne dair kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Çalışmada kısa dönemde etkilememesinin nedeni olarak, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların finans, haberleşme, ulaştırma sektörlerine yoğunlaşılması istihdam oluşturma etkisini sınırlandırdığı vurgulanmıştır. Ancak çalışma uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların istihdamı olumlu etkilediği görülmüştür.

Literatür çalışmalarından bazılarında incelendiğinde, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik arasındaki ilişkinin net bir şekilde ortaya konulamadığı görülmektedir.

2.7.3. Rekabet Politikaları, Yasal Yapı ve Vergi Politikalarının Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımlar rekabet koşulları, yasal yapı ve vergi politikaları gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Rekabet ortamı, yatırım politikaları ile paralellik göstermektedir. Yasal yapı, yatırımcıların yatırım için karar aşamasında karşılaşacakları kolaylıkları ve zorlukları dikkate alarak yatırımlarını yapma veya kaydırma yoluna gitmelerine neden olan hassas bir faktördür. Ülkenin yasal yapısının iyi bir zemine oturtulamaması nedeniyle yatırımcılarda risk algısı oluşmakta ve bu tip piyasalara yatırım yapmamayı tercih etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde bazen rekabet şartları oldukça sıkıntılı olabilmektedir. Özellikle yatırıma ev sahipliği yapan firmalar zaman zaman rekabet edemez hale gelmektedir. Bu tip sıkıntılı dönemlerde acilen gerekli yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi oldukça önem arz eder. Zamanında yapılan rekabet ve düzenleyici mekanizmanın hayata geçirilmesi, ev sahibi ülkenin ekonomisine oldukça önemli katkı sağlayacağı önemli bir gerçekliktir. Diğer taraftan, doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştiren şirketlerin yerelde faaliyet gösteren bir ortakla hareket etmesi, hem yerel ekonomiye hemde iç piyasada faaliyet gösteren şirketlerin gelişip verimliliğin artması adına oldukça önemlidir.

Genel olarak doğrudan yabancı yatırımcıların, rekabet koşullarının yüksek olduğu piyasaları tercih ettiği görülmektedir. Bu sebeple, özellikle gelişmekte olan ülkelerin rekabete dayalı ekonomik anlayışı benimsemeleri büyük önem arz etmektedir. Rekabet ile birlikte verimliliğin ve karın yüksek olduğu özel sektörler için yoğunlaşılması ve sosyal sorumlulukların geliştirilmesi yatırımlar için oldukça önemlidir. Sonuç olarak yatırımcı firmaların uygun piyasa şartları oluşması nedeniyle, yatırımların artış göstermesi muhtemeldir.

2001 krizi sonrasında 2003 yılında çıkartılan radikal yatırım kararlarıyla birlikte yapısal reformlar olumlu sonuçlar vermiş ve yatırımlar 2004 yılından itibaren artan bir ivme yakalanmıştır. Türkiye'nin almış radikal kararlar arasındaki devletin ekonomiye olan müdahalesinin azaltılması kararı yatırımları artan bir ivme yakalamasında oldukça etkili olmuştur. Türkiye yıllarca doğrudan yabancı yatırımlar için rekabet açısından sağlam bir altyapı oluşturamamıştır. Mevcut kararlarda yaşanan değerlendirme farklılıkları yatırımcılara açısından sorun oluşturmuştur. Yatırımcılar tarafından oluşan belirsizlik ortamında risk algısının artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla yatırımlar açısından farklı uygulamalar ortaya çıkmış ve haksız rekabet ve güvensizlik ortamı oluşmasına neden olarak yatırımların gerilemesine neden olmuştur.

Türkiye'nin TÜİK verilerine göre 2017 yılındaki kişi başına düşen gelir 10.597 dolar seviyelerindedir. Ancak Türkiye'de kayıt dışı ekonomi gibi bir durumu da söz konusudur. Bu durum oldukça ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorun mevcut kişi başı gelir seviyesini mevcut durumdan daha aşağı seviye çekmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'nin satın alma gücü paritesi 24.243 dolar seviyelerindedir. Bu gelir seviyesi ile Türkiye dünya sıralamasında 49. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2018).

Doğrudan yabancı yatırımlar karar aşamasında ilk dikkat edilen husus yatırıma ev sahipliği yapılacak ülkenin mevzuatına bakılmaktadır. İkinci aşamada ise ev sahibi ülkenin hukuki çerçevesiyle ilgili olarak her iki tarafın hak, hukuk ve yükümlülüklerini içeren yatırım mukavelesine bakılmaktadır. Üçüncü aşamada, yatırım gerçekleştirecek firma ülkelerin uluslararası sözleşmelere tabi olup olmadığına bakılmaktadır (Tiryakioğlu, 2001: 168). Yatırıma ev sahipliği yapan ülke ile yatırımcı firma arasında herhangi bir sözleşme olmaması halinde yaşanan anlaşmazlıklarda, ev sahibi ülkelerin tabi olduğu uluslararası sözleşmelere dayanarak sorunları çözümlenmektedir. Bu sebeple ev sahibi ülkeler

açısından uluslararası sözleşmelere tabi olunması yatırımları çekmek için avantaj teşkil etmektedir (Tiryakioğlu, 2001: 168).

Türkiye’de, makroekonomik dengelerin ağırlıklı olarak vergi politikası üzerine kurulması ve hazine gelirlerinin vergi gelirlerinden karşılanması sorun olmaktadır. Uygulanan vergi politikasının rakip ülkelere kıyasla yüksek olması yatırımları olumsuz etkilemekte ve yatırımların farklı ülkelere kaymasına neden olmaktadır. Bu tip sorunlar ile karşılaşılmasını için bazı ülkeler yatırımcı firmalara karşı giriş aşamasında vergi tatili teşviki uygulamaktadır (Arıman, 2001: 139). Herhangi bir ülkede vergi politikası belirlenirken, ülkenin iktisadi yapısı, ekonomik durumu ve ülkenin siyasi yapısıyla ilgili yakından ilgilidir. Türkiye’de vergi sisteminden istenilen veriminin alınabilmesi için piyasaya uyumu için makro matrahın gelir vergisinden tüketim vergisine aktarılması, düz oranlı tarifinin uygulanması, optimal vergi oranının büyüklüğü ve ekonomideki kayıtdışının kontrol alınması gibi önlemlerin ön plana çıktığı görülmektedir (Akalin 2004). Yatırımlar, kamusal ve bölgesel vergi gelirlerinin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar çekebilmek için gerekli yasal yapısal düzenlemelerin ivedilikle karara bağlanması ve uygulanması oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye’de 1994 yılında yaşanan kriz sonrasında Rekabet Koruma Kanunu kabul edilmiş ve rekabet kurulu oluşturulmuştur. Yine bu dönemde Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Yapılan bu düzenlemeler, doğrudan yabancı yatırımlar açısından oldukça önemlidir. Bu dönemde Türkiye’de serbest rekabet, yatırımların korunması ve yatırım özendirme anlaşması ve çifte vergilendirmenin önlenmesi gibi konularda yapılan düzenlemelerle yatırımlar için oldukça önemli kararlar alınmıştır.

Türkiye’nin küresel anlamda gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha etkin politikaların üretilmesi ve kararlılıkla uygulaması önem arz etmektedir. Aynı şekilde Türkiye ekonomisinin sağlam bir ekonomik yapıya kavuşması için dışa bağımlılığın azaltılması ve küresel gelişmelerden geri kalınmaması için ihtiyaç duyulan gerekli yasal düzenlemeleri ivedilikle hayata geçirmesi gerekmektedir.

2.7.4. Ödemeler Dengesine Etkisi

Ödemeler dengesi ülkeler açısından en hassas konuların başında gelmektedir. Ülkelerin dış ve mali ilişkilerini ortaya koyması, uluslararası platformda ülkenin genel ekonomik durumunu göstermesi açısından oldukça önemli bir göstergedir. Ödemeler dengesi;doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve ithalat üzerine etkilerini belirlemektedir. Yapılan yatırımlar vasıtasıyla ülkeye giren dövizler, ev sahibi ülkenin ithalatı ikame etmesine katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, ihracatı artırıcı etki göstererek ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunmaktadır (Seyidoğlu, 1994: 135). Birinci bölümde doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine olan etkisi detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu bölümde ise doğrudan yabancı yatırımların ödemeler dengesine etkisi Türkiye bağlamında değerlendirilecektir.

Tablo 2.16. Türkiye'nin Cari Açık Durumu

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi(Milyon Dolar)	Cari Dengenin GSMH Oranı(%)
2000	-9.920	-3.6
2001	3.760	1.9
2002	-626	-0.3
2003	-7.554	-2.4
2004	-14.198	-3.5
2005	-20.980	-4.2
2006	-31.168	-5.7
2007	-36.949	-5.5
2008	-39.425	-5.1
2009	-11.358	-1.8
2010	-44.616	-5.8
2011	-74.402	-8.9
2012	-47.963	-5.5
2013	-63.642	-6.7
2014	-43.644	-4.7
2015	-32.109	-3.7
2016	-33.137	-3.8
2017	-47.100	-5.5

Kaynak:(TCMB, 2018)

Doğrudan yabancı yatırımlar ödemeler dengesine ve cari açığın kapatılmasına anlamında ciddi katkılar sunmaktadır.Türkiye’de yaşanan cari açık denge sorunuen önemli ekonomik sorunların başındagelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın verilerine göre 1951-2002 döneminde Türkiye toplam 43.7 milyar dolar

cari açık vermiştir. Cari açık sorunu 2002 yılından sonrada artarak devam etmiştir. Türkiye sadece 2017 yılında 47.1 milyar dolar cari açık vermiştir. 2017 yılında cari açığın ülkenin GSMH'ya oranı %5.5 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'de cari açığın 2000-2017 dönemindeki durumu Tablo 2.16'da sunulmuştur.

Türkiye açısında cari açığın en büyük etkisi ekonomik büyümeye olmaktadır. Cari açık ekonomik büyümeyi oldukça olumsuz etkilemektedir. Yeterli düzeyde büyümenin gerçekleşmemesi Türkiye'nin önemli bir sorunudur. Dolayısıyla ülkenin makroekonomik dengenin sağlanabilmesi için dış kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte ihtiyaç duyulan kaynakların karşılanması mümkündür. Bu bağlamda, yatırımların ödemeler dengesi üzerine olumlu etkileri yansımaları olmaktadır.

Ülkelerin cari açıklarının en önemli kısmını dış ödemeler dengesi oluşturmaktadır. Dış ödemelerde meydana gelen değişiklikler ülke ekonomisinde önemli etkiler göstermektedir. Dış ödemeler dengesi, kalkınma hızı, döviz değerleri, enflasyon, ücret artışları, milli gelir, gelir dağılımı gibi faktörlerin etkilenmektedir. Karluk(2001) tarafından yapılan çalışmada, bir ülkede gelişen ekonomik etmenlerindeki diğer ülkelerle olan ilişkiyi hangi boyutta etkilediğinin görülmesi, tespit edilen sorunların çözümü ve gerekli kararların alınabilmesi için dış ödemeler dengesinin sürekli olarak takip edilmesi ve gelişmelere göre gerekli tedbirleri alınmasına vurgu yapılmıştır (Karluk, 2001: 110-111).

2017 yılında Türkiye'nin ihracat bir önceki yıla göre %10.2 artarak 157 milyar, ithalat oranı %17.7 artarak 233,6 milyar dolar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre ihracat artışına rağmen, ithalatın da artması nedeniyle dış ticaret açığı artarak 2017 yılında 76.8 milyar dolar açık vermiştir. 2017 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %71.8 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bu oran 2016 yılında %69.4 ve 2015 yılında ise %65.1 seviyelerinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018).

Tablo 2.19'da görüldüğü üzere, Türkiye'nin ihracatı artmasına rağmen ithalatın hemen hemen her yıl daha fazla artmasıyla birlikte dış ticaret açığı da her geçen yıl artış göstermiştir. Dış ticaret açığı, cari açığı olumsuz etkileyen en önemli faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Cari açığın artması ülkenin büyümesini olumsuz etkilemekte ve kalkınmayı yavaşlatmaktadır. Bu nedenle ülkenin cari açık sonunun çözümüne katkı yapması noktasında doğrudan yabancı yatırımların önemi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.17. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi(Bin Dolar)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı karşılama oranı(%)
	Değer	Değişim(%)	Değer	Değişim(%)	Değer	
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	- 84 566 959	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	- 63 395 487	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	- 56 088 651	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	- 76 806 711	67,1

Kaynak:TCMB, 2018.

2.7.5. Milli Gelir Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımların milli gelire olan katkısında oldukça önemlidir. Ülkelerin refah düzeyi, gelişmişlik düzeyi gibi hususların kıyaslanmasında ülkenin kişi başına düşen gelire bakılmaktadır.Çünkü kişi başına düşen gelirin artması, ülkeninrefahının arttığı anlamına gelmektedir(Karluk, 2001: 110-115). Üretim ve yatırımlar milli geliri doğrudan etkilemektedir. Yatırımların artması ile kişi başına düşen gelirdede artmaktadır. Yatırımların kişi başına düşen geliri daha fazla etkilemeside mümkündür.Üretim için ihtiyaç duyulan girdilerin ülkenin kendi üretebilmesi halinde yatırımların milli gelire olan katkısı artacaktır. Eğer ihtiyaç duyulan girdilerin ithal

edilmesi durumunda, bu durumun GSMH'den düşülmesi gerektiğinden ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye 2002 yılında GSMH'si 231 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir 3.492 dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve bir önceki döneme göre büyüme oranı %6.2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2003 yılında çıkartmış olduğu yasaların uygulamaya konmasıyla birlikte milli gelirde artış başlamıştır. 2003 yılında GSMH'ye 305 milyar dolar ve kişi başına düşen milli gelir ise 4.565 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında büyüme oranı bir önceki döneme göre % 5.2 oranında artmıştır. 2003 yılı sonrası doğrudan yabancı yatırımların etkisiyle olumlu bir ivme yakalayan milli gelir 2013 yılında 950 milyar dolara kadar yükselmiştir. Ancak Türkiye 2013 yılından 2017 yılına kadar devam eden süreçte milli gelirinde düşüş yaşanmıştır. 2017 yılında Türkiye'nin GSMH'si 851 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin milli geliri 2013-2017 döneminde yaklaşık 100 milyar dolar azalmıştır. 2008 yılında 10.444 dolar seviyelerinde olan kişi başına düşen milli gelir seviyesi, 2013 yılına gelindiğinde 12.480 dolara seviyelerine kadar yükselmiştir. Ancak 2013 yılından sonra yaşanan ulusal ve küresel gelişmelerin etkisiyle milli gelir gerilemeye başlamıştır. 2017 yılında kişi başına düşen milli gelir 10.597 dolara seviyelerine inmiştir. 2013-2017 döneminde yaşanan düşüş neticesinde kişi başına düşen milli gelirde 1883 dolarlık bir kayıp söz konusu olmuştur. Türkiye'de yatırımların ivme kazanmaya başladığı 2007-2016 döneminde kişi başına düşen gelir %12.7 oranında artmıştır. Aynı dönemde ülke ekonomisi 2017 yılında TL bazında %7.4 oranında büyüme göstermiştir. Ancak dolar bazındaki büyüme istenilen seviyede gerçekleşmemiş ve Türkiye bu dönemde 1.3 oranında küçülmüştür. 2017 yılında kendi para birimlerine göre Türkiye G20 ülkeleri arasında büyüme ilk sırada yer almıştır (TCMB, 2018). Türkiye 1952-2002 dönemde ortalama 3.4 oranında büyürken, 2003-2016 arası dönemde ortalama 4.8 oranında büyüme gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında özellikle sabit sermaye yatırımlarının oldukça ciddi katkısı bulunmaktadır. Kalkınmanın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan kaynağın yetersiz olması durumunda ülkelerin önünde üç seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülkenin mevcut rezervlerini kullanmak, ikincisi dış borç kullanma yoluna gitmek ve üçüncü seçenek olarak doğrudan yabancı yatırımları ülkeye

çekmektir. İlk iki seçenek ülkelerin makroekonomik dengeleri korunması açısından pek olumlu karşılanmamaktadır. Bu sebeple, doğrudan yabancı yatırımlar, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından son derece önemli bir çıkış noktasıdır. Türkiye'nin tasarruf yetersizliğini, cari açığını ve yüksek borç ödemelerini düzenlemek için doğrudan yabancı yatırımlara öncelik verilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin yıllara göre milli gelir durumu ile kişi başına düşen gelirleri Tablo 2.18'de sunulmuştur.

Tablo 2.18. Türkiye'nin Yıllara Göre Milli Gelir Durumu¹

Yıllar	GSMH (Milyar Dolar)	Kişi Başı Gelir(Dolar)	Büyüme (%)
2008	777	10.931	0.7
2009	647	8.980	-4.8
2010	772	10.560	9.2
2011	832	11.205	8.8
2012	871	11.588	2.2
2013	950	12.480	4.2
2014	935	12.112	2.9
2015	862	11.019	6.1
2016	852	10.883	1.8
2017	851	10.547	7.4
2003-2016	Ortalama		4.8
1952-2002	Ortalama		3.4

Kaynak: TCMB, 2018.

2.7.6. Teknoloji, Yönetim ve Bilgi Faktörleri Yönünden

Özellikle gelişmekte olan ülkelerte teknoloji, yönetim ve bilgi anlamında birçok eksikliklerin doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla sahip olmakta ve kendi üretimlerini gerçekleştirme aşamasına gelebilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte dünyada teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla, ürün yaşam süreleri kısalmakta ve oluşan rekabet koşulları özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından teknolojik ve bilgi faktörlerini daha anlamlı kılmaktadır. Ülkeler ihtiyaç duyulan bu faktörleri kolaylıkla doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla elde edebileceklerini ön gördükleri için yatırımları kendi ülkelerine çekmeyi hedeflemektedir. Ancak bu hedeflerin Türkiye açısından tam anlamıyla başarıldığı söylenemez. Bu hedeflere ulaşamamanın temel gerekçeleri arasında teknoloji ve bilim alanında belirli ve planlı bir program anlayışının belirlenememesi ve politikaların yetersiz kalması gösterilmektedir. Türkiye öngörülen hedefleri

¹TL'nin değer kaybı, yarım Dolar ve yarım Euro'dan oluşan yıllık ortalama alış kuruna göre sepet bazında hesaplanmıştır.

yakalayabilmek için, 13 Aralık 2000 tarihinde Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından Bilim ve Teknoloji Stratejileri Belgesi'nin hazırlanması için çalışma başlatılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 2001 yılı Aralık ayında "Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri" adlı proje tamamlanarak hayata geçirilmek üzere sunulmuştur (<http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/genelbilgi/>). Projenin ana hedefi, Cumhuriyetin 100. yılında Atatürk'ün hedef gösterdiği muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Dolayısıyla belirtilen hedefler doğrultusunda bilim ve teknolojiye hakim, teknolojik yeniliklere açık ve teknolojik imkanları ülke menfaatlerine dönüştürme açısından yeterli bir toplum oluşturulması en büyük hedef olarak belirlenmiştir. Türkiye'de böyle bir vizyonun açıklanmış olması ülkenin geleceğine yönelik stratejik bir plan uygulamaya konması adına oldukça önem arz etmektedir. Ancak günümüze kadar gerçekleşen projelerin koyulan bu hedeflerin uzağında kaldığını göstermektedir. Özellikle Türkiye teknolojik anlamda halen dışa bağımlı durumdadır. Dolayısıyla belirtilen hedeflere ulaşmanın en önemli yolu, doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekilmesidir. Böylelikle teknolojik ve yönetsel becerilerin geliştirilmesi ve kendi üretimini gerçekleştirebilir duruma gelmesi olağandır.

Türkiye'nin yatırımlara ağırlık vermesiyle birlikte dünya ekonomileriyle işbirliğini geliştirdikçe, teknolojik transferlerin ülkeye gelmesi muhtemeldir. Bu nedenle Türkiye'nin yatırımlar vasıtasıyla ihtiyaç duyulan gerekli teknolojik yenilikleri ülkeye sokabilmesi için gerekli teşvik politikalarını iyi yönetmesi gerekmektedir. Ancak ülkede ekonomik politikaları sağlam temellere oturtulamaması nedeniyle bugün tam olarak istenilen doğrudan yabancı yatırımlar çekilememektedir (Karluk, 2001: 10-12). Dolayısıyla ihtiyaç duyulan teknolojik ve yönetsel becerilerde halen ülke de istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Ancak Türkiye'nin önceki dönemlerle karşılaştırıldığında çok daha iyi konumda olduğu söylenebilir. 1980 yılında uygulamaya konulan liberal ekonomik anlayışla birlikte yatırımlar canlanmış ve 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımlar için alınan radikal kararlarla birlikte yatırımlarda önemli artış sağlanmıştır. Özellikle ihracat artışta tekstil, otomotiv, demir-çelik, elektrikli makina ve cihazlar, şişe ve cam endüstrisi alanlarında gerçekleşmiş ve ülke genelinde teknolojik ilerleme kaydedilmiştir (Karluk, 2001: 110-111).

Türkiye'nin Atatürk'ün göstermiş olduğu muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi için en önemli seçeneğin doğrudan yabancı yatırımlar

olduğugörölmektedir. Dolayısıyla yatırımlardan yeteri kadar pay alabilmek için gerekli kararların ivedilikle alınması ve istikrarlı bir şekilde hayata geçirilmesi son derece önem arz etmektedir.

2.7.7. Uluslararası İlişkiler ve Politik Faktörler Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımlar ölkelerin yurtiçi tasarruf yetersizliğı veya kaynak sermaye yetersizliğı durumlarında ilk başvuru olan ekonomik yöntemlerin başında gelmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ölkelerin birbirinden uzak durması düşünülemez (Doğın ve Can, 2016b: 197-200). Aksine ölkeler, uluslararası birliklere üye olarak ekonomilerini güçlendirmeyi ve piyasalarını genişletmeyi amaçlamaktadır.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin serbestleşmesi ve liberalleşmesinde GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması) ve daha sonra onun yerine kurulan WTO (Dünya Ticaret Örgütü) çok önemli rol oynamıştır. 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile uluslararası entegrasyon kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Entegrasyon kavramının gelişmesiyle, ölkelerin bloklar halinde ortak hareket etmelerinin önemi artmıştır. Günümüzde en önemli bloklaşmaların sırasıyla Avrupa Birliğı (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Teşkilatı (NAFTA), Asya Pasifik Ölkeleri Ekonomik İşbirliğı Teşkilatı (APEC) olduğu söylenebilir. Bu birliklerden en başarılı konumda olanı, ekonomi ve siyasi işbirliğı olan AB'dir. AB, kısa bir sürede ölkelerin pazar, ekonomi, siyasi ve stratejik güçlerini bir araya getirerek küresel bir ekonomik birlik oluşturulmuştur. Dolayısıyla AB güçlü alım gücü, geniş coğrafyası ve büyük nüfusu ile küresel olarak doğrudan yabancı yatırımların önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye ilk olarak 1995 yılında AB bünyesindeki Gümrük Birliğı'ne üye olmuştur. Türkiye'nin Gümrük Birliğı'ne dahil olması sonrasında gümrük vergileri sıfırlanmış, ek vergiler, ithalat yasakları ve kota engelleri kaldırılmıştır. Türkiye bu dönemde AB'nin talebi üzerine 1994 yılında Anti-Tekel Kanunu'nu ve 1995 yılında Tüketiciyi Koruma Kanunu çıkartmış ve 1997 yılında Rekabet Kurulunu oluşturulmuştur. Bu dönemde yatırımları teşvik için Türkiye, AB'nin gümrük vergi sistemini bazı istisna uygulamalar haricinde diğer ölkelerde uygulamıştır (Çarıkçı, 2004: 257-258). Türkiye yatırımları çekebilmek için birçok uygulamayı hayata geçirmiş olmasına karşın istenilen sonuçları elde edilememiştir. Bunun temelinde 1997 yılında

Güneydoğu Asya da başlayan ekonomik krizin daha sonra Rusya'ya sıçraması ile birlikte Türkiye ekonomisini etkilemesi yatmaktadır. Türkiye'nin ekonomik kriz içerisindeki bölgeler ile işbirliği içerisinde olmasından dolayı doğrudan yabancı yatırımlarda krizden olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca 1999 yılında yaşanan Marmara depremi, ekonomik olarak Türkiye'yi oldukça yıpratmıştır. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler neticesinde 2001 yılında Türkiye'de ağır bir kriz yaşanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından hedeflerin oldukça uzağında bir performans gerçekleşmiştir (Çarıkçı, 2004: 257-258).

2001 yılında yaşanan krizi sonrasında küreselleşmenin de etkisiyle, DYY için radikal kararların alınması gereği görülmüştür. Türkiye 2003 yılında doğrudan yabancı yatırımlar kanunu çıkartarak önemli bir adım atmıştır. Büyük bir pazar konumundaki AB ile üyelik sürecine ağırlık verilerek reformlara ağırlık verilmiştir. Türkiye'nin AB üyelik hususunda, uluslararası konum ve politik ilişkilerini olumlu etkilemesi için kısa zamanda üye olmayı amaçlamıştır. Ancak üyelik süreci günümüzde halen devam etmekte olup sağlıklı bir ilerleme olduğu söylenemez. AB ile ilişkilerin gelişmeye başladığı 2000 yılların başlarında yapılan stand by anlaşması, AB'nin önerdiği reformları gerçekleştirme gayreti, yatırımları önemli ölçüde etkileyerek artmasını sağlamıştır. Bu durum ayrıca Türkiye'nin GSMH'sına da ciddi katkı sağlamıştır (Çarıkçı, 2004: 257-258).

Gelişmekte olan ülkelerini yaşamış oldukları yurtiçi tasarruf eksikliği ve yetersiz sermaye sorunlarının çözümüne doğrudan yabancı yatırımların oldukça önemli katkılar sunması bu ülkeler için doğrudan yabancı yatırımları oldukça önemli kılmaktadır. Diğer taraftan, dışa bağımlılığı fazla olan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımla oldukça önem arz etmemektedir. Belirtilen sorunların giderilmesinde Türkiye'nin daha geniş pazarlara açılması ve mevcut potansiyelini ortaya çıkarabilmesi için AB gibi küresel anlamda güçlü ekonomik işbirliklerine dahil olması son derece önemlidir. Böylelikle daha fazla yatırımın ülkeye giriş yapması ve belirtilen sorunların giderilmesine olağan hale gelecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ

3.1. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ TANIM VE ÇERÇEVESİ

İhracat ürün çeşitlendirmesi konusu 1950'li yıllar itibari ile literatür çalışmalarında yerini almaya başlamıştır. Özellikle dış ticaret yazınında son dönemlerde sıkça gündeme gelmektedir. Bunun temel sebebi, gelişmekte olan ülkelerde belli ürünler üzerinde uzmanlaşması, yaşanan şok ekonomik gelişmeler neticesinde gelirlerinde ortaya çıkan gerilemedir. Dolayısıyla bu tip ülkelerin ekonomik büyümelerinde dalgalanmalara meydana gelmektedir (Can ve Doğan, 2015: 191-199). İhracat ürün çeşitlendirmesinin gündeme gelmesiyle birlikte küresel anlamda ihracata dayalı büyüme ekonomik anlayışı oldukça yaygınlaşmıştır. Ürün çeşitlendirmesindeki ana hedef, ülkelerin ekonomik daralma başladığı dönemlerde ihracat ürün sepetinin geniş olması sebebiyle farklı piyasalara farklı ürünler pazarlanmasını öngörmektedir. De Pineres ve Ferrantino (1997) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin ekonomik problemlerinin aşılması üzerine kurulan modellerde kalkınma ile çeşitlenme arasında önemli bir ilişkinin olduğuna vurgu yapıldığı belirtilmiştir (De Pineres ve Ferrantino, 1997:375-391). Iwamoto ve Nabeshima (2012) tarafından yapılan çalışmada, sektörlerin yapısal değişikliklere olan ihtiyacına ve ihracat çeşitlendirmesinin önemine vurgu yapılmıştır (Iwamoto ve Nabeshima, 2012). Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen orta gelir tuzağı olarak adlandırılan, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerin artıramamaları veya belirli bir aralıkta sıkışması durumu dış ticaret konusunun önemini bir kat daha arttırmaktadır. Dış ticarete konu olan ihracat ürün çeşitliliği, ülkelerin sahip olduğu ihracat ürün sepetinde meydana gelen değişiklikler olarak bilinmektedir (Gozgor ve Can, 2016a: 21594-21603). İhracat ürün çeşitlendirmesinin gerçekleştirilmesi halinde dış ticaret hacminin artması muhtemeldir. Dış ticaretin gelişmesiyle cari açığın kapatılması haliyle ödemeler dengesine olumlu yansımaları kaçınılmazdır.

3.2. ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRME TÜRLERİ

İhracatta ürün çeşitlendirmesi olarak yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Çeşitlendirme tiplerinin oluşmasında ülkelerin mevcut yapısal ihtiyaçları belirleyici olmaktadır. Ülkeler öncelikli hedeflerine göre yatay veya dikey ürün çeşitlendirmesine gitmektedirler. Bir ülkenin ekonomik istikrarını korumak için veya çıktı düzeyi ve verimlilik artışını arttırmak için yaptığı yapacağı çeşitlendirme türüne karar vermektedir.

Yatay ürün çeşitlendirmesi küresel emtia piyasalarında meydana gelebilecek dalgalanmaları önlemek amacıyla geleneksel ürün sepetine ilave ürünlerin katılımı olarak ifade edilebilir (Yokoyama vd., 2009: 55). Birleşmiş Milletler (2004) tarafından dikey çeşitlendirme için yapılan tanımlamada ise; mevcut ürün çeşitliliğinin kullanım piyasalarının arttırılması ve katma değerli yeni ürün girişimlerin arttırılması olarak belirtilmiştir(UN, 2004: 36). Çeşitlendirmede ürünün pazarlanması aşamasında ürüne katma değer kazandırılması oldukça önem arz etmektedir.

Çeşitlendirme türleri belirli şartların olgunlaşmasından sonra gerçekleşmektedir. İşgücünün niteliğine, sermaye yatırımlarına, kullanılan teknolojiye, yönetim ve pazarlama becerilerine olarak yatırım kararlaştırılarak uygulamaya geçilmektedir(Samen, 2010: 4-5). Yatay çeşitlendirme türünde ürünün üretildiği kendi endüstrisi dikkate alınarak hareket edilmektedir. Dikey çeşitlendirme türünde ise katma değeri düşük olan sektörlerden yüksek olan sektörlerle doğru hareketlilik söz konusudur (Ahmed vd., 2014: 307-308). Dolayısıyla yatay çeşitlendirme türünde statik, dikey çeşitlendirme türünde ise dinamik bir süreç işlemektedir. Dikey çeşitlendirmenin bir ülkeye sağlamış olduğu dışsallık yatay çeşitlendirmeye kıyasla daha fazladır. Bu sebeple dikey çeşitlendirme türünün gerçekleştirilmesi aşamasında teknoloji kullanımı, bilgi ve beceri kullanımı daha fazla ön plana çıkmaktadır (UN, 2004: 35).

Ülkelerin ekonomik şartları, sermaye birikimleri, tasarruf eğilimleri ve sahip olduğu teknolojik altyapı imkanları ülkenin gerçekleştirebileceği çeşitlendirme türünün de önemli belirleyicisidir. Ülkenin büyümesi için hangi sektörleri ön plana çıkaracağı, sahip olduğu zenginlikleri, coğrafi konum özellikleri ve faktör yoğunluğu gibi sebepleri dikkate alarak hangi çeşitlendirme türünü tercih edeceğine belirlemede etkilidir (Tadesse ve Shukralla, 2013: 142). Kalkınmanın ilk evrelerinde olan bir ülkenin yatay

çeşitlendirmesini tercih etmesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracat sepetlerini sadece bir ürün çeşidi üzerinde durulmasında fayda görülmektedir. Yani dikey ürün çeşitlendirmesinden ziyade yatay ürün çeşitlendirmesi ön plana çıkmaktadır. Çünkü yatay ürün çeşitlendirmesi yeni ihracata başlayan ülkeler için üretmiş olduğu ürün endüstrisinin tamamında pozitif dışsallık sağladığı görülmektedir. Bu süreçte ev sahibi ülkenin ihracatın başlaması ile birlikte ürünlerine olan talebin artmasını sağlamaktadır. Ululararası alanda etkin hale gelmeye başlayan yerel firmaların, girilecek rekabet ortamı nedeniyle dinamik öğrenme sürecine doğru bir gelişim sürecine girmelerini sağlamaktadır (Herzer ve Nowak-Lehmann, 2006: 1825-1837).

3.3. DÜNYA'DA ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİNİN BAŞARILI ÖRNEKLERİ

İhracat ürün çeşitliliği ülkelerin dış ticaretinin gelişimi için son derece önem arz etmektedir. Ülkeler ilksel ürün ihracatına olan bağımlılıklarını azaltmak için farklı ürünlere yönelerek çözüm üretmektedir (Gozgor ve Can, 2016b). Küreselleşmeyle birlikte, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla üretmiş oldukları ürünler, yatırıma ev sahibi yapılan ülkeler tarafından üretimi geliştirilerek veya taklit edilerek arzı artırmaktadır. Bu sebeple özellikle ilksel ürün üreten ülkeler gelirlerini düşürmemek ve ekonomik anlamda güçlerini kaybetmemek için ürün çeşitlendirmesine yönelmektedir. Bu nedenle ülkeler ihracat ürün çeşitlendirmesinde zaman zaman farklı metod ve boyutlarda gerçekleştirilmektedir.

Ülkeler ihracatını yaptıkları ürünlerin paylarını değiştirerek veya ihracat ürünlerine yeni ürünler ekleyerek ürün çeşitliliğini katkıda bulunmaktadır. Bu tip ihracat ürün çeşitlendirmesi uygulamasına başvuran birçok ülke mevcuttur. Ancak her ülke istenilen düzeyde başarılı olamamaktadır. Ürün çeşitlendirmesini başarılı bir şekilde uygulayan ülkeler ekonomilerine önemli katkılarda bulunularak anlamlı büyüme gerçekleştirmiştir (Gozgor ve Can, 2016c: 1-5). Ürün çeşitlendirmesinde başarılı olan ülkelere bazıları Şili, Kosta Rika, Malezya ve Tayland'tır. Bu ülkelerin hedefledikleri başarıyı yaklamalarında ihracat ürün çeşitlendirmesi birlikte ticarete dışa açık olmaları oldukça etkili olmuştur.

Ürün çeşitlendirmesinde başarılı olmuş ülkelere Şili'nin, başarıyı yakalamasında hem kamu hem özel sektörün alınan ekonomik kararları

benimseyerek kararlı bir şekilde uygulanması oldukça etkisi olmuştur. Şili alınan maliye ve para politikalarını başarılı şekilde uygulaması, özel sektör dahil her kesime yeniden yapılanmayı teşvik etmesi ve alınan kararları sonuna kadar uygulaması neticesinde başarıyı elde etmiştir. Özellikle özel sektörün gelişemediği noktalarda önemli sanayi politikaları geliştirerek ticaretin serbestleşmesini sağlamıştır (Agosin, 2002: 72-106). Özetle; Şili'nin başarılı olmasında ülkenin bir bütün olarak hareket etmesi, çeşitlendirme politikasının benimsenmesi, küresel entegrasyon ve işbirliklerine teşvik etmesi, içte yaşanan aksaklıkların hızlı ve uygulanabilir kararlar alınarak ivedilikle giderilmesi ve paydaşların sorunlarının takip edilerek hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasının ciddi katkısının olduğu görülmektedir.

Ürün çeşitlendirmesini başarılı bir şekilde uygulayan bir diğer ülke Kosta Rika'dır. Ürün çeşitlendirmesinde yakalanan başarı ile yaşanan işsizlik büyük ölçüde azalmıştır. Ülke kademeli olarak dışa açılım gerçekleştirmiştir. Yakalanan bu başarıda; özel sektörün etkin bir şekilde desteklenmiş olmasının katkısı büyüktür. Bunun yanında ihracat çeşitlenmesi politikası ile tarifelerin düşürülmüş ve ekonomik anlamda yaşanan aksaklıkların hızlı bir şekilde çözümünün yapıcı politik kararlar ile aşılması sağlanması bu başarıdaki diğer faktörlerdendir. Kosta Rika'nın uluslararası ve bölgesel işbirliği entegrasyonu teşvik etmesi ve iç pazarda yaşanan daralma sorunu ortadan kaldırması bu başarının yakalanmasında oldukça olumlu katkılar sağlamıştır (Rodrigues, 2002: 107-128). Özetle Kosta Rika'nın bu başarının ardında alınan politik kararların uygulaması, özel teşebbüslerin küresel entegrasyon sürecine dahil olmaları ve küresel şirketlerle işbirliklerine teşvik edilmeleri, içte yaşanan aksaklıkların ivedilikle çözülmesi gerekmektedir.

Ürün çeşitlendirme politikalarını başarıyla uygulayarak güçlü bir ekonomiyapıya sahip bir diğeri Malezya'dır. Ülke bu başarıyı yakalarken hem dikey hemde yatay ürün çeşitlendirmesini başarılı bir şekilde uygulamıştır. Ülke doğal kaynakları değerlendirmeye yönelik sanayileşmeyi teşvik etmiş aynı zamanda emek-yoğun üretim üzerine politikalarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Malezya'nın bu dönemde uyguladığı en önemli uygulamaların başında ihracatı teşvikleri gelmektedir. Ülkedeki geleneksel tarım üretiminin çeşitlendirilmesi ve tarıma dayalı sanayi üretiminin gelişmesi için teşvikler verilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar çekebilmek için uluslar arası firmalara teşvikler verilmiş ve özellikle Asya bölgesinden önemli

yatırımlar çekilmiştir. Malezya'nın önemseydiği politikaların başında doğal kaynaklı üretim gelmektedir. Bu politikası sayesinde 1990'lı yıllarda yaşanan Asya ülkelerini etkileyen ekonomik krizlerden fazla etkilenilmemiştir. Reinhardt (2000) tarafından yapılan çalışmada, Malezya'nın yatay ve dikey ürün çeşitlendirmesi stratejisini oldukça başarılı uyguladığı, bu sayede ekonomisinin güçlendirdiği, bu sayede 1990'lı yıllarda yaşanan Asya krizinden çok fazla etkilenmediği belirtilmiştir. Çalışmada ürün çeşitlendirmesi başarı ile uygulaması neticesinde ülkenin anlamlı bir büyüme kaydettiği vurgulanmıştır (Reinhardt, 2000: 57-77).

Ürün çeşitlendirmesini başarıyla uygulayan ve anlamlı büyüme kaydeden bir diğer ülke Tayland'tır. Ürün çeşitlenmesini hem yatay hemde dikey olarak uygulanmıştır. Malezya örneğinde olduğu gibi, Tayland da doğal kaynaklar değerlendirerek sanayileşmeye ve emek yoğun üretime ağırlık vermiştir. Aynı şekilde tarım üretimine önem verilmiş ve tarımsal sanayileşme yönünde adımlar atılmıştır. Malezya gibi doğrudan yabancı yatırımlara ülkeye çekebilmek için teşvikler verilmiştir. Bu sayede, özellikle Asya bölgesinden önemli miktarda yatırımları ülkeye çekilmiştir. Tayland'ın uygulamış olduğu başarılı ürün çeşitlendirmesiyle birlikte anlamlı bir büyüme kaydettiğine görülmüştür (Reinhardt, 2000: 57-77).

Görüldüğü üzere ürün çeşitlendirmesini uygulayarak anlamlı büyüme gösteren ülkelerin ortak özellikleri; ürün çeşitlendirmesi için alınan kararları istikrarlı bir şekilde uygulamaları, ürün çeşitlendirme politikasının özel sektör dahil herkesimin benimsediği ve doğrudan yabancı yatırımları için gerekli teşvikleri vermeleridir.

3.4. ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİNİN YARARLARI

Günümüzde artan teknolojik imkanlar ile birlikte ülkeler giderek birbirleriyle iç içe geçmiş gibidir. Küreselleşmeyle birlikte ihracat ürün çeşitlendirmesi ülkelerin ekonomik büyümeleri için oldukça önemli hale gelmiştir. Özellikle makroekonomik dengenin devamlılığının sağlanması için ihracatın önemi bir kat daha artmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin makroekonomik dengelerini koruyabilmesi ve ekonomik büyümelerini sağlanabilmeleri için ihracat çeşitlendirmesinin üzerinde durulması gerekmektedir (Can ve Gozgor, 2017: 1-5).

Yapılan literatür çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesi ve ihracat ürün yoğunlaşması konularında iktisatçılar tarafından iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu

farklı görüşlerden birincisi; ülkelerin belirli ürün gruplarında uzmanlaşması gerektiğinin ve uzmanlaşacakları ürün üretimi için ihtiyaç duyulan kaynakların tahsisinde bu ülkelerin daha etkili olduğudur. İkinci görüş ise ülkelerin ihracat ürün sepetlerini çeşitlendirmeleri gerektiği görüşüdür (Apergis vd., 2018: 14106-14116). Yokoyama ve Alemu (2009) tarafından yapılan çalışmalarında; ihracat ürün çeşitlendirmesinin karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile çelişmediğini ve yeni sektörlerin gelişmesine olumlu katkı yaptığı görülmüştür (Yokoyama, 2009: 49-90). Naude (2010) tarafından yapılan çalışmalarında, 1950'li yıllardan itibaren uygulanan yoğunlaşmaya dayalı anlayış yerine ülkelerin ihracat ürünlerini çeşitlendirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Naude vd., 2010: 552-572). Bir diğer çalışmada, Arip (2010) küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin rekabet güçlerini koruyabilmek için eksik oldukları üretim faktörlerini giderebilecek faaliyetlerde bulunmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri ekonomik kalkınmadır. Ülkeler kalkınabilmek için gerekli durumlarda üretimlerini yapısal anlamda değiştirme ve kalkınmışlık düzeylerini artırılması için çaba göstermektedirler. Bu nedenle, amaçlarına ulaşmak için dış ticaretten kaynaklı olumsuz etkileri minimum seviyeye indirmek istemektedirler. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelerin ürettikleri ürünlerin talep esnekliklerinin düşük olmasıdır. Ağırlıklı olarak gelişmekte olan bu ülkeler, kalkınmanın ilk dönemlerinde özellikle tarım ve maden ürünlerinde yoğunlaştığı bilinmektedir (Hesse, 2008: 1, Doğan vd., 2019). Naude ve Rossouw (2011) tarafından yapılan çalışmada; özellikle gelişmekte olan ülkelerin ürün çeşitliliğinin artırılması için oldukça istekli olduğu belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ikamesi kolay temin edilebilecek ürünlerin fiyat artışında, yatırımların farklı ülkelere kaymaması için rekabet güçlerini dünya piyasasında göstermeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır (Naude vd., 2011: 99-134).

İlksel ürünlerin sahip olduğu talep esnekliğinin sanayi ürünlerinin esnekliğine kıyasla daha düşük seviyelerdedir. Sanayi mallarının fiyatlarında meydana gelecek bir değişimin talebi hemen uyardığı görülmüştür. Bu ürünlerin bir başka önemli özelliği de yayılma etkisine sahip olmasıdır. Yayılma etkisinin görüldüğü piyasalarda kullanılan teknolojik altyapının istenilen seviyede olmaması ve kullanılan emeğin nitelik olarak düşük seviyede olması yayılma etkisini sınırlamaktadır (Doğruel ve Tekçe, 2011: 3). Ürün çeşitlendirmesiyle birlikte bilgi transferi de üretim faktörlerinde verimlilik artışına

neden olmaktadır. Misztal (2011) tarafından yapılan çalışmada; üretilecek olan yeni ürünlerde kullanılacak yeni teknikler dışsalılık sağlayarak teknolojinin daha etkin kullanılmasını sağladığı vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmada ürün çeşitlendirmesinin ülkedeki mevcut endüstrileri geliştirdiği gibi yeni endüstri kollarının oluşmasına sağladığı belirtilmiştir. Böylelikle endüstrilerde ortaya çıkan üretim artışının ülkelerin üretim çıktı düzeylerine ciddi katkı sağladığı söylenebilir (Misztal,2011:55-64). Samen (2010) tarafından yapılan çalışmada; ilk üretilen ürünlerin düşük işgücü niteliği ve düşük teknoloji kullanılmasıyla elde edilebilen türde ürünler olduğu belirtilerek bu tip ürünlerin ekonomide pek fazla etki etmediğine vurgu yapılmıştır. Yine aynı çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin ihracat gelirlerini artırmasıyla birlikte, ürünlerin katma değerlerindeki arttırdığı belirtilmiştir. Katma değerli ürünlerin artışının ülkenin teknolojik kapasitesinin artmasına ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağı ve ekonomiyi bir bütün olarak etkileyeceği vurgulanmıştır (Samen,2010). Gouvea vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada, ürün çeşitlendirmesinin ülkelerin ihracat artışları ile yakın ilişkisinin olduğu, bu sayede ihracat yapılan ülke sayısının artıracığı ve durumun, ülkenin ekonomik bağlantılarının güçlenmesine önemli katkı sağlayacağı vurgulanmıştır (Gouvea, 2013: 47-58). Yokoyama ve Alemu (2009) tarafından yapılan çalışmada, sahip olunan üretim imkanların etkin kullanılması ile verimlilik artışının sağlanacağı ve bu durumun ülkelerin ekonomik kalkınmasına olumlu katkı yapacağına vurgu yapılmıştır. Yine aynı çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin kapsam ekonomisinde beraberinde getirerek, benzer girdi ürünlerin birden fazla ürün üretiminde kullanılarak gelirlerin artırılmasına katkı sağladığına dikkat çekilmiştir. (Yokoyama vd., 2009: 49-90). Naude ve Rossouw (2011) tarafından yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin, sektörel çeşitlendirmeye sektör sayısında artışı beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Bu durumun ülkelerin ekonomik olarak gelişmesine olumlu katkı sağlayacağı vurgulanmıştır (Naude vd.,2011: 99-134). Al-Marhubi (2000) tarafından yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesinin sağladığı gelir artışlarının ekonomik büyümenin istikrar kazanmasına katkı yapacağı vurgulanmıştır (Al-Marhubi,2000:559-562). Ozowa (1992) tarafından yapılan çalışmada, bir ülkenin fiziksel ve beşeri sermaye bakımından yetersiz olmasının, ilgili ülkeye yapılacak olan sermaye yoğun yatırımının başarısız olmasına yol açacağı belirtilmiştir. Bu ülkelerin gelişmiş ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlük durumunu iyi

değerlendirerek, yatırımlarını gözden geçirmesi gerektiğine vurgu yapmıştır(Ozowa,1992: 27-54).

Görüleceği üzere ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Genel olarak bu çalışmalar değerlendirildiğinde uygulanabilir kararlı ekonomik programlar ile ihracat ürün çeşitlendirmesinin uygulanması ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

3.5. İHRACATTA ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ HESAPLAMASINDA YOĞUN KULLANILAN YÖNTEMLER

Çeşitlendirme gelişmişlik düzeyine ulaşamamış ülkeler açısından oldukça önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeyle birlikterekabete ayak uydurabilmesi için ihracat ürün çeşitlendirilmesine yönelmeleri, ekonomilerinin istikrarı açısından hayatiyet taşımaktadır.

Ülkelerin, yatırım kararlarını belirlerken hangi alanlara ve hangi ürünleri üretip ihracatına karar verecekleride bir diğer önemli husustur. Dolayısıyla bu yatırımların karar aşamasında sağlıklı neticeler alınabilmesi için bazı yöntemlere başvurulması gerekmektedir. Literatürün zenginlik kazanmasıyla ürün çeşitlendirmesine yönelik birçok yöntem literatüre kazandırılmıştır. Bu bölümde, ihracat ürün çeşitlendirmesi hesaplamasında en yaygın kullanılan 5 yöntem ele alınacaktır.

3.5.1. Mutlak Sapma Yöntemi

Mutlak sapma yöntemi kullanılarak oluşturulan endeks, herhangi bir ülkenin üretmiş olduğu ürünleri ihraç etmesi durumunda, dünyada ihracat gerçekleştirilen diğer ürünlerden sapmasının hesaplaması ile oluşan bir yöntemdir (Al-Marhubi, 2000: 560). Bu yöntem:

$$S_j = \frac{\sum_i |h_{ij}| - |h_i|}{2}$$

formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu formülde h_{ij} ifadesindeki j indeksi ülkesinden yapılan toplam ihracat içerisindeki i malının payını ifade etmektedir. Diğer taraftan h_i ifadesi ise i malının dünya toplam ihracat içerisindeki payı şeklinde ifade

edilmektedir. Bu endekste yapılan hesaplamaların sonucu sıfır ile bir arasında değerler almaktadır. Endekste sonuçların anlamsal olarak 1'e yaklaşması çeşitliliğin arttığının göstermektedir. 0'a yaklaşması ise yoğunlaşmanın gerçekleştiğini göstermektedir (Hammouda, 2006: 35).

3.5.2. Hirschman Endeksi

Küreselleşme ile birlikte birçok ülke üretilen ürünlerin karar aşamasında oldukça hassas davranmaktadır. Üretilen ürün ve ihraç edilecek ürünlerin çeşitlendirmesi için karar aşamasında en çok kullanılan ikinci metod Hirschman Endeksi'dir. Bu endekste 1945 yılından beri kullanılmaktadır ve Albert Hirschman tarafından geliştirilmiştir. İhracat ürün çeşitlendirmesinde kullanılan bu yöntem:

$$H_j = \sqrt{\sum_{i=1}^N \left(\frac{x_i}{X}\right)^2}$$

şeklinde hesaplanmaktadır (Hammouda, 2006: 29). Bu yöntemde H_j ifadesindeki j indeksio ülke için ihracat yoğunlaşma endeksini, x_i ifadesindeki i indekste i malı ihracat değerini ifade etmektedir. Diğer taraftan X ise j ülkesinin toplam ihracatını belirtmektedir. Bu endekte yorumlarken çıkan değerlerin yüksek olması yoğunlaşmanın bir göstergesidir.

3.5.3. Herfindahl Endeksi

Ürün çeşitlendirmesinin hesaplanması için kullanılan yöntemlerden bir diğeri Herfindahl Endeksi'dir. Bu yöntem 1950 yılında Orris Herfindahl tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. Kullanılan bu yöntem de kullanılan formül:

$$H_j = \sum_{i=1}^N s_i^2$$

şeklinde ifade edilmektedir (Hammouda, 2006: 31). Bu ürün çeşitliliği hesaplama endeksinde H_j , ülkedeki j endüstrisindeki yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Diğer taraftan

S_i ifadesi i firmasının piyasa payını belirtmektedir. Ürün çeşitliliğinin hesaplanması anlamında en sık kullanılan yöntemlerinde birisidir.

3.5.4. Herfindahl-Hirschman Yoğunlaşma Endeksi

Ürün çeşitlendirmesinde en sık kullanılan endekslerden biriside Herfindahl-Hirschman Yoğunlaşma Endeksi'dir. Bu endekste çıkan sonuçlar sıfır ile bir arasında değer almaktadır. Endeks yorumlanırken değerinin sıfıra yaklaşması, ülkeden yapılan ihracatın çeşitlendiği anlamını göstermektedir. Bu endeks hesaplamasında kullanılan formül:

$$H_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=0}^N \left(\frac{x_i}{X}\right)^2} - \sqrt{\frac{1}{n}}}{1 - \sqrt{\frac{1}{n}}}$$

şeklinde hesaplanmaktadır(Elhiraika ve Mbate, 2014:151). Endeks hesaplamasında kullanılan formüldeki x_i , H ülkesinin i malının ihracatı sonrasında elde ettiği geliri ifade etmektedir. Diğer taraftan, X ise ilgili malın dünya ihracatındaki değerini ifade etmektedir. Hesaplama kullanılan N değeri revizyon 3 düzeyinde ihraç edilen toplam ürün sayısını belirtmektedir. H_j ifadesi değer olarak $0 \leq H_j \leq 1$ aralığında değer almaktadır. Hesaplama neticesinde endeks değerinin 0 olması çeşitlendirmenin maksimum seviyesine ulaştığını göstermektedir. Diğer taraftan endeks hesaplamasında çıkan değer 1 olması yoğunlaşmanın oldukça üst seviyelerde gerçekleştiğini göstermektedir.

3.5.5. Theil Entropy Endeksi

Ürün çeşitlendirmesinde en sık kullanılan bir diğer yöntem Theil Entropy Endeksi'dir. Bu endeks ürün çeşitlendirmesi dahil birçok alanda kullanılmaktadır. Endeks yardımı ile ürün çeşitliliğinin dağılımını ortaya koymaktadır. Bu endekste değer hesaplaması için:

$$ENT = \sum_{i=1}^N P_i \log_2(1/P_i)$$

formülü kullanılmaktadır (Hammouda, 2006: 28-29). Endeks hesaplamasından kullanılan formüldeki P_i ifadesinin anlamı $P_i = (x_i / X)$ şeklindedir. Burada x_i ifadesindeki i indeksi ürünün ihracatını ifade ederken, X ifadesinde toplam ihracatı ifade etmektedir. Diğer taraftan N ifadesinde toplam ihracat sepetini oluşturan ürün sayısını ifade etmektedir.

3.6. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ ÜZERİNE YAPILAN LİTERATÜR TARAMASI

Yapılan çalışmanın temel amacı, gelişmekte olan ülke grubunda yer alan Türkiye'ye yapılmış olan, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine olan etkisini incelemektir. Özellikle doğrudan yabancı yatırımlar ve ürün çeşitliliği literatürü incelendiğinde, genel olarak bu iki değişkenin büyüme üzerine etkisine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu iki ana değişkenin farklı değişkenlerle ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ürün çeşitliliğinin birbirine olan etkisini araştıran oldukça az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan incelemede, doğrudan yabancı yatırımlar-çeşitlendirme ilişkisinin alt literatür olarak yeni oluşmaya başladığı görülmektedir. Çalışma üç kısımda incelenecek olup, bunlar sırası ile doğrudan yabancı yatırımlar-büyüme ilişkisi; çeşitlendirme ve ihracat dayalı büyüme ilişkisi ve doğrudan yabancı yatırımlar - çeşitlendirme ilişkisidir. Yapılan incelemede, çeşitlendirmeyle ilgili yapılan çalışmalarda çok farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir.

3.6.1. Doğrudan Yabancı Yatırım-Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Bilgili vd. (2007), 1992:1-2004:4 dönemi kapsayan ve aylık zaman serisi kullanılarak yapılan çalışmada, VAR yöntemi ile doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yurtiçi yatırımların birbirlerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Çalışmada Türkiye örneklem olarak seçilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, belirtilen faktörlerin birbirinden etkilendikleri belirlenmiştir. Çalışmada dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise ekonomik büyümenin doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımlar oldukça etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ile yurtiçi yatırımların büyüme üzerine etkili olduğuna vurgu yapılmıştır.

Borensztein vd.(1998), 1970-1979 dönemi ve 1980-1989 dönemlerine ait zaman serileri ve 69 gelişmekte olan ülke örneklem verileri kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Regresyon ve Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan ampirik analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımların yerel yatırımlara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha fazla katkısının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların ülkenin büyümesine ancak ev sahibi ülkenin yatırımları ve gelişmiş teknolojiyi kullanabilmesi durumunda katkısının olabileceğine dikkat çekmiştir.

Nail Reichert ve Weinhold (2001) 1971-1995 yıllarını kapsayan çalışmalarında, 24 gelişmekte olan ülke verisi kullanılmış ve doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkisini Panel Nedensellik yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, daha açık ekonomi modeli benimseyen ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımların daha faydalı olduğu da belirtilmiştir.

Basu vd. (2003), 1978-1996 yıllarını kapsayan ve 23 gelişmekte olan ülke verisi kullanılarak Panel Nedensellik analiz yöntemiyle yapılan çalışmalarında, kısa ve uzun dönemlerde, liberal ekonomik politikayı benimseyen ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, açık ekonomilerde bu iki faktör arasında çift yönlü bir etkileşimin olduğu tespit edilmiştir. Kapalı ekonomik modeli benimseyen ülkelerde ise kısa dönemde çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak uzun dönemde büyümeden yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmüştür.

Durham (2004), 80 ülke örneklem verisi ve En Küçük Kareler yönetimini kullanarak, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının 1979-1998 yılları arasında büyümeye etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımların büyümeye doğrudan etki etmediği tespit edilmiştir. Çalışmada ev sahibi ülkenin olumlu finansal ve kurumsal gelişmelerden dolayı sağlanan dış desteğin ekonomide verimli kullanılabilmesinde tutarlılık gösterdiği görülmüştür.

Makki ve Somwaru(2004) çalışmalarında, 1971-2000 yılları kapsayan ve üçer aylık periyotlar halinde, 66 gelişmekte olan ülke verisi kullanılarak ülkelerin

büyümesinde doğrudan yabancı yatırımların etkisi incelemiştir. Araştırmada Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) ve Üç Aşamalı EKK yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların bu ülke grubunun büyümesine önemli katkı sağladığı görülmüştür.

Ghatak ve Halıcıoğlu(2006),1991-2001 yılları kapsayan, EKK yöntemiyle Türkiye'nin de içinde bulunduğu 140 ülkenin örneklem verisi kullanılarak yaptıkları araştırmada doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye olan etkisi araştırmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye olumlu ve pozitif katkısının olduğu tespit edilmiştir.

Şimşek ve Behdioğlu (2006), herhangi bir zaman dilimi gözetmeksizin Türkiye örneklem verisi kullanılarak kolerasyon analizi yöntemiyle yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada yurtiçi hasıla, milli gelir, işgücü ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki incelenmiş ve araştırma neticesinde, istihdam edilen işgücü ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında olumlu bir etkileşimin olduğu görülmüştür.

Demir (2007), Türkiye örneklem verisi kullanarak Johansen Eşbütünleşme yöntemiyle yaptığı çalışmada,1996:2-2005:9 arası dönem için ekonomik büyüme, portföy yatırımlar ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilişkisini araştırmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYİH'nin karşılıklı birbirlerini etkiledikleri ve karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli nokta ise yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve GSYİH arasında uzun dönemde uyumlu bir denge ilişkisinin olduğudur.

Hansen ve Rand (2006), 1970-2000 yılları kapsayan, gelişmekte olan 31 ülke örneklem verileri ile Granger Nedensellik, Panel Eşbütünleşme, Sabit Etkiler yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü oldukça kuvvetli nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Hsiao ve Hsiao (2006), 1986-2004 yılları kapsayan, Uzak Doğu ülkeleri olan Singapur, Çin, Malezya, Tayland, Tayvan, Filipinler ve Hong-Kong'üke örneklem verileri ile Granger Nedensellik, VAR, Panel Nedensellik yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların büyüme ve ihracat ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde; VAR analizinde her bir ülkenin bu

değişkenler arasında farklı nedensellik ilişkisi olduğu, Panel nedensellik testi analizinde ihracat ile yabancı yatırımlar arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu görülmüştür. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek taraflı bir etkileşimin olduğu görülmüştür.

Herzer vd.'nin (2008), 1970-2003 yılları kapsayan, 28 gelişmekte olan ülke örneklem verisi ile Engle-Granger, Johansen ve Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testleri ve Hata Düzeltme Modelini kullanılarak yaptıkları araştırmalarında, doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerine etkisinaliz edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların büyümeye etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Örnek (2008), 1994:4-2006:1 dönemini kapsayan, Türkiye örneklem verisi ile Johansen-Juselius Eşbütünleşme analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarruflar üzerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; uzun dönemde yurtiçi tasarruflara doğrudan yabancı yatırımların pozitif etki ettiği, ancak kısa dönemde bu etkileşimin negatif yönde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli husus ise kısa vadede doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olumlu (pozitif) etkisinin olduğudur.

Alagöz vd. (2008), 1992-2007 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi ve Granger Nedensellik ve Regresyon analizi yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH arasındaki ilişki nedensellik açısından incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi yeterince etkilemediği tespit edilmiştir.

Nicet-Chenaf ve Rougier'in (2008), 1995-2004 yılları kapsayan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika örneklem verileri kullanılarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların çeşitlendirme ve ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyiteknolojik transfer ile yayılma etkisi yoluyla etkilemediği ancak katma değer artışı ve istihdam artışı ile ekonomik büyümeyi doğrudan etkilediği tespit edilmiştir.

Afşar(2008), 1992:1- 2006:3 dönemini kapsayan, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı

yatırımlar ile ekonomik büyümenin etkileşim içerisinde olduğu ve bu etkileşimin daha çok doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ahmed vd.'nin (2011), 1991-2001 yılları kapsayan, Sahra Altı Afrika ülkeleri örneklem verileri kullanılarak Auto Regressive Distributed Lag (ARDL) yöntemi ile yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine olan etkisi araştırılmıştır. Yapılan analiz neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ekonomik büyümelerine önemli derecede etkilediği tespit etmiştir. Çalışmada yakın dönemde Afrika'nın liberal ekonomik politikalar izlemesinin, daha açık piyasa oluşumuna ve doğrudan yabancı yatırımların daha fazla faydalanmasına neden olduğuna dikkat çekilmiştir.

Can vd. (2017) G7 ülke örnekleminde, 1996 ve 2011 yıllarını kapsayan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Yapılan ampirik incelemede, panel kointegrasyon ve panel nedensellik testleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu ortaya koymuştur.

3.6.2. Çeşitlendirme ve İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Yapılan Çalışmalar

De Pineres ve Ferrantino'nun (1997), 1962-1991 yılları kapsayan, Şili örneklem verisi kullanılarak Granger-Sims Nedensellik Testi yöntemi ile yapılan çalışmalarında, ürün çeşitlendirmesi ve büyüme üzerine araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; Şili'nin 1970'li yılların ortalarından itibaren ürün çeşitlendirmesiyle büyümeyi sağladığı tespit etmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise büyüme eğilimini tarımsal ürünlerin çeşitlendirilmesi ile yakalandığıdır.

Stanley (1999), 1974-1995 yılları kapsayan, Honduras ve Guatamala örneklem verileri kullanılarak Korelasyon Matrisi yöntemi ile yapılan çalışmasında, ihracat ürün çeşitlendirmesinin ülke ekonomisine ekonomik istikrar olarak neler kattığı araştırılmıştır. Yapılan analiz neticesinde, Guatamala'nın Honduras'a nazaran daha fazla çeşitlilik sağladığı tespit edilmiştir. Bu durumun Honduras'ın ihracat gelirlerinde düşüşe, Guatamala'nın ihracat gelirlerinde artışına neden olduğu belirtilmiştir.

Al-Marhubi (2000) 91 ülkeden oluşan, 1961-1988 yılları kapsayan ve Panel EKK yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, çeşitlendirme-büyüme ilişkisi

araştırılmıştır.Yapılan araştırma neticesinde,ihrac edilen ürün sayısındaki artışın büyümeye pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise çeşitlendirme endeksindeki artışın daha hızlı büyümeye neden olduğudur.

Tuncer (2002),1980-2000 yılları kapsayan çalışmada Türkiye örneklem verisi kullanarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği araştırmıştır. Bu bağlamda çalışmada dış ticaret ve ekonomik büyümenin birbirlerine olan etkisiincelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; ithalat ve ekonomik büyüme'nin karşılıklı birbirlerini etkilediği ve nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. İthalatın ekonomik büyüme için oldukça önem arz ettiğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli husus ise daha çok ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğugörülmüştür.

Funke ve Ruhwedel(2002), 1989-1997 yılları kapsayan, 15 OECD ülke verisi veDinamik Panel Yöntemi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, 6 basamaklı endüstri seviyesinde ürün çeşitlendirmesinin ülkelerde verimlilik artışına etkisi incelenmiştir.Yapılan araştırma neticesinde; ürün çeşitlendirmesinin verimlilik artışına oldukça az katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Funke ve Ruhwedel(2003), 1993-2000 yılları kapsayan, 14 Doğu Avrupa geçiş ekonomiülke verilerine Panel Eşbütünleşme Modifiye Edilmiş EKK yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, ihracat çeşitlendirmesi ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; ihracat çeşitlendirmesinin ülkelerdeki kişi başına düşen milli geliri arttırdığı tespit edilmiştir.

Şimşek (2003), 1960-2002 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğiaraştırılmıştır.Bu bağlamda, çalışmada ihracat artışının çıktı artışına olan etkisi incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, ihracat artışının çıktı artışını artırmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer sonuç; çıktı artışından ihracat artışına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğugörülmüştür. Çalışmada Türkiye'de ihracata yönelik büyüme hipotezinin desteklemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Birleşmiş Milletler (UN)(2004),az gelişmiş üç Asya ülkesi olan Bangladeş, Nepal ve Myanmar ile ihracata dayalı büyüme hipotezini benimseyen Malezya örneklem verileriyle, Granger Nedensellik ve EKK yöntemlerikullanılarak yapılan

çalışmada, ihracat çeşitlendirmesinin ihracat artışı üzerine etkisi incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde; Bangladeş ve Nepal'in ihracat artışında dikey çeşitlendirmenin istatistiki olarak anlamlı fakat yatay çeşitlendirmenin anlamsız olduğu, Malezya örneğinde dikey ve yatay çeşitlendirmenin ihracat artırdığı ve Myanmar örneğinde dikey ve yatay çeşitlendirmenin ihracat artışında etkisiz olduğu tespit edilmiştir.

Saatcioğlu ve Karaca'nın (2004), 1950-2000 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmada, büyümeve ihracat arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1950-1980 ve 1981-2000 şeklinde yıllık veriler kullanılarak iki dönem şeklinde incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, 1950-1980 yılları arasında ilk dönemde ihracat ile büyüme arasında herhangi etkileşimin olmadığı görülmüştür. Fakat araştırmanın ikinci evresi 1981-2000 yılları arasında, ihracat ile büyüme arasındanedensellik ilişkisinin olduğutespit edilmiştir. İkinci evrenin ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklediği görülmüştür. İhracata dayalı büyüme hipotezinin ikinci evrede olumlu sonuç vermesinde, 1980 yılından sonra ülkede görülen ihracatı olumlu etkileyen ekonomik politik kararların alınması gösterilmiştir.

Demirhan'ın (2005), 1990-2004 yılları kapsayanüçer aylık periyotlarşeklinde Türkiye örneklem verisi kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmada ihracat ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, ihracat ile büyümeninbirbirlerini etkiledikleri tespit edilmiştir. Bu etkileşimin büyümeden ihracata doğru tek yönlü olduğu görülmüştür. Türkiye örneklemini üzerine yapılan çalışmada ihracata dayalı büyüme hipotezinin desteklenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Karagöl ve Serel (2005), 1995-2002 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmalarında ihracata dayalı büyüme hipoteziningeçerliliği araştırmışlardır. Yapılan araştırma neticesinde, GSYİH ve büyüme arasında uzun dönemde bir etkileşimin söz konusu olduğugörülmüştür. Bu etkileşimtek yönlü olarak GSYİH'den ihracata doğru, tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Erdoğan'ın (2006), 1923-2004 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi kullanarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini araştıran çalışmada, uygulanan politikaların dış ticareti ve dolayısıyla büyümeyi nasıl etki ettiği incelenmiştir. Yapılan

araştırma neticesinde; Türkiye’de ihracattan büyüme doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada ithalat ile büyüme arasında bir etkileşimin olduğu ve bu etkileşimin ithalattan büyüme doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Kösekahyaoglu ve Şentürk(2006), belirli bir zaman dilimi gözetmeksizin Türkiye, Çekya, Macaristan, Polonya, Arjantin, Brezilya, Hindistan, Çin örneklem verileri veGranger Nedensellik analizi kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği araştırmışlardır.Yapılan inceleme neticesinde Türkiye, Çekya, Macaristan, Polonya, Hindistan ve Çin örneklemlelerindeihracattan milli gelire doğru nedensellik ilişkisinin olduğu ve ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklediği tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen diğer sonuçlar; Türkiye, Çekya, Macaristan, Arjantin ve Brezilya örneklemlelerindeithalat ile milli gelirinherhangi bir etkileşiminin olmadığı, Çin, Hindistan ve Polonya’nın ithalat ile milli gelir arasında nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde etkileşimin ihracattan ithalata doğru tek yönlü ve oldukça etkili bir nedensellik ilişkinin olduğu vurgulanmıştır.

Herzer ve Nowak-Lehmann’ın (2006), 1962-2001 yılları kapsayan, Şili örneklem verisi ile Johansen Eşbütünleşme, Çoklu Hata Düzeltme ve Dinamik En Küçük Kareler yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, çeşitlendirmenin ekonomik büyüme olan etkisi araştırmıştır. Büyüme analizi yapılırken Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan hareket edilmiştir. Yapılan analizde, çeşitlendirmenin ekonomik büyüme önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Francis vd. (2007), 1961-2000 yılları kapsayan,8 Karayip ülke verileri ileEngle-Granger,Hata Düzeltme Modelini veJohansen Eşbütünleşme Testi yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında,ürün çeşitlendirmesive ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde; seçilen örneklemlemlerden Barbados ve Belize için kısa vadedeçeşitlendirmeden büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu veuzun dönemde Dominik Cumhuriyeti için çeşitlendirmeden büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğugörülmüştür. Çalışmada dikkate alınan diğer ülkeler için çeşitlendirmenin ekonomik büyüme etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Aditya ve Roy’ın (2007), 1965-2005 yılları kapsayan, 65 ülke örneklem verileri ile Dinamik Panel Yöntemikullanılarak yapılan çalışmada, çeşitlendirme ve

yoğunlaşmanın ekonomik büyüme üzerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde, çeşitlendirmenin ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerinden olduğu ve yoğunlaşma ile gelir arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yapraklı'nın (2007), 1970-2005 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi ile Eş-Bütünleşme analizi ve Hata Düzeltmekullanılarak yapılan çalışmada, ülke ekonomisinin ihracata dayalı büyüme hipotezinin destekleyip desteklemediği araştırılmıştır. Yapılan analiz neticesinde; ampirik bulguların hipotezi destekler nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Bacchetta vd.(2007), 1962-2004 yıllarını kapsayan 191 ülke örneklem verisi ile Kukla Değişkenli Panel EKK yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, ürün ve pazar çeşitlendirmelerinin gelire etkisini incelemiştir. Çalışmada gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler olarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde geliri düşük ülkelerde ürün çeşitlendirmesinin gelirdeki dalgalanmaları önlemede oldukça önemli olduğu, yüksek gelirli ülkelerde ise pazar çeşitlendirmesinin önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Matthee ve Naude'nin(2008), 1995-2004 yılları kapsayan, Güney Afrika'nın 354 farklı bölge verisikullanılarak yapılan araştırmasında ihracat çeşitlendirmesinin ekonomik büyümeye olan etkisi incelemiştir. Yapılan analiz neticesinde; yoğunlaşma oranı düşük çeşitlendirme düzeyi yüksek olan bölgelerin, diğer bölgelere oranla daha hızlı büyüdüğü tespit etmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise ürün çeşitlendirmesinin fazla olduğu bölgelerin, ülkenin ihracatına önemli katkı sağladığı görülmüştür.

Kurt ve Berber'in (2008), 1989-2003 yılları kapsayan ve üçer aylık periyotlar halinde, Türkiye örneklem verisi ve VAR analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde, büyüme ile ithalat arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli sonuç ise ithalattan ihracata ve ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin tespit edilmesidir. Elde edilen sonuçların ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklediği görülmüştür.

Hesse'nin(2008), 1965-2000 yılları kapsayan, 99 ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemikullanılarak yapılan çalışmada, yoğunlaşma ile kişi başına

düşen gelir artışı arasındaki ilişki incelemiştir. Yapılan araştırma neticesinde; yoğunlaşmanın düşük olduğu ülkelerde kişi başına gelir artışının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, ürün çeşitlenmesinin fazla olduğu ülkelerde büyümenin fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır

Yokoyama ve Alemu(2009), 1975-2004 yılları kapsayan, 41 Sahra Altı Afrika ve Doğu Asya ülke verisi ile 3 Aşamalı EKK ve SUR yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, yatay ve dikey çeşitlendirmenin iki ülkenin ekonomik büyümelerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; Doğu Asya ülkelerinin hem yatay hem de dikey çeşitlendirmede oldukça başarılı oldukları ve bu ülkelerde çeşitlendirmenin büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan diğer örneklem grubu Sahra altı Afrika ülkelerinde çeşitlendirmenin büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dunusinghe'nin(2009), 1977-2007 yılları kapsayan, Sri Lanka örneklem verisi ile Regresyon Analizi yöntemi kullanılarak yaptığı çalışmasında, ihracattaki yapısal değişimle ihracat ürün çeşitlendirmesinin büyümeye olan etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda; Sri Lanka'nın hem yapısal değişimin hem de ihracatta ürün çeşitlendirmesinin, ülkenin ekonomik büyümesini oldukça kuvvetli şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Aktaş'ın (2009), 1996-2006 yılları kapsayan(üçer aylık periyotlar halinde) Türkiye örneklem verisi kullanılarak, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Çalışmada ihracat, ithalat ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Ampirik bulgular, büyümeden ihracat ve ithalata doğru bir nedenselliğin olduğu ve ihracat ile ithalatın birbiriyle çift yönlü nedensellik ilişkisi içinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada uzun dönemde ihracat ve ithalattan büyümeye doğru herhangi bir etkileşimin olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla belirtilen dönemde Türkiye'de ihracat ve ithalata dayalı hipotezin desteklenmediği görülmüştür.

Takım'ın (2010), 1975-2008 yılları kapsayan, Türkiye örneklem verisi ile Granger Nedensellik test yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, ihracat ile GSYİH arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; belirtilen dönemde ihracat ve GSYİH arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Hammouda vd.'nin (2010), 1981-2000 yılları kapsayan, Afrika ülkeleri örneklem verisi ve Panel Sabit Etkiler ve Panel EKK yöntemleri kullanılarak yapılan

çalışmalarında, çeşitlendirme ve büyüme ilişkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; çeşitlendirmenin artmasıyla birlikte ülkelerin ekonomik büyümesinde etkili olan diğer belirleyicilerde de verimlilik artışı olduğu görülmüş ve çeşitlendirmenin büyümeye olumlu etki ettiği tespit edilmiştir.

Arip vd.'nin (2010), 1980-2007 yılları kapsayan, Malezya örneklem verisi ve Granger Nedensellik ve Johansen Eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesi ile büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; ihracat ürün çeşitlendirmesinin büyüme üzerine kuvvetli bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, Malezya'nın uzun süreli ihracata dayalı büyümenin devamlılığı için ihracat çeşitlendirmesi konusuna ağırlık vermesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Naude ve Rossow'un (2011), 1962-2000 yılları kapsayan, Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika örneklem verisi ile Genel Denge ve nedensellik yöntemi kullanarak yapılan çalışmalarında, çeşitlendirmenin ekonomik aktivitelere etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; her bir ülke için farklı sonuçlar tespit edilmiştir. Çalışmada yoğunlaşma ve gelir arasında "U" ilişkisi tespit edilmiş olup, bu durum, Çin ve Güney Afrika'da etkisiz sonuçlar vermiştir. Diğer taraftan nedensellik analizi neticesinde Brezilya, Çin ve Güney Afrika örneklemelerinde ihracat çeşitlendirmesinden GSYİH'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada uygulanan Genel Denge yaklaşımında ise Güney Afrika'nın ihracat ürün çeşitlendirmesinin GSYİH etkisinin açık şekilde pozitif olduğu görülmüştür. Ancak diğer üç ülke için bu durumun geçerli olmadığı tespit edilmiştir.

Doğruel ve Tekce'nin (2011), 1992-2000 yılları kapsayan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da seçilmiş petrol ihracatçısı ülke örneklem verisi ile Panel Veri Rassal Etkileri yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, büyüme ve ürün çeşitlendirmesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; büyüme ve ürün çeşitlendirmesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Misztal'ın (2011), 1995-2009 yılları kapsayan, Avrupa Birliğine üye ülke verisi ile VAR analiz yöntemiyle yapılan çalışmasında, kişi başına düşen GSYİH ile çeşitlendirme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; Avrupa Birliği üyesi ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin artmasında ürün çeşitlendirmesinin oldukça kuvvetli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer

önemli sonuç ise yoğunlaşma ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki “W” şeklinde bir etkileşiminoldüğüdür. Bu durumun nedeni olarak, diğer ülkelere göre nisbeten kişi başına düşen GSYİH’sı daha yüksek olan ülkelerin daha düşük seviyede çeşitlendirme seviyesinde olması, kişi başına GSYİH daha düşük olan ülkelerinde daha yüksek çeşitlendirme seviyesinde olması gösterilmiştir.

Ferreira ve Harrison’nın (2012), 1965-2006 yılları kapsayan, Kosta-Rika örneklem verisi ile ARDL ve Dinamik En Küçük Kareler (DEKK) yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalarında, büyüme ile çeşitlendirme arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz neticesinde; uzun dönemde çeşitlendirme ile büyüme arasında ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Aditya ve Acharyya’nın (2013), 1965-2005 yılları kapsayan, dünya ülkelerini dört ana bölüme ayırarak oluşturulan örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, büyüme ve çeşitlendirme arasında ilişki incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, büyüme ve çeşitlendirme arasında oldukça kuvvetli pozitif bir etkileşimin olduğu tespit edilmiştir.

Rondeau ve Roudaut’in (2014), 1990-2009 yılları kapsayan, 64 gelişmekte olan ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, pazar çeşitliliği ve ürün çeşitliliğinin büyümeye etkisi araştırılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde; ürün çeşitliliğinin büyümeye pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir önemli sonuç ise ürün çeşitliliğinin pazar çeşitliliğine kıyasla büyümeye iki kat daha fazla etkietmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için pazar çeşitliliğinden ziyade ürün çeşitlendirmesine yönelmesi gerektiğinedikkat çekilmiştir.

Gövdere ve Can (2016), Türkiye örneğinde ihracat ve ithalatın 1970-2011 dönemleri arasındaki ekonomik etkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ile test etmişlerdir. Elde edilen bulgular, ihracatın ve ithalatın uzun dönemde büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Buyse vd. (2018), 1970 ve 2010 yıllarını ve 11 Sahra altı ülke kapsayan çalışmada, ihracat ürün çeşitliliğinin büyümeye etkisini test etmişlerdir. Yapılan ampirik analiz sonucunda yalnızca Sierre Leone örneğinde ihracat ürün çeşitliliğinin büyümeye pozitif katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır.

3.6.3. Doğrudan Yabancı Yatırım-Çeşitlendirme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

Ancharaz'ın (2003), 1971-2000 yılları kapsayan, Mauritis örneklem verisi ile İstatistiki analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmasında, doğrudan yabancı yatırımların imalat sanayisine etkilerini incelemiştir. Yapılan araştırma neticesinde; yatırımların ülkenin teknolojik değişiminde ve büyümenin istikrarlı olmasındaönemli katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Bebczuk ve Berrettoni'nin (2006), 1962-2002 yılları kapsayan, 56 ülke örneklem verisi ileSabit ve Rassal Etkiler yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerineinceleme yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde;doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Banga'nın (2006), 1994-2000 yılları kapsayan,Hindistan örneklem verisi ile Panel EKK, Sabit ve Rassal Etkiler yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmasında, Hindistan imalat sanayisine yatırım yapan yabancı şirketlerin, ülkenin ihracat çeşitliliğine etkisi üzerine araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; Hindistan'a yapılan Amerikan yatırımlarının ihracat ürün çeşitliliğini etkilediği, Hindistan'a Japonya tarafından yapılan yatırımlarının ülkenin çeşitlendirmesini yeteri kadar etkilemediği tespit edilmiştir.

Habiyaremye ve Ziesemer (2006), 2002 yılı için, 46 Sahra altı Afrika ülke örneklem verisi kullanılarak beşeri sermaye, altyapı ve sermaye birikimifaktörleri dikkate alınarak ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine analiz gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analiz neticesinde; yeniliğe açık olan ülkelerin ilksel ürünlerden vazgeçerek imalat sanayinde ürün çeşitlendirmesine gidebilecekleri tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer sonuç ise altyapı ve beşeri sermaye'nin ihracat ürün çeşitliliğini desteklediği ancak doğal kaynakların çeşitlendirmeyi desteklemediği görülmüştür.

Al-Kawaz'ın (2008), 1991-2001 yılları kapsayan, Endonezya, İran, Kuveyt, Umman ve Venezüella gibi doğal petrol zengini ülke örneklem verisivePanel Veri Analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırım, enflasyon, ticari açıklık ve donanımlı kaliteli şirketlerin çeşitlendirmeye etkisi araştırılmıştır. Yapılan analiz neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların ve donanımlı kaliteli

şirketlerin çeşitlendirmeyi artırdığı, yüksek enflasyonun çeşitlendirmeyi desteklemediği, ticari açıklığın ise çeşitlendirmeyi teşvik ettiği tespit edilmiştir.

Alemu (2009), 1975-2004 yılları kapsayan, Güney Afrika ve Doğu Asya'dan 41 ülke örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, dikey ve yatay ihracat çeşitlendirmenin belirleyicilerinin tespiti amaçlanmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların Doğu Asya'da hem dikey hem de yatay ihracat çeşitlenmesini hızlandıran bir etki gösterdiği, ayrıca Güney Afrika ülkelerinde ise sadece dikey çeşitleme üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Jayaweera'nın (2009), 1990-2006 yılları kapsayan, 29 ülke örnekleme verisi ile Sabit ve Rassal Etkiler yöntemi kullanarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ihracat ürün çeşitlendirmesine katkısının tespiti için incelemeye yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların ilk yılında çeşitlendirmede azalma olduğu ancak ilerleyen yıllarda yapılan yabancı yatırımların yayılma etkisi ile ürün çeşitlendirmesinde artış sağlandığı tespit edilmiştir.

Cadot vd. (2011), 1990-2004 yılları kapsayan ve 87 ülke örneklem verisi kullanılarak ihracat ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımlar ve pazara olan yakınlığın çeşitlendirmeye herhangi bir etkisinin olmadığı, fakat altyapı, pazara giriş, kurumsal kalite ve eğitimde meydana gelen iyileşmelerin ihracat çeşitlendirmesini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Iwamoto ve Nabeshima(2012), 1980-2007 yılları kapsayan, 175 ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemini kullandığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin çeşitlendirmesine ve yoğunlaşmalarına olan etkisi incelemiştir. Yapılan araştırma neticesinde, doğrudan yabancı yatırımların hem çeşitlendirme hem de yoğunlaşma ile pozitif korelasyon içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tadesse ve Shukralla'in (2013), 1984-2004 yılları kapsayan, 131 ülke örneklem verisi ile Parametrik ve Yarı Parametrik Yöntemleri kullanarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin ihracat ürün çeşitlendirmesini arttırdığı tespit edilmiştir.

Sultan ve Haque'nin (2014), 1991-2012 yılları kapsayan, Suudi Arabistan örneklem verisi ve ARDL Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada,

çeşitlendirmenin gelişimi ve belirleyicilerini tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma neticesinde, ülkede çeşitlendirmenin son yirmi yılda yavaş olsa dahi belirli bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu artışta ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların ve döviz kurunun önemi vurgulanmıştır.

Longmore vd.'nin (2014), 1980-2011 yılları kapsayan, 183 ülke örneklem verisi ile Dinamik Panel Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarında, çeşitlendirmenin belirleyicileri üzerine inceleme yapılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde, çeşitlendirmenin en önemli belirleyicilerinin doğrudan yabancı yatırımlar ve finansal varlıklara ulaşılabilirliğin olduğu tespit edilmiştir.

Longmore vd. (2014), 1980-2011 yılları kapsayan, Trinidad ve Tobago örneklem verisi kullanarak doğrudan yabancı yatırımlar ve çeşitlendirme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yapılan inceleme neticesinde; doğrudan yabancı yatırımların, serbestleşme ve iş dünyasındaki gelişiminin ihracat ürün çeşitlendirmesinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.

Noureen ve Mahmood'ın (2014) 1986-2012 yılları kapsayan, 5 Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği üyesi ve 4 Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği üyesi ülke örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, ihracat ürün çeşitlendirmesi belirleyicileri incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımlar, brüt sabit sermaye birikimi, rekabet gücü, endüstrileşme, finansal gelişim ve kurumsal kalite değişkenlerinin çeşitlendirme üzerine pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Fonchamnyo (2015), Orta Afrika Ülkeleri Ekonomi Topluluğu olan Çad, Gabon, Ekvator Ginesi ve Kongo ülke örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde; doğrudan yabancı yatırımlarının her ülkede aynı etkiyi göstermediği, ancak çeşitlendirmeyi genel olarak teşvik ettiği belirtilmiştir.

Kohler ve Khumalo'nun (2015), 1995-2009 yılları kapsayan, Sahra altı Afrika'da (30 Afrika Ülkesi) örneklem verisi kullanılarak yapılan çalışmalarında, ürün çeşitlendirmesinin belirleyicileri üzerine inceleme yapılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde; ihracat çeşitlendirmesine doğrudan yabancı yatırımlar, beşeri sermaye, imalat sanayi ihracatı ve kişi başı gelir değişkenlerinin pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu, politik istikrar ve nüfus değişkenlerinin ise negatif etki ettiği tespit edilmiştir.

Mubeen ve Ahmad'in (2016), 1980-2015 yılları kapsayan, Pakistan ülke örneklem verisi ile VAR analiz yöntemini kullandıkları çalışmalarında, ihracat ürün çeşitliliğinin belirleyicileri araştırılmıştır. İncelemede doğrudan yabancı yatırımlar, coğrafi durum, ticari açıklık, döviz kuru ve dünya toplam sermaye yatırımları gibi belirleyiciler dikkate alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde; doğrudan yabancı yatırımları, dünya toplam sermaye gelirleri ve döviz kurunun ihracatta ürün çeşitliliğini artırdığı tespit edilmiştir. Çalışmada tespit edilen bir diğer sonuç ise; coğrafi konumun ve ticari açıklığın ürün çeşitliliğinden ziyade yoğunlaşmaya neden olduğudur.

Can ve Kösekaşyaoğlu (2016), 16 ülkeden oluşan gelişmekte olan ülke grubu için Kukla Değişkenli EKK yöntemi kullanarak, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini incelemiştir. Yapılan ampirik analiz neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'DE İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: AMPİRİK BİR UYGULAMA

4.1. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde; uluslararası literatürde, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışmanın bulunduğu, ancak Türkiye'yi baz alan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Çeşitlendirme bağlamında Türkiye'yi dikkate alan çalışmalar incelendiğinde; çalışmaların genellikle çeşitlendirme ve büyüme ilişkisi üzerinde temellendiği göze çarpmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak, Türkiye örneklem verisi kullanılarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin varlığını araştıran çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası literatürde Türkiye örneklem verisi kullanılarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini inceleyen herhangi bir çalışma olmaması nedeniyle, bu alanda yapılacak olan çalışmanın literatürde oluşan boşluğu dolduracağı ve özgün bir çalışma olması beklenmektedir. Ayrıca bu alanda yapılan ilk çalışma olması nedeniyle, daha sonra Türkiye özelinde yapılacak olan çalışmalara yön vermesi açısından önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

4.1.1. Örneklem Seçimi

Gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların, ülke ekonomisine katkısı göz ardı edilemez bir gerçektir. Ancak son zamanlarda sıkça tartışma konusu olan, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların, ülke ekonomisine olan katkısının yanında, ihraç etmiş olduğu ürün çeşitliliğini nasıl etkilediği sorusu, bu çalışmanın temel çıkış noktasıdır. Bu bağlamda yapılan literatür çalışmasında, Türkiye'yi baz alan bu alanda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, bu çalışmada örneklem olarak Türkiye'nin seçilmesinde etkili olmuştur. Çalışmanın amacı; doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerindeki etkisini

analiz etmektedir. Ayrıca literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak, birçok ülke örneklem verisi yerine tek bir ülke örneklem verisi alınarak analiz gerçekleştirilmiş vesadece Türkiye özelinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

4.1.2. Data Seti

İhracat ürün çeşitlendirmesinin (THEIL) belirleyicisi olarak sırasıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), pazar büyüklüğünü temsilen gayri safi milli hasıla (GDP), küreselleşmeyi temsilen dışa açıklık (OPEN), ülkedeki sermaye birikimini temsilen sabit sermaye yatırımları (FIXED) ve döviz kuru (EXCHANGE) değişkenleri kullanılmıştır. Theil endeksi IMF veri tabanından, FDI değişkeni akım değişken olarak (% GDP) ve dışa açıklık (OPEN) UNCTAD veri tabanından, GDP değişkeni (Sabit 2011 fiyatları) Penn World Table'dan, FIXED değişkeni özel sektöre verilen krediler cinsinden (%GDP) World Bank veri tabanından ve döviz kuru verisi ise Penn World Table'dan temin edilmiştir. THEIL, EXCHANGE ve GDP değişkenleri modele dahil edilmeden önce logoritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. Diğer değişkenler ise (% olduğundan) doğrudan modele dahil edilmişlerdir. Çalışmada kullanılan model seçiminde Mubeen ve Ahmad (2016) çalışması takip edilmiştir. Çalışma, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak tek örneklem üzerinde temellendirilmiş ve VAR yöntemi kullanılmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerden; doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), pazar büyüklüğünü temsilen gayri safi milli hasıla (GDP), küreselleşmeyi temsilen dışa açıklık (OPEN) ve Döviz Kuru (EXCHANGE) değişkenleri Mubeen ve Ahmad (2016) çalışması dikkate alınarak; sermaye birikimini temsilen Sabit Sermaye Yatırımları (FIXED) değişkeni ise Tadesse ve Shukralla (2013) çalışması dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada ihracat ürün çeşitlendirmesini temsilen Theil endeksi tercih edilmiştir. Theil endeksinin yüksek değerlere sahip olması yoğunlaşmayı, düşük değerlere sahip olması ise çeşitlendirmeyi ifade etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'de ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisinin incelendiği bu çalışmada; 1970-2010 yıllarına ait yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Data kısıtı nedeniyle çalışma 2010 yılı ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmada iki farklı çeşitlendirme endeksi ile doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini test edilebilme olanağı mevcuttur. Bunlardan biri IMF veri tabanında elde edilecek olan Theil endeks değerleridir. Bu endeks değerleri 1970-2010

yıllarını kapsamaktadır. İkincisi ise UNCTAD'tan elde edilen ve 1995-2017 dönemini kapsayan Herfindahl-Hirschman endeksidir. Veri sınırlılığına rağmen çalışmada, daha geniş (40 yıllık) bir dönemi kapsayan Theil endeks değerleri tercih edilmiştir. Nitekim UNCTAD'tan elde edilen verilerin kullanılması durumunda örneklem büyüklüğü yeterli gelmeyecek ve modelin analizinde bir dizi ekonometrik ve istatistikî problemle karşı karşıya kalınacaktır. Çünkü tek örneklemlî yapılan zaman serisi analizinde sağlıklı bir gözlem yapılabilmesi için en az 30 gözleme ihtiyaç bulunmaktadır. Bu gibi hususlar nedeniyle 1970-2010 yıllarını içeren dönem tercih edilmiştir.

Çalışmada tahmin edilen model için, bağımlı değişken ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) alınarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini görmek adına;

$$\lg\text{THEIL}_{it} = \beta_1 \pm \beta_2 \text{FDI}_{it} - \beta_3 \text{FIX}_{it} \pm \beta_4 \text{OPEN}_{it} - \beta_5 \lg\text{GDP}_{it} \pm \beta_6 \lg\text{EXP}_{it} + u_{it} \quad (4)$$

denklemden hareket edilmiştir. Kurulan Model'de THEIL ihracat ürün çeşitlendirmesini, FDI değişkeni doğrudan yabancı yatırımları, FIX değişkeni sabit sermaye yatırımlarını, GDP değişkeni GSYİH'yi, EXP döviz kurunu ve OPEN değişkeni de dışa açıklığı ifade etmektedir. Denklemdeki u değişkeni ise hata terimini ifade etmektedir. Denklemden yer alan değişkenlerin başında yer alan "lg" ifadesi değişkenlerin logaritmik dönüşüme tabi tutulduğu anlamını taşımaktadır. Modelde yer verilen bağımsız değişkenlere ait katsayıların aşağıdaki şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir.

$$\beta_1 > 0, 0 > \beta_2 > 0, \beta_3 < 0, 0 < \beta_4 < 0, \beta_5 < 0, 0 < \beta_6 < 0 \quad (5)$$

4.2. EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine etkisini Türkiye örneklem verisi kullanılarak Vektör Otoregresif (VAR) metodu ile analiz edilmiştir. Kullanılan metod kısa ve uzun dönemde değişkenlerin yapmış oldukları etkileri ve nedenlerini tespit etmede etkili bir yöntemdir. Bu yöntem birbirleri ile bağlantılı zaman serilerinin analizinde ve değişkenlerde ortaya çıkan yersiz şokların analizinde kullanılan etkili ekonometrik yöntemlerden birisidir. 1980 yılında Sims tarafından ortaya konulan araştırma sonuçlarına göre VAR analizi ile daha çok

değişkenler arasındaki ilişkinin boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan iktisat alanında baz alınan birçok parametrenin çok yönlü ilişkisinin olması, birçok bağımlı ve bağımsız değişkenin tespiti aşamasında yaşanan sorunlar analizin sonuçlarını ve tutarlılığını önemli derecede etkilemektedir. Dolayısıyla belirtilen sıkıntılı anlarda problemlerin giderilebilmesi için uygulanan model üzerinde bazı kısıtlamalara gidilmesi gerekmektedir (Darnell, 1990: 114-116). Bu sebeple birçok parametre değişkeni barındıran denklem sistemlerinin içerdiği sorunların giderebilmek için geliştirilen VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile belirtilen sorunlar giderilmiştir. VAR yönteminin güçlü bir diğer tarafı ise bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmiş olmasıdır. Bu durum gelecek adına sağlıklı tahminler yapılabilme imkanı sağlamaktadır (Kumar, vd., 1995:365).

VAR analizi iki değişkenli denklemleri;

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i}x_{t-i} + v_{1t} \quad (6)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i}y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i}x_{t-i} + v_{2t} \quad (7)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Denklemlerde p gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. v değişkeni ortalaması ile kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit hata terimlerini ifade etmektedir. v hata terimi aynı zamanda normal dağılıma sahip rassal hata terimlerini de ifade etmektedir. Modelde değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokolerasyon problemi çözülmektedir. Bu durum modeldeki hataların kendi gecikmeli değerleri ile ilişkisiz olması varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca hata değişkenleri modelin sağında bulunan değişkenlerden de bağımsızdır. Zaman zaman modelin sağ tarafında özellikle içsel değişkenlerin gecikmeli değerler almaktadır. Bu durum eş anlılık sorununun yaşanmasına engel olmaktadır. Bu sebeple modeldeki bütün denklemler en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilebilmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96).

1970-2010 yıllarına ait zaman serilerinin kullanıldığı çalışmada, ilk olarak modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadıkları eğer değişkenler durağan ise durağanlık düzeyleri birim kök testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra, gecikme uzunlukları çeşitli bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmiştir. Modelin,

durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Analize geçmeden önce, analiz için kullanılacak olan VAR modelinin yapısal olarak bir problem içerip içermediği (otokorelasyon, değişen varyans, çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile normal dağılıp dağılmadığı) sırasıyla LM, White ve Normallik testleri ile analiz edilmiştir. Bir sonraki aşamada, çalışmada dikkate alınan değişkenlerin birbirleriyle olanuzun dönemde ilişkisi ve ilişkinin yönü Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın en son aşamasında ise değişkenler arasındaki ilişki etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemleri ile incelenmiştir.

4.2.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Uygulanacak olan modelin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılacak olan değişkenlerin durağan seriler olmaları diğer bir ifade ile birim kök içermemeleri gerekmektedir (Erk, vd., 1999: 5). Genel olarak analiz aşamasında zaman serisinin kullanılması durumunda serinin durağan olup olmaması önem arz etmektedir. Zaman serisinin durağan olmaması halinde farklı sorunlar çıkmaktadır. Örneğin durağan olmayan serilerle yapılan analiz sonucu sahte regresyon problemi ortaya çıkabilmekte ve ayrıca varyansın sabit olmaması nedeniyle elde edilen sonuçlar şüpheli duruma düşebilmektedir (Granger ve Newbold, 1974, 111-120). Dolayısıyla VAR analizinin yapılması planlanan bir çalışmada, öncelikle durağanlığın tespit edilebilmeli, bunun için de değişkenler birim kök testine tabi tutulmalıdır. Ekonometrik literatürde birçok birim kök testi bulunmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlığının tespiti için yaygın olarak tercih edilen Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi kullanılmıştır. PP birim kök testinde aşağıdaki denklem kullanılarak analiz edilmektedir (Günaydın, 2004: 172-173):

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^N \varphi \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

8 numaralı denklemde; Δ birinci fark işlemcisini, t herhangi bir zaman trendini, ε_t hata terimini, y_t kullanılan serileri ve N ise hata terimlerinin ardışık bağımlılığını gidermek için bilgi kriteri tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme katsayısını ifade etmektedir.

Çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlığın tespitinde kullanılan Phillips ve Perron Birim Kök Testi (PP), otokorelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığını hesaba katmaktadır. Aynı zamanda PP testi hata terimindeki şartlı değişen varyansı (heteroskedasty) da dikkate almaktadır. Ayrıca bu yaklaşım zincirleme olarak parametrik olmayan bir düzeltme kullanılmaktadır. Bu nedenle test istatistiklerinin asimptotik dağılım üzerindeki zincirleme ilişkinin etkisini ortadan kaldırmak için istatistikler olarak dönüştürülmektedir. Yaklaşımında boş hipotez serilerin durağan olmadığını ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu göstermektedir. PP birim kök testinde “t” değerinin kritik değerden yüksek olması durumunda boş hipotez reddedilmektedir.

Çalışmada yer alan seriler trend içerdiği için birim kök testinin analizinde trend+sabit model tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan zaman serilerinin birim kök içerip içermedikleri PP birim kök testi ile analiz edilmiş ve analiz sonucu elde edilen bulgular ise Tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzyey**		1. Fark	
	Trendli&Sabitli		Trendli&Sabitli	
	Test İstatistiği	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kritik Değerler
Logtheil	-1.928635	-4.205004 -3.526609 -3.194611	-4.856699*	-4.211868 -3.529758 -3.196411
fdi	-2.371349		-7.074484*	
Loggdp	-2.312807		-5.479969*	
Open	-2.608291		-6.650016*	
Fixed	-2.720795		-5.758173*	
Logexchan	-2.428678		-5.583261*	

* %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan serileri ifade etmektedir.

**Bant genişliği Newey-West yaklaşımına göre otomatik olarak seçilmiştir.

Tablo 4.1 incelendiğinde, bütün serilerin düzeyde durağan I(0) olmadığı, fark işlemi neticesinde I(1) durağan olduğu görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi tüm değişkenlerin birinci sıra farklarında, sıfır hipotezi ret edilirken alternatif hipotezi ise kabul edilmektedir.

4.2.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Diğer taraftan denklem 6’daki “p” ifadesi gecikme sayısını ifade etmektedir. VAR Modelinin kurulabilmesi için öncelikle “p” ile ifade edilen uygun gecikme sayısının bulunması gerekmektedir (VAR(p)). Uygun gecikme sayısını belirlemek için

geliştirilmiş birçok bilgi kriterleri bulunmaktadır (Mucuk ve Alptekin, 2008: 165-166). Bu çalışmada uygun gecikme katsayısının belirlenmesinde; Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada, yıllık verilerin kullanılması ve gözlem sayısının az olması nedeniyle maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiş ve Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda tespit edilen tahminler Tablo 4.2’de sunulmuştur.

Tablo 4.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-87.73260	NA	7.28e-05	7.498608	7.791138*	7.579743*
1	-50.05642	54.25369*	6.98e-5*	7.364514*	9.412225	7.932462
2	-26.49826	22.61583	0.000338	8.359861	12.16275	9.414622

*Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 4.2 incelendiğinde; modele ait uygun gecikme sayısının “1” olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan model VAR(1) ile analiz edilmiştir.

VAR(1) modelinin analizine geçmeden önce modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediği incelenmelidir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olup olmadığı analiz edilmelidir. Modelin durağanlığı veya istikrarlı bir yapıya sahip olup olmadığı katsayı matrisinin özdeğerlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Yapılan test sonucunda elde edilen katsayı matrisinin özdeğerlerinin tamamı birim çemberin içerisinde yer alıyor ise sistemin durağan olduğunu ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile serinin istikrarlı bir yapıya sahip olduğu söylenmektedir. Tam tersi bir durumda elde edilen özdeğerlerden en az bir tanesinin birim çemberin içinde olmaması halinde sistemin durağan olmadığı yani istikrarlı bir yapıya sahip olmadığı ifade edilmektedir (Batmaz ve Tunca, 2007: 218). Dolayısıyla modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bu değerlerin “1” den küçük olması gerekmektedir.

VAR (1) modeli için AR karakteristik polinomu ters birim kök testi analiz edilmiş olup elde edilen sonuçlar Tablo 4.3’de sunulmuştur.

Tablo 4.3. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Değerleri

Kök	Modül
-0.587604	0.587604
0.457830	0.457830
0.403636	0.403636
0.092749 - 0.383099i	0.394166
0.092749 + 0.383099i	0.394166
0.054065	0.054065

Tablo 4.3'den de görüldüğü gibi ters kökler birim çember içerisinde yer almaktadır. Ters köklerin 1'den küçük olduğu ve VAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir. İstikrar koşulunun sağlandığı VAR Modelinin yapısal olarak herhangi bir problem içerip içermediğinin test edilmesi için çalışmada kullanılan model otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu kontrol edilmiştir.

Otokorelasyon problemi, LM testi ile analiz edilmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 4.4'de sunulmuştur.

Tablo 4.4. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1	27.22595	0.8536

Not: H_0 hipotezi "serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır" şeklindedir.

Tablo 4.4'de yer alan LM testi sonuçları incelendiğinde; analiz edilen VAR modeline ait hata teriminin otokorelasyon problemine sahip olmadığı belirlenmiştir.

Hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olup olmadığı White Testi ile incelenmiş ve elde edilen White testi sonuçları tablo 4.5'te sunulmuştur.

Tablo 4.5. White Değişen Varyans Testi Sonucu

Ki-kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık
257.7722	252	0.3879

Not: H_0 hipotezi "serilerin sabit varyans ile dağıldığını" ifade etmektedir.

Tablo 4.5'te yer alan White testi sonuçları incelendiğinde, sıfır hipotezinin kabul edildiği ve VAR(1) modeline ait hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olmadığı, modelin sabit varyansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz edilen modelin normal bir dağılım sergileyip sergilemediği ise Jaque Bera Test ile incelenmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 4.6’da sunulmuştur.

Tablo 4.6. Normallik Testi Sonuçları

	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
Ki-Kare Değeri (Joint)	4.958744	4.256958	9.215702
Olasılık Değeri (Joint)	0.5491	0.6419	0.6844

Tablo 4.6’da sunulan normal dağılım test sonuçları incelendiğinde; çarpıklık, basıklık ve Jaque Bera test istatistik sonuçlarına göre hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tanımlama istatistik sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan VAR(1) modelinin sahip olması gereken istikrar koşullarını sağladığı tespit edilmiş ve VAR modeli üzerinden yapılması planlanan diğer analizlere geçilmiştir.

4.2.3. Granger Nedensellik Analizi

VAR modeline ait tanımlama istatistikleri analiz edildikten sonra modelde yer alan değişkenlerin kısa dönemde birbirleriyle etkileşim içerisinde olup olmadığı Granger Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Granger Nedensellik Testi’nin analizinde aşağıda yer alan denklemlerden yararlanılmıştır;

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j Y_{t-j} + u_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^n \delta_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (6)$$

5 ve 6 nolu denklemde yer alan u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerin aralarında korelasyon problemi olmadığı varsayımı kabul edilmekte olup, analizde yer alan değişkenlere ait Granger Nedensellik Testi analiz sonuçları Tablo 4.7 de sunulmuştur.

Tablo 4.7. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Hipotez	Ki-Kare	Olasılık
DFDI değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.132290	0.1442
DGDP değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.568757	0.1090
DOPEN değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.835256	0.0922*
DFIXED değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	0.195923	0.6580
DEXCHANGE değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	0.004792	0.9448
DFIXED değişkeni DFDI değişkeninin nedeni değildir.	4.929855	0.0264**
DGDP değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	4.777269	0.0288**
DTHEIL değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	4.515559	0.0336**
DFDI değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	3.933882	0.0473**

** ve * sırasıyla %5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin olduğu göstermektedir.

Granger Nedensellik Analizi sonuçları incelendiğinde; doğrudan yabancı yatırımlardan (FDI) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL), gayri safi milli hasıladan (GDP) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL), sabit sermaye yatırımlarından (FIXED) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) ve döviz kurundan (EXCHANGE) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Yapılan analiz neticesinde; %10 anlamlılık düzeyinde dışa açıklık (OPEN) değişkeninden ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) değişkenine doğru ve %5 anlamlılık düzeyinde ise sabit sermaye yatırımlar (FIXED) değişkeninden doğrudan yabancı yatırımlara (FDI) doğru; gayri safi milli hasıla (GDP) değişkeninden döviz kuruna (EXCHANGE) doğru, ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkeninden döviz kuruna (EXCHANGE) doğru ve doğrudan yabancı yatırımlara (FDI) değişkeninden de döviz kuruna (EXCHANGE) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü, anlaşılabilirliği kolaylaştırmak için ayrıca Tablo 4.8de özetlenmiştir.

Tablo 4.8. Granger Nedensellik Analizi Tek Yönlü Nedensellik İlişkisi Olan Değişkenler

Değişkenler	DTHEIL	DFDI	DOPEN	DFIXED	DGDP	DEXC
DTHEIL						↗
DFDI						↗
DOPEN	↗					
DFIXED	↗					
DGDP						↗
DEXP						

Not:X ↗ Y ifadesi,X değişkeninden Y değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ifade etmektedir.

4.2.4. Varyans Ayırıştırma Analizi

Nedensellik analizinin ardından çalışmada, varyans ayırıştırma analizine geçilmiştir. Varyans ayırıştırma analizi; çalışmaya konu olan her bir değişkende yaşanan bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının modelde yer alan diğer değişkenlerden kaynaklandığını yüzde olarak göstermektedir. Analize konu olan değişkenlerde meydana gelen değişimin nedeni eğer ilgili değişkenin kendisinden oluşan şoklardan kaynaklanıyorsa değişkenin dışsal hareket ettiği; kullanılan diğer değişkenlerden kaynaklanan şoklardan meydana geliyorsa değişkenin içsel olduğu ifade edilmektedir. Bu analiz yöntemi, analize konu olan değişkenlerin birbirini hangi yönde ve nederecede etkilediği hususlarında da katkı sağlamaktadır (Zengin, 2001: 27-41). Yukarıda belirtilen avantajlarından dolayı çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere varyans ayırıştırma analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 4.9’da sunulmuştur.

Tablo 4.9. Varyans Ayırıştırma Analizi Sonuçları

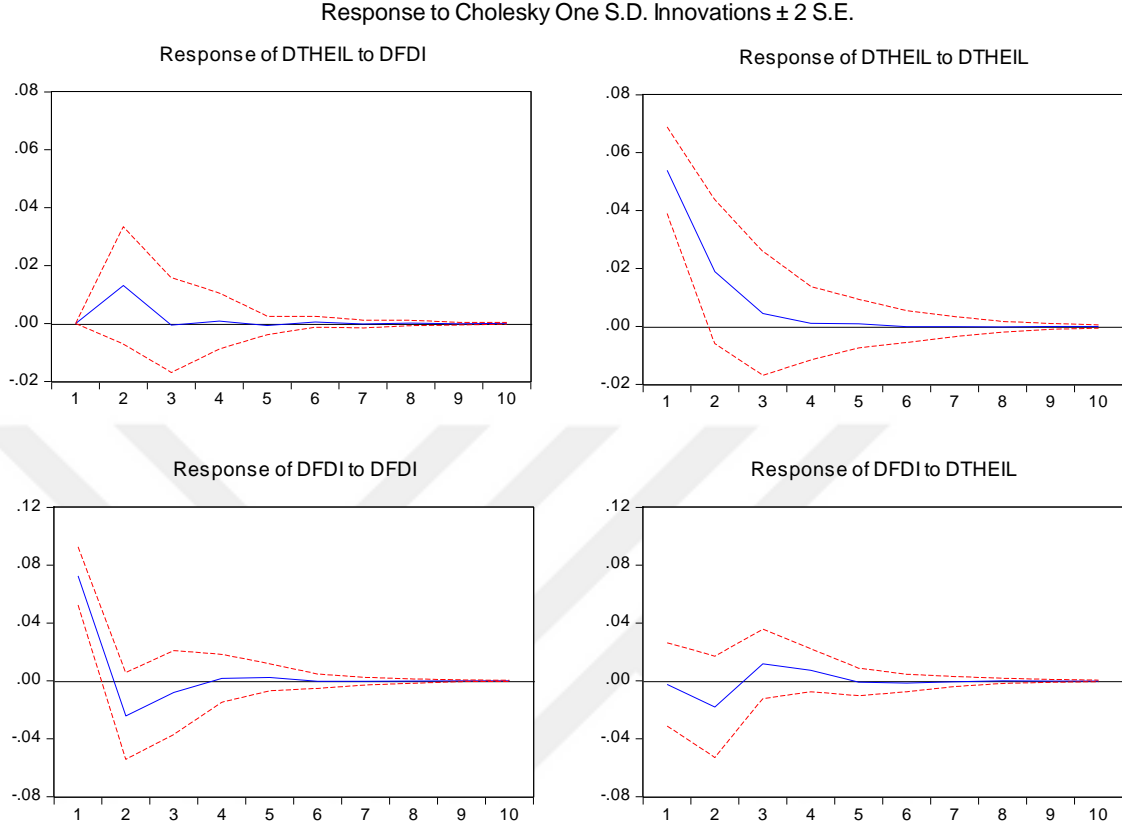
Bağımlı değişken THEIL'in Varyans Ayırıştırması							
Dönem	Standart Hata	DGDP	DTHEIL	DOPEN	DFDI	DEXHANGE	DFIXED
1	0.055483	5.481387	94.51861	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.066456	8.247891	73.98072	13.42628	3.911258	0.001365	0.432491
3	0.066982	8.119409	73.27032	14.23826	3.857348	0.057300	0.457372
4	0.067298	8.184952	72.60965	14.73038	3.835742	0.060863	0.578417
5	0.067366	8.169936	72.48159	14.82362	3.838503	0.074465	0.611895
6	0.067397	8.183826	72.41351	14.87338	3.841337	0.075012	0.612936
7	0.067408	8.181321	72.39076	14.89364	3.841059	0.075617	0.617609
8	0.067411	8.181766	72.38553	14.89769	3.841060	0.075824	0.618123
9	0.067412	8.181517	72.38282	14.90009	3.841130	0.075895	0.618547
10	0.067413	8.181558	72.38213	14.90066	3.841133	0.075916	0.618601

Varyans ayırıştırması analizi sonuçları incelendiğinde; ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkeni varyansının yaklaşık %4'ünün doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Diğer değişkenlerin ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkenindeki varyans katkısı ise büyükten küçüğe doğru sırası ile dışa açıklık (DOPEN) %15, gayri safi milli hasıla (DGDP) %8, sabit sermaye yatırımları (DFIXED) %0.6, döviz kuru (DEXHANGE) yaklaşık %0.07'dir. THEIL değişkeninin kendisine yaptığı katkı ise birinci dönemde yaklaşık %95 düzeyindeyken takip eden dönemlerde etki giderek azalmış ve onuncu dönemde bu oran %72.4'e kadar düşmüştür.

4.2.5. Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi

Analizde yer alan etkili değişkenlerden herhangi birinde ortaya çıkan bir birimlik bir şokun diğer değişkenlerde nasıl bir etkiye sahip olduğu etki-tepki fonksiyonları ile incelenmektedir. Etki-tepki fonksiyonları alınacak politik kararlar açısından oldukça önem arz etmektedir. Fonksiyon, politika yapıcıya alınacak politik bir kararlarda değişkenin yer alıp almayacağı hususunda fikir sunmaktadır (Sarı, 2008: 6). Genel olarak fonksiyon, analize konu olan değişkenlerden herhangi birisinde ortaya çıkan bir standart hatalık şokun diğer tüm değişkenlerde ortaya çıkarttığı etkiyi/tepkiyi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla modelde yer alan değişkenlerin birinde ortaya çıkan

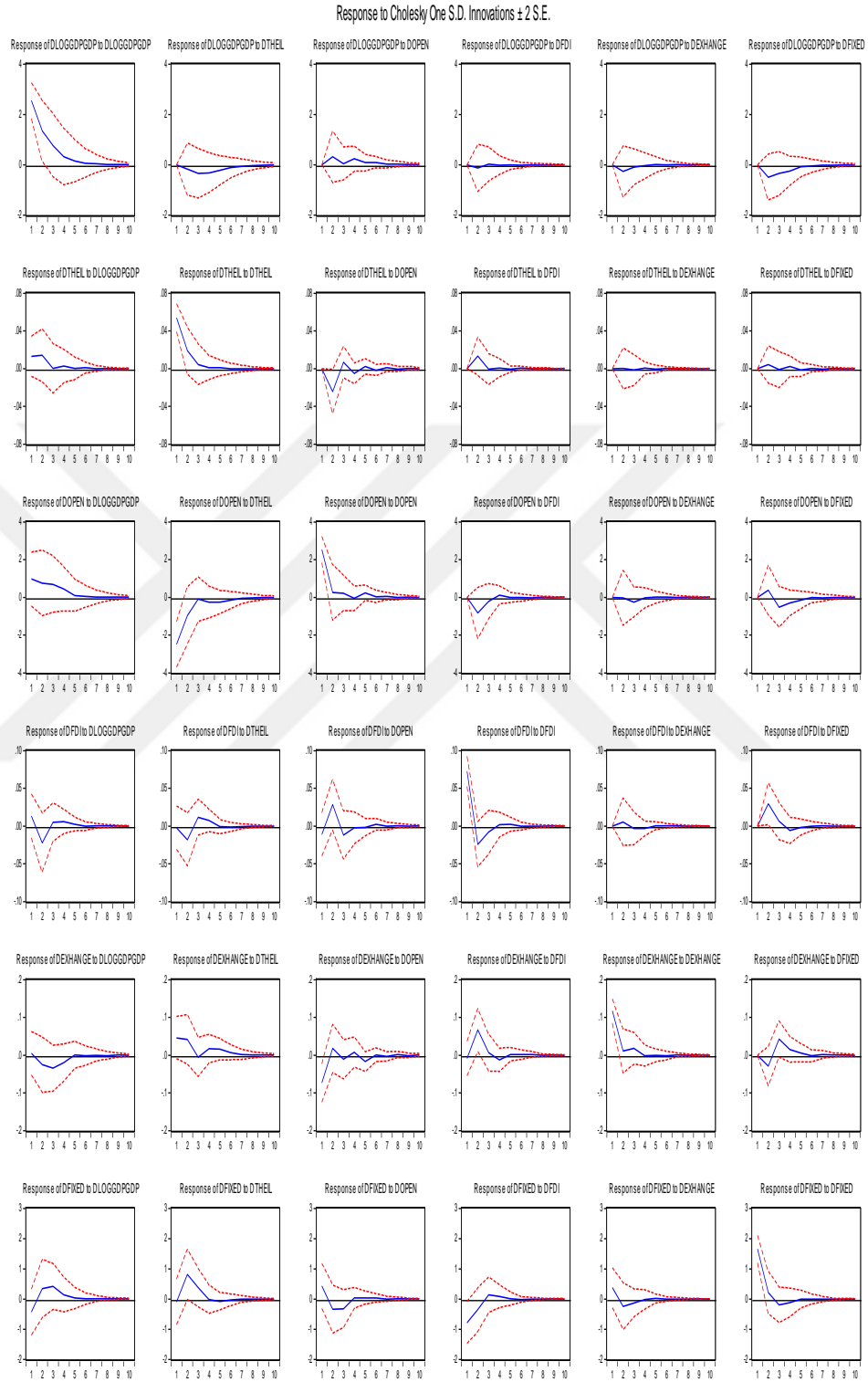
bir birimlik şokun kullanılan diğer değişkenler üzerindeki etkisini gösteren etki tepki fonksiyonlarına ait analiz sonuçları Şekil 4.1’de verilmiştir.

Şekil 4.1. Etki Tepki Fonksiyonu Analiz Sonuçları

Şekil 4.1 incelendiğinde, Etki-Tepki analizine göre; doğrudan yabancı yatırımlardaki (FDI) şoklar ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şok ihracat ürün çeşitliliğini çok fazla etkilememektedir. Şekilden de anlaşıldığı gibi doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen bir birimlik şok, ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerinde ikinci döneme kadar negatif etkiye sahip durumdayken (diğer bir ifadeyle ihracat ürün çeşitliliğini arttırırken) üçüncü dönemde negatif etki yerini pozitif etkiye (yoğunlaşmaya) bırakmıştır. Üçüncü dönemden ortaya çıkan şok yatırımları pozitif etkilemesine rağmen etkinin derecesi sürekli azalmıştır. Aynı şekilde, ihracat ürün çeşitlendirmesinde meydana gelen bir birimlik şokun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde ikinci döneme kadar pozitif bir etkiye sahip olduğu, üçüncü dönemden itibaren bu etkinin artış hızını kaybettiği ve yaklaşık sekizinci dönemde ise etkinin tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Benzer şekilde diğer değişkenlerin dinamik etkileri, bu

etkilerin yönü ve etkilme sürelerini gösteren Etki Tepki Fonksiyonlarına ait analiz sonuçları Şekil 4.2 sunulmuştur.

Şekil 4.2. Diğer Değişkenlerin Etki Tepki Fonksiyon Analiz Sonuçları

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, elde edilen analiz sonuçlarının Bebczuk ve Berrettoni (2006) ile Cadot vd.'nin (2011) yapmış olduğu çalışma sonuçları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bebczuk ve Berrettoni'nin (2006) 1962-2002 dönemini baz aldığı çalışmada; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Cadot vd.'nin (2011) 1990-2004 dönem verilerini baz aldığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış olup 87 ülkeyi baz alan çalışmada; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak elde edilen bulgular, çalışmada kullanılan modelin baz alındığı Mubeen ve Ahmad'ın (2016) çalışmasının sonuçları ile uyumlu değildir. Bu çalışmaya yön veren Mubeen ve Ahmad'ın (2016) çalışmada; tam tersi bir durum ortaya çıkmış diğer bir ifade ile doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini kuvvetli bir şekilde etki ettiği tespit edilmiştir.

Değişkenlerden dışa açıklık (OPEN) değişkeninin ihracat ürün çeşitliliği değişkenini diğer değişkenlere kıyasla daha fazla etkilediği tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde; Mubeen ve Ahmad (2016) ve Agosin vd.'nin (2012) analiz sonuçları ile benzer sonuçlar elde edilmiş olup, dışa açıklığın ihracat ürün çeşitliliğini etkilediği ancak etki gücünün düşük olduğu görülmüştür. Çalışmadan kullanılan bir diğer değişken sabit sermaye yatırımlarının ihracat ürün çeşitliliğini etkilemediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, Tadesse ve Shukralla (2013) yapmış oldukları çalışma ile tutarlılık göstermemektedir. Sabit sermaye yatırımlarına benzer bir sonuç da reel efektif döviz kuru değişkeni için geçerlidir. Mubeen ve Ahmad (2016) ve Cimoli vd. (2013) çalışmalarının aksine bir sonuç tespit edilmiş olup, reel döviz kurunun ihracat çeşitlendirmesi üzerine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Analizde yer alan bir diğer değişken ise GSYİH'dir. Bu değişkenin ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisine bakıldığında; GSYİH'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerinde etkiye sahip olduğu ancak bu etkinin oldukça düşük düzeyde seyrettiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim, elde edilen bu sonuç, Parteka ve Tamberi'nin (2013b) çalışmada elde edilen sonuç ile tutarlılık göstermektedir.

SONUÇ

1960 yılı itibariyle özellikle gelişmiş ülkelerin, ekonomik anlamda ihracat dayalı büyüme stratejisiyle göstermiş oldukları olumlu ekonomik performans, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik stratejilerinde radikal kararlar almalarına yol açmıştır. İthal ikameci ve korumacı politikalar yürüten ülkeler dışa açık bir politika izlemek için radikal kararlar almışlardır. 1970'li yıllarda yaşanan iki büyük petrol krizinin etkisiyle liberalleşme süreci hızlanmıştır. 1980'li yılların başında serbest piyasa ekonomine geçilmiş ve dünya ortak bir pazar haline gelmeye başlamıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte ülkeler mevcut imkânları doğrultusunda dışa açık bir politika izlenerek, ihracata dayalı büyüme stratejilerini uygulamaya başlamıştır. Bu kararların alınmasındaki temel amaç, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik olarak yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında dirençli bir ekonomik yapıya sahip olmaktır. Ülkeler için ihracat ekonomik anlamda çıkış yolu olmamakla birlikte alternatif ekonomik bir destek konumundadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler, 1980'li yılların başında serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte imkânlar doğrultusunda sanayi ürünleri üretmeye yönelmiştir. Ancak, bu ülkeler zamanla istenilen üretim performansı yakayamamıştır. Bunun nedeni olarak, ilgili ülkelerdeki yetersiz sermaye düzeyi gösterilebilir. Bu dönemde, ülkelerin sermaye açıklarının kapatılmasında, doğrudan yabancı yatırımlar en önemli ekonomik araçlardan biri haline gelmiştir. Liberalleşmeyle birlikte gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımlar artış göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik faydasının yanında yeni teknolojilerin ülkeye girişi, yeni üretim yöntemlerinin öğrenilmesi, yeni pazarlara ulaşım imkânının ortaya çıkması ve yerli yeni ürünlerin üretilmesi gibi birçok faydasının olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeler için tasarruf ve döviz açıklarını sübvans etmesi gibi çok önemli bir misyona sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüm bu etkenler göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önemlidir. Türkiye'nin de gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların katkıları düşünüldüğünde politika yapıcıların ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı çekmek için gerekli çalışmalarını yapması önem arz etmektedir.

1980’li yılların başından itibaren yıldızı parlayan doğrudan yabancı yatırımların, özellikle ihracat çeşitliliği üzerine etkisi giderek artmıştır. Bu durum yapılan literatür çalışmalarına yansımış ve birçok çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. İhracat ürün çeşitliliği konusu, gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir konudur. Ülkelerin içinde buldukları mevcut şartları doğrultusunda ihracat ürün çeşitliliği farklılık göstermektedir. Genel olarak gelişmekte olan ülkeler daha çok geleneksel ve ilksel ürünlere yoğunlaşırken, gelişmekte olan ülkeler sofistike sanayi ürünlerinde yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ihracat ürün çeşitliliğiyle birlikte daha farklı ürünler üretmekte ve böylelikle rekabet güçlerini artırarak, ekonomik anlamda yaşanabilecek şok gelişmeler karşısında en az şekilde etkilenmektedir.

Türkiye açısından ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırımların gelmesi sermaye açığının kapatılması, yeni üretim tekniklerinin, yeni bilgi ve tecrübelerin kazanılması anlamına gelmektedir. Bu durum ülkenin ihracat performansını da etkileyecektir. İhracat artışı ile birlikte ülke ekonomisini canlanacak ve büyümedeki ivme korunacaktır. Ancak, ihracatın sadece hacim bazında artırılması tek başına yeterli olmayacaktır. Bunun yanında ihracat ürün sepetinin çeşitlendirilmesi de gerekmektedir. Çünkü ihracat ürün sepetinin genişlemesi, ekonomik anlamda döviz girdisinin artacağı, bu doğrultuda büyümeyi de pozitif etkileyeceği söylenebilir. Bu doğrultuda Türkiye’nin ürün çeşitliliğini artırması için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

Belirtildiği üzere, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeler açısından birçok olumlu katkısı mevcuttur. Son zamanlarda bu katkılarının yanında ev sahibi ülkelerin ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Ancak ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde; doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışmanın bulunduğu ancak Türkiye’yi baz alan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmüştür. Çeşitlendirme bağlamında Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar incelendiğinde; genellikle çeşitlendirme ve büyüme ilişkisi üzerinde temellendiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisi Türkiye örneğinde incelenmesine karar verilmiştir.

Çalışma 1970-2010 yıllarını içermiştir. Bunun temel nedeni çeşitlendirme endeksine ait veri setinin ilgili yıl aralığında olmasından ileri gelmektedir. Kurulan

ampirik modelde doğrudan yabancı yatırımlarının yanında gayri safi milli hasıla, sabit sermaye yatırımları, döviz kurları, dışa açıklık değişkenleri kullanılmıştır. Yapılan VAR analizi neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine çok önemli etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında; diğer değişkenlerin ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkenindeki varyansa katkısı ise büyükten küçüğe doğru sırası ile dışa açıklık %15, gayri safi milli hasıla%8, sabit sermaye yatırımları %0.6, döviz kuru yaklaşık %0.07'dir. İhracat ürün çeşitlendirme değişkeninin kendisine yaptığı katkı ise birinci dönemde yaklaşık %95 düzeyindeyken takip eden dönemlerde etki giderek azalmış ve onuncu dönemde bu oran %72.4'e kadar gerilemiştir. Bunun yanında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik yöntemiyle test edilmiştir. Ampirik uygulama neticesinde doğrudan yabancı yatırımlardan ihracat ürün çeşitlendirmesine, gayri safi milli hasıladan ihracat ürün çeşitlendirmesine, sabit sermaye yatırımlarından ihracat ürün çeşitlendirmesine ve döviz kurundan ihracat ürün çeşitlendirmesine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Bunun yanında %10 anlamlılık düzeyinde dışa açıklık değişkeninden ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkenine doğru; %5 anlamlılık düzeyinde ise sabit sermaye yatırımlar değişkeninden doğrudan yabancı yatırımlar değişkenine doğru; gayri safi milli hasıladan değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru; ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru; doğrudan yabancı yatırımlar değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Son olarak yapılan Etki-Tepki Fonksiyonu Analizine göre; doğrudan yabancı yatırımlardaki şoklar ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarda ortaya çıkan şok ihracat ürün çeşitliliğini çok fazla etkilemediği tespit edilmiştir. Aynı şekilde, ihracat ürün çeşitlendirmesinin doğrudan yabancı yatırımları yeterince etkilemediği görülmüştür.

Ulusal ve uluslararası literatür çalışmaları incelendiğinde, hemen hemen bu alanda yapılan çalışmaların tamamına yakınında doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini olumlu etkilediği görülmüştür. Ancak Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan bu çalışmada ise doğrudan yabancı yatırımların ürün çeşitliliği etkilemediği tespit edilmiştir. Bu noktada, Türkiye açısından çıkarılması gereken önemli derslerin olduğu söylenebilir.

Öncelikle ampirik bulgular, Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni, ülkeye gelen yabancı yatırımların iç piyasa motivasyonu ile gelmiş olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Türkiye, nüfusu ve ekonomisi bağlamında tüm yabancı şirketler açısından önemli bir pazar konumundadır. Bu noktadan hareketle gelen yabancı şirketler, ürettikleri ürünleri iç piyasaya yönelik hazırladıkları söylenebilir. Politika yapıcıların ülkeye gelen yabancı yatırımcıları ihracat odaklı olmaya teşvik etmeleri ve bu bağlamda çeşitli tedbirler almaları büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, daha nitelikli, sofistike mamül üretmeye istekli, nitelikli ucuz işgücü arayan çok uluslu şirketlerin tespit edilerek Türkiye'ye yatırım yapmaya ikna edilmesi yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine katkısını arttıracaktır. Ancak bunların gerçekleşmesi için yabancı yatırımları gerçekleştirecek firmalarında beklentileri olacaktır. Altyapı hizmetlerinin aksaksız işlemesi, nitelikli işgücünü yetiştiren bir eğitim sisteminin olması, yabancı şirketlerin haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde başvurabilecekleri iyi işleyen bir hukuksal mekanizmanın olması bu beklentiler arasında sayılabilir. Bunun yanında yabancı şirketler, yatırım yapacakları alanda kendi üretimlerini destekleyecek yan üretim gerçekleştiren firmaların varlığına da büyük önem vermektedirler. Örneğin, eğer yabancı şirket araba endüstrisine yatırım yapacak ise, ülkede araba endüstrisine ara mal tedarigi sağlayan firmaların/endüstrilerin var olması yabancı firmalar açısından cazip hale gelecektir. Bu noktadan hareketle, ülkenin ihracat ürün sepetindeki ürün çeşitliliğinin artması için politika yapıcıların stratejik plan hazırlamaları ve bu doğrultuda hareket etmeleri doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine olan katkısını arttıracaktır. Aksi takdirde, ülkeye gelen her yabancı yatırımın ihracat ürün çeşitliliğine pozitif etki yapmasını beklemek hayal kırıklıklarına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABRAHAM, M.G. ve H. G. LAN,*International Finance Handbook*, John Willey and Sons Inc., U.S.A., 1983.
- ARIKAN, D.,*Türkiye 'de Yabancı Sermaye Yatırımları*,İstanbul, Arıkan, 2006.
- BATMAZ, N. ve H.TUNCA,*Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları veTürkiye (1923-2003)*,İstanbul: Beta, 2005.
- BOZKURT, Ü.,*Ekonomide Yabancı Sermaye*, YASED Yayınları, İstanbul,No:15, 1984.
- CÖMERT,F.,*Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Hazine Dergisi, Sayı 12, Ankara, Ekim 1998.
- DREYHAUPT,S. J.,*Locational Tournaments in The Context of The EU Competitive Environment*, Wiesbaden:Fachverlage Gmbh., 2005.
- DUNNING, J. H. ve S. M. LUNDAN, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, 2. Baskı, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham ve Massachusetts, UK ve USA, 2008.
- DUNNING, J. H., *Trade, Location of Economic Activity and the MNE: A Search for an Eclectic Approach*, The International Allocation of Economic Activity, Ed. B. OHLIN, P. HESSELBORN ve P. M. WIJLMAN, Macmillan, London, 1977.
- JONES, J. ve C.WREN,*Foreign Direct Investment and The Regional Economy*, Brookfield ,VT, USA: Ashgate Publishing Group, 2006.
- KAMİL, Y. , *Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru*, YASED Yayınları, No:12/54,İstanbul, 13, 2006
- KARLUK, R, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*,Beta Yayınları,1995.

- KARLUK, R., *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul İ.T.O., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, 1983.
- KARALAR, R., *Sermayenin Evrenselleşmesi: ÇUS Ulusla arası İşletmecilik (Seçme Yazılar)*, Der: İnan Özalp, Eskişehir, 1986.
- KEPENEK, Y. ve N.YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001
- MEYER, K., *Direct Investment in Economies in Transition*, Cheltenham: Elgar, 1998.
- MOOSA, I. A., *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*, New York: Pulgrave, 2002.
- NARULA, R. ve J. H. DUNNING, *Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries*, Oxford Development Studies, Vol.28, No.2, 2000.
- OKSAY, S., *Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi*, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, Sayı: 8, Ocak 1998.
- PAEZ, L., *Liberalizing Financial Services and Foreign Direct Investment: Developing a Framework for Commercial Banking FDI*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2011.
- SEYİDOĞLU, H., “*Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*”, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- SHATZ, H. J. ve A. J. VENABLES, *The Geography of International Investment*, Policy Research Working Paper, 2338, The World Bank Development Research Group, Trade, Mayıs 2000.
- SAMEN, S., *Primer on Export Diversification: Key Concepts, Theoretical Underpinnings and Empirical Evidence*, Growth and Crisis Unit World Bank Institute, 2010.
- ULUDAĞ, R., *Yabancı Sermayeye Nasıl Bakmalı*, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Sayı:40, Ankara.
- ÜNSAL, E., *Mikro İktisat*, Ankara: İmaj, 2007.
- WINTERS, A., *International Economics*, Routhledge, 1991.
- YENTÜRK, N. ve Y.KEPENEK, *Türkiye Ekonomisi*, 23. Basım Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

RAPORLAR

- DPT, *6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye’de Yabancı Sermaye*, Yabancı Sermaye Başkanlığı, DPT Yayınları, Ankara, 1983.
- DPT, *2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program*, Ankara, Kasım, 2004
- DPT, *2005 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program*, Ankara, Kasım, 2005
- DPT, *2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program*,Ankara, Kasım, 2006
- DPT, *Temel Ekonomik Göstergeler*, 2001.
- DPT,*Temel Ekonomik Göstergeler*,Ankara2004.
- DPT, *Temel Ekonomik Göstergeler*, 2006, Ankara.
- DPT, *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, DPT Yayını, Yayın No:1974, Ankara, 1984.
- DPT, *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayını, Yayın No:2514, Ankara, 2000.
- DPT, *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, s.2, Mayıs 2000.
- OECD,*International Investment and Multinational Enterprises*,OECD, Library, Paris, 987, s. 43, 2013.
- OECD, *Foreign Direct Investment*,s. 43, 1987.
- OECD, *Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Cost*,OECD, Paris, s. 38, 2002.
- OECD,*Corporate Tax Incentives for Foreign Direct Investment*, Paris: OECD Tax Policy Studies, No. 4, 2001, s. 82
- OECD,*Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Cost*, OECD, Paris, s. 38, 2002.
- OECD, *Tax Policy Assesment and Design in Support of Direct Investment: A Study Countries in South East Europe*, OECD, 2003, s. 41-54.
- OECD, *International Investment Perspectives*,Paris: OECD Publishing, s. 115, 2005.
- TÜSİAD, *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, TÜSİAD İssizlik Raporu, s.226, 2002.

- T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu*, 2012.
- UN, *Export Diversification and Economic Growth: The Experience of Selected Least Developed Countries, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*, Development Papers, No.24, Thailand, 2004.
- UNCTAD, *World Investment Report 2006 – FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, s. 155, 2006.
- UNCTAD, *World Investment Report 2003 – FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, New York and Geneva: United Nations Published, s. 85, 2003.
- UNCTAD, *World Investment Report 1998 – Trends and Determinants*, New York and Geneva: United Nations Publication, s. 91, 1998.
- UNCTAD, *World Investment Report 2003 – FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, s. 65, 2003.
- WB, *Foreign Direct Investment Survey 2002*, The Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), Washington D.C., January, 2002.
- YASED, *YASED Faaliyet Raporu 2000*, YASED, İstanbul, s. 4, 2001.

MAKALELER

- AÇIKALIN, S., E. GÜL, ve EYAŞAR, “Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 16, s. 271-282, 2006.
- ADITYA, A. ve R. ACHARYYA, “Export Diversification, Composition, and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Analysis”, *The Journal of International Trade and Economic Development*, Cilt 22, Sayı 7, s.959-992, 2013.
- AFŞAR, M., “The Causality Relationship Between Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 20, s. 1-10, 2008.
- AGARWAL, J.P., “Determinants of foreign direct investment: A Survey”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Cilt 116, Sayı 4, s. 739-773, 1980.
- AGOSIN, M. R., “Performance in Chile: Lessons for Africa”, *The World Economy*, UNU / WIDER Working Papers, No. 144, s. 72-106, 1997.

- AGOSIN, M. R., R. ALVAREZ ve C. BRAVO-ORTEGA, “Determinants of Export Diversification Around the World: 1962-2000”, *The World Economy*, Cilt 35, Sayı 3, s.295-315, 2012.
- AHMED, A. D. E. CHENG ve G. MESSINIS, “The Role of Exports, FDI and Imports in Development: Evidence from Sub-Saharan African Countries”, *Applied Economics*, Cilt 43, Sayı 26, s.3719-3731, 2011.
- AHMED, H. ve N. HAMID, “Patterns of Export Diversification: Evidence from Pakistan”, *The Lahore Journal of Economics*, Cilt 19, s.307-326, 2014.
- AKBAR, M. ve Z. F.NAQVI, “Export Diversification and the Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Pakistan“. *The Pakistan Development Review*, Cilt 39, Sayı 4, 573–589, 2000.
- AKÇAOĞLU, E., “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Hakkında Bir Not”, *Türk Eximbank Bülteni*, No:23, Ankara, s. 16,2002.
- AKDİŞ, M., “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”, *YASED Yayınları*, No:33, İstanbul, s. 71, 1988.
- AKLİN, E., “Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler“, *YASED Yayınları*, No:3, İstanbul, s. 29–211, 1982.
- AKSOY, N., “Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri Dünü ve Bugünü-II”, *TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri*, s.153, Ankara 8-12 Mayıs 2000.
- AKTAŞ, C. “Türkiye’nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2): 35 – 47, 2009.
- ALAGÖZ, M., S. ERDOĞAN ve N. TOPALLI, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 79-89, 2008.
- ALKIN, E., “Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi”, *TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri*, s.13-15, Ankara 8-12 Mayıs 2000.
- AL-MARHUBI, F., “Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation”, *Applied Economics Letters*, s.559-562, 2000.

- ALPAR C., “Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma”, AİTİA, Ankara, s. 13-79, 1977.
- APERGIS, N., M. CAN, G. GOZGOR ve C. K. M. LAU, “Effects of Export Concentration on CO₂ Emissions in Developed Countries: An Empirical Analysis”,*Environmental Science and Pollution Research*, Cilt 25, Sayı 14, s.14106-14116, 2018.
- ARIMAN, A., “ Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar”,*T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*,Ankara, s. 139-141, 2001.
- ARTIGE,L.ve N.ROSELLA, “Evidence on the Determinants of Foreign Direct Investment: The Case of Three European Regions”. *CREPP*, WP 2007/06, s.1-26, 2007.
- ASLANOĞLU,E., “Spillover effects of foreign direct investment on Turkish manufacturing industry”,*Journal of International Development*, 2,1111-1130, 2000.
- ASIEDU, E. “On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different”, *World Development*, Cilt 30, Sayı 1,s.107–119, 2002.
- ATAKLI, A.,“Türkiye’de Yabancı Yatırımlar”, *İşveren*, s. 9’dan aktaran GÜNDOĞAN, *Naci,A.g.e.*, s.29,Şubat 1997.
- AYDEMİR, C., İ. ARSLAN,ve F.UNCU, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*, s.69-104, 2012.
- AYVAZ Y., ve BALDEMİR E. ve ÜRÜT S.,“Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik ve Kalkınmaya Etkilerinin Ekonometrik İncelemesi”,*Yönetim ve Ekonomi*, 13(1), 177-186,(2006).
- BAKIRTAŞ, İ. ve A.TEKİNGEN, “Dünya Savaşları Ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi* Sayı:12, s.s.83-100, 2004.
- BALASUBRAMANYAM, V.N.,“Foreing Direct Investment in Developing Countries: Determinants and Impact”, *Global Forum on International Investment: New Horizons for Foreign Direct Investment*,OECD, s. 188, 2002.

- BANGA, R., “The Export-Diversifying Impact of Japanese and US Foreign Direct Investment in the Indian Manufacturing Sector”, *Journal of International Business Studies*, Cilt 37, Sayı 4, s.558-568, 2006.
- BARAN, T., “Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu”, Ankara: *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*:241, s.47, 1968.
- BARREL R., ve N. PAIN, “Real Exchange Rates, Agglomerations, and Irreversibilities, Macroeconomic Policy and FDI in EMU”, *Oxford Review of Economic Policy*, 14, s. 152–167, 1998.
- BASU, P., C. CHAKRABORTY ve D.REAGLE, “Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach”, *Economic Inquiry*, Cilt 41, Sayı 3, s. 510-516, 2003.
- BELLAK, C., M.LEIBRECHT, ve A. RIELDL,“Labour Costs and FDI Flows into Central and Eastern European Countries: A Survey of the Literature and Empirical Evidence”, *Structural Change and Economic Dynamics*, s. 3-5, 2007.
- BENDE-NABENDE, A., FORD, J. L., SLATER, J., ve SEN, S., ”Foreign Direct Investment in East Asia: Trends and Determinants”, *The Asia Pacific Journal of Economics and Business*, Cilt 6, Sayı 1, s. 4-25, 2002.
- BENGEO, M., ve R.B. SANCHES,“Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America”, *European Journal of Political Economy*, Cilt 19, s. 529-530, 2003.
- BİLGİLİ, F.,R. DÜZGÜN ve E. UĞURLU,“Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Etkileşim”,*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 23, 127-151, 2007.
- BİLGİN, C. ve A. ŞAHBAZ,“Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik, İlişkileri” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):177–198, 2009.
- BLOMSTRÖM, M. ve A. KOKKO, “Human Capital and Inward Capital”, *CEPR-Working Paper*, No:167, , s. 8, January, 2003.
- BONAGLIO F. ve K. FUKASAKU, “Export Diversification In Low-Income Countries: An International Challenge After Doha”, *Oecd Development Centre Working Paper*, Cilt 209, Sayı 7, s. 3-47, 2003.

- BORENSZTEIN, E., J. DE GREGORIO ve J-W. LEE, “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?”,*Journal of International Economics*, Cilt 45, Sayı 1, s.115-135,1998.
- BOZKURT, Ü., “Ekonomide Yabancı Sermaye“,*YASED Yayınları*, İstanbul,No:15, 1984.
- BUYSSE, J., M. CAN ve G. GOZGOR, “Globalisation Outcomes and the Real Output in the “Sub-Saharan Africa LICs: A Cointegration Analysis”, Cilt 31, Sayı 1, s.338-351, 2018.
- CAN, M. ve B. DOĞAN, “İthalat ve İhracat Ürün Çeşitlendirme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Nedensellik Analizi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*,Cilt 7, Sayı 3, s. 191-199, 2015.
- CAN, M. ve G. GOZGOR, “Effects of Export Product Diversification on Quality Upgrading:An Empirical Study”, *The Journal of International Trade & Development*,DOI: 10.1080/09638199.2017.1370006, 2017.
- CAN, M. ve L. KÖSEKAHYAOĞLU, “Doğrudan Yabancı Yatırımların İhracat Ürün Çeşitliliğine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Cilt 33, s. 122-152, 2016.
- CAN, M., “Ekonomik Küreselleşme Sofistike Mamül Üretimini Etkiler mi? : Güney Kore Örneğinde Ampirik Bir Analiz”, *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, s.21-38, 2016.
- CAN, M., B. DOĞAN ve O. DEĞER, “The Relationship Between Research & Development Investment Expenditure, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Panel Causality and Cointegration Analysis for G-7 Countries”, *Journal of Applied Economic Sciences*, Cilt 7, Sayı 1(47), s. 58- 69, 2017.
- CANDEMİR, A.,“Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: BirUygulama”,*YASED, Yayın No. YASED-T/2006-12/53*,Ankara,s. 22-70,Aralık 2006.
- CAVES R. E., “International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment”, *Economica*, New Series, Cilt 38, Sayı 149, s.1-27, 1971.

- CHAKRABARTI,A., "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross Country Regressions",*KYKLOS*, Cilt 54, Sayı 1,s. 89-114, 2001.
- CHAKRABARTI,A.,“A Theory of the Spatial Distribution of Foreign Direct Investment”, *International Review of Economics and Finance*, 12, s. 160-161, 2003.
- CHARLES-ALBERT, M., “Strategies of Multinationals and Competition for Foreign Direct Investment: The Opening of Central and Eastern Europe”, *FIAS, Occasional Paper 10*, s. 24, 1997.
- COASE,R.H., “The Nature of The Firm”, *Economica, New Series, Cilt 4, Sayı 16*, s.386-405,1960.
- COŞKUN,R.,“Determinants of direct foreign investment in Turkey”,*European Business Review*, Volume 13, Number 4, s. 221-226, 2001.
- CÖMERT, F., “ İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”,*Hazine Dergisi*, s.13, 2000.
- ÇARIKÇI, E.,“Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye - AB İlişkileri”, Ankara, s. 257-258, 2004.
- ÇEKEN, H.,“Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi“,*Değişim Yayınları*, İstanbul,s. 61, 2000.
- ÇEVİK, S., “Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar”, *Vergi Dünyası*, Yıl 23, Sayı 270, , s. 154,Şubat 2004.
- ÇEVİKER, A., H.M. MUTLU ve TAŞ, İ., “ Türkiye Ve Suriye Arasında Dış Ticaretin Bileşimi:Ürün Çeşitliliği Uzerine Bir Analiz”, *Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi 201*,Kilis, s.487-496,2010.
- ÇEVİKER, A., H.M.MUTLU ve İ.TAŞ, “Export Diversification: A Comparative Analyses Between Turkey and Four Transition Economies 1993-2009”. *Hradec Economics Days*, Hradec, s. 37-44, 2011.
- DAWE, D., “A New Look at the Effects of Export Instability on Investment and Growth”,*World Development*, Cilt 24, Sayı 12, s.1905-1914, 1996.
- DE MELLO, L.R.“Foreign direct investment in developing countries and growth: a selective survey”, *Journal of Development Studies*, Cilt 34, Sayı 1, s.1-34.2007.

- DE PINERES, S. A. G. ve M. FERRANTINO, “Export Diversification and Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Chile”, *Journal of Development Economics*, Cilt.52, Sayı 2,s.375-391, 1997.
- DEĞER, M. K., “İhracatta Ürün Çeşitliliği ve Ekonomik Büyüme:Türkiye Deneyimi:(1980-2006)”,*Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,
- DEICHMANN J., S. KARIDIS ve S. SAYEK, “Foreign direct investment in Turkey: regional determinants”,*Applied Economics*, 35, s.1767-1778, 2003.
- DEMİR Y., ”Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisinin Türkiye Bağlamında Test Edilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, No:34, 152-161, 2007.
- DEMİRCAN H.,“Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Stratejileri”, *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara*, s.20,Mart 2003.
- DEMİRHAN, E. “Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(4): 75–88, 2005.
- DEWITT P.R., “*Factors Influencing U.S. Investment Abroad*”, Occastonal Paper, IMF, Washington D.C. U.S.A., s. 9, 1985.
- DOĞAN, B. ve M. CAN, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İstihdamı Etkiliyor mu?: Türkiye Örneğinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt 53, Sayı 614, s. 9-20, 2016a.
- DOĞAN, B. ve M. CAN, “Küresleşmenin Büyüme Etkisi: Güney Kore Örneğinde Eşbütünleşme Analizi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 197-220, 2016b.
- DOĞAN, B., B. SABOORI ve M. CAN, “Does Economic Complexity Matter for Environmental Degradation? An Empirical Analysis for Different Stages of, Development *Environmental Science and Pollution Research*, 2019.
- DOĞRUEL, A. S. ve M. TEKCE, “Trade Liberalization and Export Diversification in Selected MENA Countries”, *Topics in Middle Eastern African Economies*, Cilt.13, s. 1-24,2011.

- DRIFFIELD, N. ve K.TAYLOR, "FDI and Labor Market: A Review of the Evidence and Policy Implications", *Oxford Review of Economics Policy*, Cilt 16, Sayı 1, s 100, 2000.
- DUNNING, J.H., "Explaining International Production", *First Edition, Routledge*, London, ss.73-78, 1988.
- DUNNING, J.H., "The determinants of international production", *Oxford Economic Papers*, Cilt 5, Sayı 3, s. 289-336, 1973.
- DUNUSINGHE, P., "On Export Composition and Growth: Evidence from Sri Lanka", *South Asia Economic Journal*, Cilt 10, Sayı 2, s. 275-304, 2009.
- DURHAM, J. B., "Absorptive Capacity and the Effects of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment on Economic Growth", *European Economic Review*, Cilt 48, Sayı 2, s. 285-306, 2004.
- ELHIRAIKA, A. B. ve M. M. MBATE, "Assessing The Determinants of Export Diversification in Africa", *Applied Econometrics and International Development* Cilt 14, Sayı 1, s.147-162, 2014.
- ERDİLEK, A., "Turkey's New Open-door Policy of Direct Foreign Investment: A Critical Analysis of Problems and Prospects", *METU Studies in Development*, Cilt 13, Sayı 1-2, s. 171-191, 1986.
- ERDOST, C., "Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi", *Savas Yayınları*, Ankara, s. 45, 1982.
- FEENSTRA, R.C. ve G. H. HANSON, "Foreign Direct Investment and Relative Wages: Evidence From Mexico's Maquiladoras", *NBER (National Bureau of Economic Research) Working Paper*, No:5122, s. 22, 1995.
- FERREIRA, G. F. C. ve R. W. HARRISON, "From Coffee Beans to Microchips: Export Diversification and Economic Growth in Costa Rica", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, Cilt 44, Sayı 4, s.517-531, 2012.
- FISMAN, R. ve SVENSSON, J., "Are Corruption and Taxation Really Harmful to Growth, Firm Level Evidence", *Journal of Development Economics*, Cilt 83, s. 63-75, 2007.
- FLORA, P., "State, Economy, and Society in Western Europe, 1815-1975", *Macmillan, Frankfurt:Verlag*, s.461, 1983.

- FOREMAN, P.J., “A History of The World Economy: International Economic Relation Since 1850”,*Harvester Wheatsheaf, Great Britain*, ss.220-229, 1983.
- FRANCIS, B., S. O. IYARE ve T. LORDE, “Agricultural Export-Diversification and Economic Growth in Caribbean Countries: Cointegration and Error-Correction Models”, *The International Trade Journal*, Cilt 21, Sayı 3,s.229-256, 2007.
- FUNKE, M. ve R. RUHWEDEL, “Export Variety and Export Performance: Empirical Evidence for the OECD Countries”,*Weltwirtschaftliches Archiv*, Cilt 138, Sayı 1, s.97-114,2002.
- GHATAK, A. ve F.HALICIOĞLU, “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Some Evidence from Across the World”, *MPRA Working Paper*. No:3563. 2006.
- GOLDBERG, L.S, “Financial-Sector Foreign Direct Investment and Host Countries: New and Old Lessons”,*Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*, No:183, U.S.A., April, s. 7,2004.
- GOLDBERG,L.S. ve W.KLEİN, “Foreign Direct Investment, Trade and Real Exchange Rate Linkages in South Asia and Latian America”,*NBER Working Paper*, No:6344, s. 20,1997.
- GOUVEA, R., R. V. MAHTO ve M. J. R. MONTOYA, “BRIC National Export Performance: A Portfolio Approach”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Cilt 11, Sayı 1,s.47-58, 2013.
- GOZGOR, G. ve M. CAN, “Effects of the Product Diversification of Exports on Income at Different Stages of Economic Development”, *Eurasian Business Review*,DOI 10.1007/s40821-016-0045-5, 2016b.
- GOZGOR, G. ve M. CAN, “Export Product Diversification and The Environmental Kuznets Curve: Evidence From Turkey”, *Environmental Science and Pollution Research*, Cilt 23, s. 21594-21603, 2016a.
- GOZGOR, G. ve M. CAN, “Causal Linkages Among the Product Diversification of Exports, Economic Globalization and Economic Growth”, *Review of Development Economics*, DOI:10.1111/rode.12301, 2016c.
- GÖNENSAY, E.“Türkiye Ekonomisi ve Yabancı Sermaye”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*,Sayı:11, s. 25,1982.

- GÖVDERE, B. ve M. CAN, “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Dışa Açıklık, Finansal Gelişme, Sabit Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, s. 209-228, 2016.
- GÖVER T.Z., “Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar Arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi”, *Araştırma-İnceleme Dizisi No: 40, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası*, s. 3-4, Temmuz 2005.
- GRANGER, C.W.J. ve P.NWBOLD, “Spurious Regressions in Econometrics”, *Journal of Econometrics*, Cilt 2 Sayı 2, s. 111-120, 1974.
- GÜNAYDIN, İ., “Vergi – Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 163-181, 2004.
- GÜVEN, Y., “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.75-97, Nisan 2008.
- HABIB, M. ve L.ZURAWICKI, “Corruption and Foreign Direct Investment”, *Journal of International Business Studies*, Second Quarter, Cilt 33, Sayı 2, s. 291, 2002.
- HENRY, L. ve E. E. LOEWNDAL, “Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement”, *European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper*, No:8, s. 8–9, 2001.
- HALDUN, S., “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, s.577-604, 2006.
- HAMMOUDA, H. B., KARINGIS. N., E.NJUGUNA A. ve M.SADNI- JALLAB, “Growth, Productivity and Diversification in Africa”, *Journal of Productivity Analysis*, Cilt 33, Sayı 2, s.125-146, 2010.
- HAMMOUDA, H. B., S. N. KARINGI, A. E. NJUGUNA ve M. SADNI- JALLAB, “Diversification: Towards a New Paradigm for Africa’s Development, African Trade Policy Centre”, No. 35, 2006.
- HANSEN, H. ve J. RAND, “On the Casual Links Between FDI and Growth in Developing Countries”, *The World Economy*, Cilt 29, Sayı 1, s.21-41, 2006.

- HAYDAROĞLU, H., “Yabancı Sermaye ve Etkilerine Kısa Bir Bakış”, *Türkiye Kalkınma Bankası Bülteni*, Sayı:31, Ankara, s. 8,1989.
- HELPMAN, E., “A Simple Theory of International Trade with Multinational Cooperations”, *Journal of Political Economy*, Cilt 92, Sayı 3, s. 470, 1984.
- HERZER, D. ve F. D. NOWAK-LEHMANN, “What Does Export Diversification Do for Growth An Econometric Analysis”, *Applied Economics*, Cilt 38, Sayı 15, s.1825-1838,2006.
- HERZER, D., S. KLASSEN ve F. D. NOWAK-LEHMANN, “In Search of FDI-Led Growth in Developing Countries: The Way Forward”, *Economic Modelling*, Cilt 25, Sayı 5, s.793-810, 2008.
- HORSTMANN, I. J. ve R.M.MARKUSEN, “Exploring New Markets: Direct Investment, Contractual Relations and Multinational Enterprise”, *International Economy Review*, Cilt 37, s. 8, 1996.
- HSIAO, F. S. T. ve HSIAO, W., “FDI, Exports, and GDP in East and Southeast Asia-Panel Data versus Time-series Causality Analyses”, *Journal of Asian Economics*, Cilt 17, Sayı 6, s.1082-1106, 2006.
- JOSE G. ve GİJON S., “A Sensitivity Analysis of Foreign Direct Investment Determinants in Developing Countries During the 1990S”, *UMI, No. 3155723*, s. 69-92, 2005.
- IGNATIUS, J. H. ve R. M.JAMES, “Exploring New Markets: Direct Investment, Contractual Relations and Multinational Enterprise”, *International Economy Review*, Cilt 37, s. 8, 1996.
- KARACASULU, N., “Uluslararası Teknoloji Transfer Süreci ve Yöntemleri”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 20, Ankara, s. 3, 2001.
- KARAGÖL, E., ve A.SEREL, “Türkiye’de İhracat ve GSMH Arasındaki İlişkinin Kointegrasyon Yöntemiyle İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt 50, 1029–1040, 2005.
- KARAGÖZ, M. ve A.ŞEN, “Exports and Economic Growth of Turkey: Cointegration and Error-Correction Analysis”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, s.1–15, 2005.

- KARAGÖZ, K. ,“Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği”, 8 *TürkiyeEkonometri ve İstatistik Kongresi, 24- 25 Mayıs 2007*, İnönü Üniversitesi, 2007.
- KARAKAYALI, H., “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi”, *Güleç Matbaacılık*, 2. Baskı, İzmir, 2003.
- KARLUK, R.,“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”,İstanbul, s.213, 1983.
- KARLUK, R., “Uluslararası Ekonomi”, Ankara: *Turhan Kitabevi* ,s.98,2001.
- KARLUK, R,“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı,Büyüme ve Yabancı Sermaye”, *T.C.M.B.*, Ankara, s. 110 –111, 2001.
- KARA, A. M. ve M.KAPLAN, “Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri”, *KahramanmaraşSütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Kahramanmaraş, s. 12, 2004.
- KAYNAR, N., “1995 ve 1996 yıllarında Teşvikli Yatırımlarda Sabit Yatırım-İstihdam İlişkisi”, *DPT Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Mayıs 1997’den aktaran GÜNDOĞAN, Naci, A.g.e., s. 29, 1997.
- KEARNEY, T., “FDI Confidence Index 2005”,*Global Business Policy Council*, Cilt 8, U.S.A., s. 1, 2005.
- KOÇTÜRK, M. ve M.EKER, “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çokuluslu Şirketlerin Gelişimi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, s. 40, 2012.
- KÖSEKAHYAOĞLU, L. ve C.ŞENTÜRK,“İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi:Türkiye Ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”,*Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2 Sayı 4, s. 23–45, 2006.
- KURT, S. ve M.BERBER, ”Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, s.57–80, 2008.
- KURTZMAN, J., G.YAGO ve T.PHUMIWASANA, “The Global Cost of Opacity: Measuring Business and Investment Risk Worldwide”, *The Opacity Index 2004*, s. 1-2,October 2004.

- LIONEL, A. ve N.ROSELLA, "Evidence on the Determinants of Foreign Direct Investment:The Case of Three European Regions", *CREPP, WP 2007/06*, s. 7, 2007.
- LIPSEY, R. ve F.SJÖHOLM, "FDI and Wage Spillovers in Indonesian Manufacturing", *Review of World Economics*, 140(2),s. 416, 2004.
- MACBEAN, A., ve D. NGUYEN, "Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Mathematical Analysis", *The Economic Journal*, Cilt 90, Sayı 358, s.354-362, 1980.
- MAKKI, S. S, ve A. SOMWARU, "Impact of Foreign Direct Investment and Trade on Economic Growth: Evidence From Developing Countries", *American Journal of Agricultural Economics*, Cilt 86, Sayı 3, s.795-801, 2004.
- MARKUNSEN,J.R.,"The boundaries of multinational enterprises and the theory of international trade",*The Journal of Economic Perspective*, 9 (2): 169-189,1995.
- MISZTAL, P., "Export Diversification and Economic Growth in European UnionMember States",*Oeconomia*, Cilt 10, Sayı 2, s.55-64, 2011.
- MUBEEN, N. ve N. AHMAD,"Towards Measurement and Determinants of Export Diversification:An Empirical Analysis of Pakistan".*Pakistan Journal of Commerce & Social Sciences*, Cilt 10 Sayı 3,s. 588-605,(2016).
- MUCUK, M. ve V. ALPTEKİN, Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006), *Maliye Dergisi*, Sayı 155, s.159-174, 2008.
- NAIR-REICHERT, U. ve WEINHOLDD., "Causality Tests for Cross-Country Panels: A New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries",*Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Cilt 63, Sayı 2,s.153-171, 2001.
- NAUDE, W. ve R. ROSSOUW, "Export Diversification and Economic Performance: Evidence from Brazil, China, India, and South Africa",*Economic Change and Restructuring*, Cilt 44, Sayı 1-2, s.99-134, 2011.
- NAUDE, W.ve M. BOSKER ve M. MATTHEE, "Export Specialisation and Local Economic Growth", *World Economy*, Cilt 33, Sayı 4, s.552-572, 2010.
- NİHAT, B. ve H.TUNCA,"Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)",*İstanbul, Beta*, s. 9, 2005

- ONANER, M.,“21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Yabancı Sermayeli Yatırımlar”,*Dış Ticarete Durum Dergisi*,s.48,1999.
- OZOWA, T.,“Foreign Direct Investment and Economic Development”, *Transnational Corporations*, Cilt 1, Sayı 1,s.27-54, 1992.
- ÖZDEMİR, M. “Panel Konuşması”, *TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri*, Ankara, s.234, 8-12 Mayıs 2000.
- ÖZTÜRK, İ. “Foreign direct investment-growth nexus: a review of the recent literatüre”, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, Cilt 4, Sayı 2,2007.
- PARTEKA, A. ve M. TAMBERI, “What Determines Export Diversification in the Development Process? Empirical Assessment”, *The World Economy*, Cilt 36, Sayı 6, s.807-826, 2013b.
- PARTEKA, A. ve M. TAMBERI, “Product Diversification, Relative Specialisation and Economic Development: Import-Export Analysis”,*Journal of Macroeconomics*, Cilt 38, Part A, s.121-135, 2013.
- SAATÇIOĞLU, C. ve O.KARACA,“Türkiye’de İhracat İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1980 Dönüşümünün Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İ.İ.E. Dergisi*, Cilt 15, Sayı 49,s. 30 – 40, 2004.
- SEN, H., T.N.SARUÇ ve A.KESKİN, “İktisadi Kalkınmanın Finansmanı” *S.Taban,M.Kar (Ed.),Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*,Bursa: Ekin Kitabevi, s.198,2004.
- SENDLHOFER R. ve WİNNER H., “Marginal Effective Taxes Rates on Foreign Direct Investment”, *Foreign Direct Investment içinde, John-Ren Chen (Ed.), Palgro Publisher*, s.44, 2000.
- SEYİDOĞLU, H.,”Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama”, *İstanbul*, s. 577-667,1994.
- SHAPIRO,A.C., “Multinational Financial Management”,*3. Edition, Allyn and Bason, Inc*, U.S.A., s. 526-529,1989.
- STANLEY, D. L.,“Export Diversification as a Stabilization Strategy: The Central American Case Revisited”,*The Journal of Developing Areas*, Cilt 33, Sayı 4, s.531-548, 1999.

- SULTAN, Z. A. ve I.HAQUE,“Potential for Export Diversification in Saudi Arabia”,
Journal of American Sciences, Cilt 10, Sayı. 3, s.16-34, 2014.
- SUN, Q., W. TONG ve YU Q., “Determinants of Foreign Direct Investment Across
China”, *Journal of International Money and Finance*, Vol. 21, ss. 79-113,2002.
- ŞAHİN, M.,“Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Ankara, s.67, 1975.
- ŞİMŞEK,M. ve S.BEHDİOĞLU,“Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye
Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF
Dergisi*, 20(2), 47-65,2006.
- ŞİMŞEK M.,“İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile,
Analizi 1960–2002”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi*, 18(2): 43- 63, 2003.
- TADESSE, B. ve SHUKRALLAK.,“The Impact of Foreign Direct Investment on
Horizontal Export Diversification: Empirical Evidence”,*Applied Economics*,Cilt
45, Sayı 2,s.141-159, 2013.
- TATOĞLU E., K.W.GLAİSTER, “Determinants of Foreign Direct Investment in
Turkey”,*Thunderbird International Business Review*, Cilt 40, Sayı 3,s.279-314,
1998.
- TİRYAKİOĞLU,B.,“ Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası
Düzenlemeler”, *T.C.M.B., Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*,
Ankara, s. 168,2001.
- TOKGÖZ,E., “Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi”, *İmaj Yayınevi*, 4.Baskı, Ankara,
1997.
- TUNCER, B.,“Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu”,*Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi Yayınları*:241, s.18-47, 1968.
- TUNCER, İ.,“Türkiye’de İhracat, İthalat Ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle
Granger Nedensellik Analizleri 1980–2000”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 9, s.90–106, 2002.
- TWOMEY,M.J.,“A Century of Foreign Investment in The Third World”, *First Edition*,
Routledge s.42-46,New York 2000.
- ULUDAĞ,İ.veE.ARICA, “Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)”, *Der
Yayınları*, No:354, İstanbul, 2003.

- ULUDAĞ, R., “Yabancı Sermayeye Nasıl Bakmalı”, *Ankara Ticaret Odası Dergisi*, Sayı:40, Ankara, 2002.
- URAS, G., “Türkiye’de Teknoloji Transferi Konusunda Uygulama ve Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları*, No:5, Ankara, s42, 1974.
- URAS, G., “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, *İktisadi Yayınlar*, İstanbul, s. 27-63, 1979.
- UYGUR, E., “Türkiye’nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi”, *TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri*, s.27, Ankara 8-12 Mayıs 2000.
- ÜLSEVER, C., “Panel Konuşması”, *TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri*, s.209, Ankara 8-12 Mayıs 2000.
- VERNON, R., “International investment and international trade in the product cycle”, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 80, Sayı 2, s. 190-207, 1966.
- WEI, S.J., “Corruption in Economic Development: Grease or Sand”, *Economic Survey of Europe*, No. 2, The Spring Seminar of the United Nations Economic Commission on Europe on 7 May 2001, s. 104-107, 2001.
- YAKAR, S. ve K.CEBECİ, “Yolsuzluğun Ekonomik Büyümeye Yönelik Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme”, *Çimento İşveren Dergisi*, Sayı 4, Cilt 21, s.24, Temmuz 2007.
- YAPRAKLI, S., ”İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, Cilt 34, s. 97–112, 2007.
- YAPRAKLI, S., “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 23-48, 2006.
- YILMAZ, K., “Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru”, *YASED Yayınları*, No:12/54, İstanbul, s. 13, 2006.
- YILMAZ, D., “Ekonomik Kalkınmada Yabancı Yatırımların Rolü ve Türkiye Ekonomisi”, *Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED 30. Yıl Özel Sayısı*, s.11. 2010.

- YOKAYAMA, K. ve A. M. ALEMU, "The Impacts of Vertical and Horizontal Export Diversification on Growth: An Empirical Study on Factors Explaining the Gap between Sub-Saharan Africa and East Asia's Performances", *Ritsumeikan International Affairs*, Cilt 7, s.49-90, 2009.
- YÜREK, M.A., "Doğrudan Dış Yatırımlar ve Alıcı Ülke Teknolojilerine Katkıları", *İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı 59, İstanbul, s. 54, 1991.
- ZENGİN, A. "Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 27-41, 2001.
- WANG, A., "The Choice of Market Entry Mode: Cross-Border M&A or Greenfield Investment", *International Journal of Business and Management*, Cilt 4, Sayı 5, s.239-245, 2009.

TARTIŞMA METİNLERİ-ÇALIŞMA TEBLİĞLERİ

- ADITYA, A. ve S. S. ROY, Export Diversification and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Analysis, 2007.
- AGOSIN, M. R. Export Diversification and Growth in Emerging Economies,.Working Paper, No. 233, 2007.
- AKALIN, G.,21.yy.da Piyasa Uyumlu Türk Vergi Sisteminin Stratejisi Nasıl Olmalıdır? Türkiye İktisat Kongresi-2004, Basın Bülteni, 5-9 Mayıs 2004.
- ALI, R.,J. ALWANG, ve P. B. SIEGEL, Is Export Diversification the Best Way to Achive Export Growth and Stability: A Look at Three African Countries, *The World Bank Southern Africa Department, Working Papers, No.729, 1991.*
- AL-MARHUBI, F.,Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation, *Applied Economics Letters*, s.559-562, 2000.
- ALPER,E. ve ÖNİS.,Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve YükselenPiyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler, *Doğu Batı:Ekonomi*, Sayı 17, 2001.
- ANCHARAZ, V.D.,FDI and Export Performance of the Mauritian Manufacturing Sector, Working Paper, University of Mauritius, Reduit, 2003.
- ARIP, M.A, L. S. YEE ve B. A. KARIM, Export Diversification and Economic Growth inMalaysia, Munich Personel Repec Archive, No.20588, 2010.
- BEB CZUK, R. N. ve N. D. BERRETTONI, Explaining Export Diversification: An Empirical Analysis, CAF Research Program on Development Issues, No.65, Universidad Nacional de La Plata, 2006.
- BACCHETTA, M., M. JANSEN, R. PIERMARTINI ve A. AMURGO-PACHECO, Export Diversification as an Absorber of External Shocks, Mimeo, European Trade Study Group Annual Conference, 2007.
- BANGA, R.,Impact of Government Policies and Investment Agreements on FDI Inflows,ICRIER,Working PaperNo. 116, November 2003.
- BARCLAY, L.A.,Foreign direct investment in emerging economies:corporate responsibility: reinforcing a unique instrument,*OECD*, 2000.
- BAYRAKTAR, F.,Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Türkiye Kalkınma Bankası Genel Araştırmalar , Ocak 2003.
- BLÖMSTRÖM M., Foreign direct investment and host country strategies,New York:Palgrave, 2000.

- CABRAL, M. H. C. ve P. VEIGA, Determinants of Export Diversification and Sophistication in Sub-Saharan Africa, FEUNL Working Paper Series, No. 550. Lisbon: Universidade Nova de Lisboa, Faculdade de Economia, 2010.
- ECKHARD J., Attracting FDI in a Politically Risky World, NBER, Working Paper 8400, s.1, 2001.
- EMILD., Cumhuriyetin Kurulusundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları, Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003.
- ERÇAKAR, M.E. ve E.T.KARAGÖL, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı:33, Ocak 2011.
- ERDAL, F. ve E.TATOĞLU, Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey, Multinational Business Review, Vol.10, No.1, 2002.
- FEENSTRA, R. ve H. L. KEE, Export Variety and Country Productivity, NBER Working Paper, No.10830, 2004.
- FERREIRA, G., From Coffee Beans to Microchips: Export Diversification and Economic Growth in Costa Rica, Selected Paper prepared for presentation at the Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting, Atlanta, Georgia, 2009.
- FLORENCE, J., Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited, IMF Working Paper, WP/04/206, November 2004.
- FUNKE, M. ve R. RUHWEDEL, Export Variety and Economic Growth in East European Transition Economies, BOFIT Discussion Papers, No.8, 2003.
- GHOST, A. R. ve OSTRY, J., Export Instability and the External Balance in Developing Countries, IMF Working Paper, No. 94/8, 1994.
- GRAHAM, E.M., Multinationals and foreign investment in economic development, Palgrave Macmillan, New York. 2005..
- HALICIOĞLU, F., An Econometric Analysis of Foreign Direct Investment Flows into Turkey from Major Global Regions: 1975-1999, 5. Uluslar arası Ekonomi Konferansı, Economic Research Center, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Eylül 2001.

- HAZMAN, G., Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme, Maliye Dergisi Sayı 158, s. 263, Ocak-Haziran 2010.
- HESSE, H., Export Diversification and Economic Growth, Commission on Growth and Development, Working Paper, No.21, 2008.
- KARAGÖZ, K., Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005, 16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildirisi, Ankara, 9-10 Mayıs 2007.
- KATINKA, B., Turkey’s Role in European Energy Security, Centre For European Reform, 2007.
- LESHER, M. ve S. MİROUDOT, FDI spillovers and their interrelationships with trade, OECD Trade Policy Working Papers, No. 80, OECD Publishing, 2008.
- LIEBSCHER, K., Foreign direct investment in Europa: A Changing Landscape, USA: Edward Elgar, 2007.
- LOWENDAHL, H. ve L. E. ERTUĞRUL, Turkey’s Performance in Attracting Foreign Direct Investment, Implications of EU Enlargement, European Network of Economic Policy Research Institutes, Working Paper No.8, Kasım 2001.
- LONGMORE, R., P. JAUPART ve M. R. CAZORLA, “Toward Economic Diversification in Trinidad and Tobago”, The World Bank Policy Research Working Paper, No.6840, 2014.
- MATTHEE, M. ve W. NAUDE, Export Diversity and Regional Growth in a Developing Country Context: Empirical Evidence, Regional Studies Association International Conference, Prague, 2008.
- MORISSET J. ve N. PIRNIA, “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment: A Review”, World Bank, WPS 2509, 2000.
- NICET-CHENAF, D. ve E. ROUGIER, Recent Exports Matter: Export Discoveries, FDI and Growth: An Empirical Assessment for MENA Countries, Cahiers du GRES, No.17, 2008.
- RONDEAU, F. ve N. ROUDAUT, What Diversification of Trade Matters for Economic Growth of Developing Countries, Center for Research in Economics and Management, Working Paper, No. WP 2014-07, 2014.

SULLIVAN, J.D.,J. ROGERS ve A. SHKOLNIKOV,Foreign Direct Investment,Center forInternational Private Enterprise, Economicreform, Issue Paper, No. 0402,2004.
WALSH, J.P.ve J. YU,Determinants Of Foreign Direct İvestment: a Sectoral and InstitutionalApproach,*IMF Working Paper*, WP/10/187,2010.

İNTERNET

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler 2006,Ankara, www.dpt.gov.tr, (15.07.2019)
EKONOMİ BAKANLIĞI, UDY İstatistikleri www.ekonomi.gov.tr,(20.09.2018)
FLORENCE J., “Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The MarketSizeEffect Revisited”, *IMF Working Paper*, WP/04/206, November 2004. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04206.pdf>, (18Haziran 2018), s. 5.
OECD,<https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?end=2015&start=2014&view=map>, 20.06.2018.
SULLIVAN, J. D., R.JEAN.ve S.ALEKSANDR, “Foreign DirectInvestment”, *Center for International Private Enterprise*, Economicreform, Issue Paper.No. 0402. 2004.<http://www.cipe.org/publications/papers/pdf/IP0402.pdf>. s. 1-23 (18 Haziran 2018),s. 11-15.
HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI, [https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansman i - istatistikleri](https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansman-i-istatistikleri)(10.11.2018)
TİCARET BAKANLIĞI, (2017) https://ticaret.gov.tr/data/5b921e6113b87613646656b4/faaliyet_raporu.pdf, Son Erişim (12.06.2018).
TİCARET BAKANLIĞI, Temel İstatistikler, [http:// www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist](http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist), Son Erişim(20.09.2019)
TCMB, Merkez Bankası İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr, Son Erişim (15.08.2018)
TCMB, Merkez Bankası Ödemeler Dengesi İstatistikleri www.tcmb.gov.tr (20.09.2018)
TÜİK,İstatistikler,<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>, (26.11.2018).
TİRYAKİOĞLU,B., Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/.../dogrudanyabyatirimci.doc,(21.05.2018).
UNCTAD, Global Investment Trends Monitor, www.unctad.org,(20.09.2018)

UNSTAD, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf, (06.03.2019)

YASED, [https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2010/UDY_RAPORULKYARI%20\(1\).pdf](https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2010/UDY_RAPORULKYARI%20(1).pdf),

(16.08.2018).

YASED, https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2019/YASED_UDY_Y%C4%B1sonuRaporu

2018.pdf (19.10.2019)

TEZ-TEZLER- KAYNAKÇA

JAYAWEERA, S., “Foreign Direct Investment and Export Diversification in Low Income Nations, Honours Thesis”, The University of New South Wales Australian School of Business, 2009.

NARİN, G., “Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Gürkan CUNDA

Doğum Yeri : Muğla

Doğum Yılı : 1984

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lise : 2002, Fethiye Lisesi

Üniversite : 2007, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Matematik Bölümü

Yüksek Lisans : 2010, Afyonkocatepe Üniversitesi, Fen Bilimler
Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

Yabancı Diller ve Düzeyi:

1. İngilizce:KPDS Puanı: 69 (Mayıs 2007)

İş Deneyimleri:

2009-2012 : Özel Sektör

2012-2016 : Isparta Keçiborlu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığı,
Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi

2017-... : Muğla Sedikemer Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığı,
Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi